

ELS FRANCISCANS I LA BURGESSIA DE PUIGCERDÀ:
LA HISTÒRIA D'UNA ALIANÇA MEDIEVAL

JILL R. WEBSTER
Universitat de Toronto
(Canadà)

SUMARI

1. Mètode d'estudi.- 2. Puigcerdà, centre comercial i religiós: a) El comerç de draps. b) Els pobres. c) La vida social. d) L'aportació dels mendicants.- 3. La Puigcerdà franciscana abans de la crisi: a) Fundació del convent de Sant Francesc. b) Edificació i embelliment de la fàbrica del convent. c) Situació del convent. d) L'apostolat dels framenors durant el segle XIV. e) La pietat fonament de l'èxit mendicant. f) La fundació del convent de Santa Clara. g) La vida espiritual dels deixebles de Sant Francesc i de Santa Clara. h) Convivència amb els dominics. i) La vida conventual del segle XIV.- 4. Un segle calamitós: a) Els efectes de les calamitats. b) Les primeres manifestacions de la crisi. c) L'organització interior del convent. d) L'apostolat dels framenors als jueus. e) Els efectes de la crisi sobre el convent de Sant Francesc. f) Relacions amb el Consell de la vila. g) Caritat privada. h) L'ambient comercial d'algunes famílies que donaven suport als framenors. i) Els efectes de la crisi sobre el convent de Santa Clara. k) Problemes de moral.- 5. La nova època: La reforma i el canvi de política.- 6. Conclusió.

1. MÈTODE D'ESTUDI

Els convents de Santa Clara i Sant Francesc de Puigcerdà eren pràcticament desconeguts fins al present treball, perquè el material per a documentar la seva existència a la vila no s'havia estudiat. Les històries franciscanes parlaven del convent de Sant Francesc com un misteri que no

"Anuario de Estudios Medievales", 26 (1996)

podien desxifrar, en part perquè la seva situació geogràfica dins la província d'Aragó i la seva afiliació a la província franciscana de Provença no lligaven amb el model dels altres convents.

El *Dietari* de Puigcerdà va enfosquir l'assumpte, indicant que l'església de Sant Francesc va inaugurar-se l'any 1333, sense conèixer la història anterior del convent. La troballa de la carta de fundació del convent de Santa Clara per Maties Delcor va ser el primer pas en la llarga ruta per a conèixer el significat de la presència de les monges clarisses a Puigcerdà. L'orde de frares menors no conservava res de la documentació del convent i per això la tasca de l'historiador era més complicada.

Aquest estudi és fruit de deu anys d'investigació en diversos arxius: l'Arxiu de la Corona d'Aragó, l'Arxiu Històric Comarcal de Puigcerdà i els "Archives des Pyrenées Orientales", els únics llocs que conserven documentació sobre els convents de Sant Francesc i Santa Clara. Les fonts són primàriament de tipus legal i per això l'aportació que fan a la història de la vida religiosa de Puigcerdà és molt limitada. Els nostres coneixements de la història dels frares menors a la Corona d'Aragó durant l'Edat Mitjana ens permet treure algunes conclusions generals, basant-nos en la documentació trobada en altres ciutats. Però els convents de Puigcerdà eren diferents de les altres cases de Catalunya per la seva afiliació a la Cerdanya francesa i per la seva proximitat a Narbona, seu dels franciscans anomenats "espirituals".

Aquí utilitzem els fragments existents sobre la vida dels convents de Sant Francesc i Santa Clara, amb motiu d'indicar la importància que tenien per a la vila de Puigcerdà durant els anys d'apogeu comercial. Per això, donarem una visió detallada de com funcionava la indústria de teixits, suport de l'economia cerdana medieval, amb la intenció de manifestar la dependència dels mendicants sobre aquesta burgesia. La documentació consultada als arxius mencionats, i principalment al de Puigcerdà, indicava la prosperitat de la vila durant el segle XIV i el seu declivi el segle XV, un model que es podia comparar amb altres ciutats comercials de Catalunya. Tant els burgesos com els frares gaudiren d'uns anys d'esplendor: l'optimisme pel futur i l'esperada riquesa facilitaven la construcció de les esglésies de Sant Domènec, Sant Francesc i Santa Clara.

La documentació de l'Arxiu Comarcal recaptava el panorama de donatius, vendes, i altres transaccions fetes per la burgesia en benefici dels convents; encloïa els capítols o les reunions que celebraven els conventuals, deixant comprendre els problemes econòmics que tenien. A través d'uns documents oficials, l'historiador pot percebre els triomfs i les angúnies de

les famílies cerdanes del final de l'Edat Mitjana: el procés de construir edificis meritoris de la seva posició com a capital de la Cerdanya, el temor a la mort que manifestaven durant les grans epidèmies, sobretot la del 1348, la pietat que culminava en una generositat inesperada envers els religiosos de la vila i, finalment, la desesperació després del 1400 amb la pobresa d'algunes d'aquestes mateixes famílies.

La història que presentem a continuació, per tant, no és una història religiosa sinó un intent de fer conèixer l'aspecte més important de la vila de Puigcerdà durant quasi tres segles, des del 1300 fins al 1600. És el relat de la indústria de teixits, de la primacia del comerç de la llana i del bestiar, fonaments de la prosperitat dels últims segles de l'Edat Mitjana, sense els quals cap orde religiós no hauria pogut establir-se a Puigcerdà. La filosofia dels mendicants era producte de la creació de la classe mitjana a l'Europa occidental del segle XIII; la major part dels frares procedia de famílies de mercaders o comerciants; els seus parents treballaven en el comerç, i alguns havien adquirit propietats i grans fortunes. Cal suposar, doncs, que els framenors entenien com funcionava la indústria i la importància que tenia per al benestar del poble, i eren partidaris d'una esplèndida època mercantil que veia néixer l'arquitectura gòtica, les grans escoles de talla, pintura, orfebreria i vidrieria.

La història dels franciscans, per tant, és també la història de la burgesia, i la primera part del nostre estudi es concentra en dos fenòmens: l'apogeu comercial de Puigcerdà en relació a la vida diària medieval, i els problemes d'ortodòxia religiosa a la Cerdanya francesa, subratllant el significat que aquests tenien per a la fundació dels convents dels mendicants a Puigcerdà i, sobretot, per a l'establiment del convent de Sant Francesc. A continuació, indicarem la interacció entre les famílies que treballaven en la indústria de teixits, la dependència econòmica dels frares sobre la vida comercial de la vila, i el paral·lisme que hi havia entre els alts i baixos de la fortuna del comerç i la trajectòria dels convents de Sant Francesc i Santa Clara. Per tot plegat, esperem que el present treball farà conèixer un aspecte desconegut de Puigcerdà, la relació entre la fundació de convents mendicants i el comerç d'una regió.

2. PUIGCERDÀ, CENTRE COMERCIAL I RELIGIÓS

La vila de Puigcerdà va atreure els mercaders dels pobles veïns com Narbona, Vilafranca de Conflent, Perpinyà, la Seu d'Urgell, Barcelona i molts més llocs de Catalunya i, un xic sorprenentment, de Bascònia¹. La fira anual es celebrava el dia de l'Assumpció de la Verge Maria, però més tard sembla haver-se canviat al 3 de novembre, dia dedicat a Sant Ermenegol². Les fires medievals es caracteritzaven pel soroll, el batibull i el moviment, ja que hi acudia molta gent dels pobles propers i no tant propers. Hi assistien amb el fi de mercadejar i d'esbargir-se: la distracció d'aquells dies trencava la rutina diària i anava acompanyada d'esvalots, brogits i rebomboris, que contribuïen al divertiment general. Una fanfara de tabals i trompetes anunciava la fira, invitant tots els habitants a participar-hi. El dia de Sant Gregori de l'any 1584, es va produir semblant escena; un visitant a la vila remarcava la presència de banderes, incloses les que tenien les insígnies de les dues confraries més antigues, la dels paraires i la dels teixidors³.

La fira i el mercat donaven oportunitats per a trobades entre els pagesos, comerciants i empresaris dels pobles de la rodalia. Els carrers estrets de la vila de Puigcerdà que, als inicis del segle XIII, ocupava el cinquè lloc entre les ciutats de Catalunya, ressonaven amb els crits dels venedors i el regateig dels compradors. La vila ja estava dotada d'una església parroquial i dos hospitals, i tenia l'hegemonia comercial de la Cerdanya⁴.

Les cases de la vila, construïdes de fusta, es trobaven a cada banda dels carrers. Moltes tenien el seu taller i dins l'espai habitable s'hi guardaven el bestiar i el menjar, junt amb altres queviures, i era normal que els

¹AHC, Puigcerdà, Garriga i Santfeliu, F.1317, f.116 v, Pere de Maczat de Bascònia confirma que el seu fill, Pere, es posa d'aprenent a can Pere Ramon Guillem, teixidor de Puigcerdà, per a cinc anys, 5 maig, 1318.

²Christine RENDU, *Un aperçu de l'Economie cerdane à la fin du XIIIème siècle: draps, bétail et céréales sur le marché de Puigcerdà en 1280-1281*, "Ceretania", I (1991), p. 86 i Carme BATLLE i GALLART, *Les relacions entre la Seu d'Urgell i Puigcerdà a l'Edat Mitjana*, "Ier Congrés Internacional d'Història de Puigcerdà", juliol 1977, Puigcerdà, Institut d'Estudis Ceretans, 1983, p. 119.

³Salvador GALCERAN VIGUÉ, *Dietari de la fidelíssima vila de Puigcerdà*, Barcelona, Fundació Salvador Vives Casajuana, 1977, p. 22, Ítem 29.

⁴Sebastià BOSOM i ISERN, *Puigcerdà*, Girona, Diputació de Girona/Caixa de Girona, 1993, pp. 26-27, i *Homes i oficis de Puigcerdà al segle XIV*, Puigcerdà, 1982, p. 31.

artesans d'un mateix ofici visquessin els uns a prop dels altres. La major part de les indústries tenien una base familiar on les diverses generacions treballaven en el mateix ofici; l'existència de referències en els abundants manuals notariais atestava aquest costum. L'església parroquial de Santa Maria era el nucli de la vila i a poc a poc anaven agregant-s'hi altres organitzacions religioses, primerament els Templers, els frares del sac i els dominics i, finalment, els franciscans i les clarisses.

La majoria dels habitants de la Cerdanya es guanyava la vida en el comerç de draps, i no era cap casualitat que hi hagués també una comunitat jueva que s'encarregava del finançament del comerç de teixits de la zona; la seva presència explica per què els frares del sac, els dominics i els franciscans optaven per fundar convents a Puigcerdà. El primer call jueu fou posteriorment el refectori franciscà, i la missió dels ordes mendicants coincidí amb l'establiment de la burgesia, basant-se en la prosperitat que el comerç donava a la vila.

a) *El comerç de draps*

El comerç de draps a Catalunya començà el segle XI, però varen ser els últims anys de l'Edat Mitjana que va atènyer el seu apogeu. A mitjan segle XIII, Perpinyà va adquirir la seva reputació per la manufactura de draps fins, i es convertí en un centre d'importació de productes de luxe del nord d'Europa, un comerç no gaire ben vist pels fabricants locals que es limitaven a fer un drap grosser. Hi havia un problema semblant a Puigcerdà i, l'any 1270, el rei Jaume de Mallorca prohibí la importació de draps forasters a la vila⁵. No obstant les dificultats de qualitat, la indústria tèxtil proveí el nucli dinàmic del comerç de la Cerdanya pre-industrial per a dos-cents anys. Més important va ser la llana, base també del comerç de les comunes d'Itàlia com Florència i Nàpols; a Anglaterra i Castella, continuava prosperant molts anys després de la fi de l'Edat Mitjana. Com explicava tan a propòsit la historiadora, Eileen Power, el món pastoral era un món sense fronteres nacionals; així, per als pastors dels Pirineus les muntanyes no eren gens insuperables; més aviat eren l'indret ideal per a pasturar les ovelles⁶.

⁵Pau VILA, *Aspectes geogràfics de Catalunya*, Barcelona, Curial, 1978, p. 194.

⁶Eileen POWER, *The Wool Trade in English Medieval History*, Oxford, University Press, 1941, p. 6.

Per la importància fiscal, els oficials dels pobles pels quals passaven les ovelles imposaven drets de pasturatge⁷. Les ovelles nòmades no eren solament la vida dels pastors sinó un mitjà de recaptar diners.

Molts mercaders medievals treballaven en diversos oficis on atenyien un alt nivell de perfecció, i l'ofici de paraire era el més apreciat perquè podia combinar-se fàcilment amb el de teixidor, tintorer, arquejador etc.⁸. La seva feina primària era l'organització de la feina dels altres artesans associats amb la indústria de draps, contractant-los i vigilant la producció des del moment que es rentava fins que es perxava la llana crua. A vegades també havien de vendre-la al mercat o ajudar en la feina preliminar de rentar, perxar i cardar. A més de preparar la llana per als teixidors, perxant-la i cardant-la, l'havien de filar, i molts paraires treballaven com a mercaders de draps, drapaires o arquejadors, i alguns eren simples arquejadors⁹. Es evident que la seva habilitat es va estendre a molts camps diferents i, per aquesta raó, eren molt buscats. Els notaris de l'any 1317 mencionaven 53 paraires; el cens del 1345-1346 indicava un total de 130 paraires; els anys 1300 a 1310, hi havia una preponderància de paraires i, els anys 1315 a 1317, uns 50 paraires i un nombre semblant de teixidors. Durant aquests anys hi havia una quantitat sorprenent de tintorers, cosa que indica que la demanda de draps fins i colorits havia augmentat. De 1320 a 1500, entre tots els artesans que donaven suport als franciscans, 49 eren paraires i es comptaven entre els més rics de la vila medieval.

La fàbrica de llana depenia de molts artesans especialitzats: els que seleccionaven la llana, apartant la fina de la grossera, i el llom de la falda; la matèria crua tenia molt greix i els arquejadors (probablement el seu nom procedia de l'arc utilitzat per ells quan cardaven la llana) la netejaven, la batien i a vegades també la cardaven. La llana netejada era donada als carmenadors, perxadors i pentinadors per a separar els fils i, en el cas de

⁷Julius KLEIN, *The Mesta: a study in Spanish Economic History, 1273-1836*, New York, Port Washington, Kennikat Press, 1964, pp. 139, 142. Els Privilegis del vall de Querol il·lustren la veritat d'aquesta afirmació per la Cerdanya: v. també Ferran VALLS i TABERNER, *Privilegis i ordinacions de les valls pirinenques. Vall d'Aneu, Vallferrera i Vall de Querol*, Barcelona, Promociones Publicaciones Universitarias, 1988, p. 296 i Cebrià BARAUT, *El Llibre ferrat-privilegis i ordinacions de la vila de Llivia*, Llivia, Patronat del Museu, 1985.

⁸See E. B. FRYDE, *The Wool Accounts of William de la Pole*, York, St. Anthony's Press, 1964, p. 6

⁹Richard W. EMERY, *Heresy and Inquisition in Narbonne*, New York, AMS Press Inc., 1967, p. 38 n. 69.

drap ordinari destinat a l'ús local, per a aixecar la pell. Per al drap més fi, l'ordidor tenia la responsabilitat de carmenar els fils de tal manera que restessin estesos, per a evitar la pellofa que caracteritzava els draps més corrents¹⁰. L'ordidor arreglava els fils, mantenint la tensió correcta per a formar la filassa, i probablement feien servir la terra argamassa per a absorbir el greix, com va ser el cas a Anglaterra. Aquesta indústria no sempre es caracteritzava per l'honestedat; alguns treballadors oferien teixits inferiors o curts de mida per a guanyar diners al mercat, però l'èxit del producte final era la duresa de la filassa i la bona tècnica i l'honestedat de les filadores. Eren sempre dones, però l'únic contracte d'una dona és la d'Elisenda, filla de Mateu Bordoner de Puigcerdà, que va fer l'aprenentatge de teler amb Esclarmonda, filla de Bernat Saguer¹¹. El burell, blanquet i altres draps que portava la gent del carrer eren de llana d'ovella i més fàcils de fabricar perquè no passaven per tantes mans i no requerien el refinament dels draps destinats a la gent rica. Els franciscans quan varen decidir d'adoptar burell, un drap de color natural i sense blanquejar, per als seus hàbits, varen identificar-se amb la major part dels habitants urbans; i els frares del sac, que varen triar un drap en forma de sac, varen assenyalar la seva missió als marginats de la societat medieval.

La vida era dura per a aquests treballadors; un petit nombre de drapers aconseguien posicions importants, però la major part dels artesans no guanyaven més d'allò suficient per a subsistir¹². Com va funcionar una indústria tan fonamental per al benestar de tot un poble? Un altre poble català de l'època ajuda a completar els coneixements que tenim de la vida comercial i la necessitat de reglamentar una indústria amb tantes branques diferents. L'any 1342, a Solsona fou promulgada una sèrie de reglaments per a aplicar a la indústria de la llana, nomenant inspectors per a vigilar la preparació de la llana pels arquejadors, filadors, paraires, teixidors,

¹⁰Alfred FRANKLIN, *Dictionnaire Historique des Arts, Métiers et Professions exercés dans Paris depuis le treizième siècle*, Paris, H. Welter, 1905-1906, 2 vols, p. 529.

¹¹AHC, Puigcerdà, Caboriu i Cog, F. 1298, f. 19 v. "Matheus Bordoner de Podioceritane, affirmo Elissendem filiam meam tecum Exclarmonde filie Bernardo Sag[r]era in ministerio suo de telerio et aliorum operum omnorum de Sericha hinc ad tres annos. Et promito prefatam ipsam tecum stare et operari in dicto ministerio et esse tibi bona et fidelis. Et tu doceas ipsam dictum ministerium predictum tempus. Et ego providebo ei in suis corporalibus necessariis per dictum tempus scilicet rebus. Testes G. Mauri et R. de Vena".

¹²EMERY, *Heresey and Inquisition*, p. 143.

ordidors, pentinadors, carmenadors, i tintorers¹³. Per a protegir-se d'abusos, els artesans varen establir gremis i confraries que els servien també de protecció i ajuda mútua en moments difícils com l'atur, les malalties, la pobresa i la mort. A vegades, eren afiliats a una entitat religiosa com l'església parroquial o els convents mendicants. Els únics registrats anteriors al 1300 eren els paraires i els teixidors, però les seves activitats ens són desconegudes per manca de documentació¹⁴. Els mestres i sobreposats dels gremis servien de consellers a la vila de Puigcerdà a mitjan segle XIV, i era probable que haguessin participat en el Consell des de la seva inauguració.

Ventalló, al seu excel·lent estudi sobre la indústria llanera catalana assenyalava la importància de la fabricació de draps de llana a Barcelona, Terrassa i Sabadell al segle XIII, i afirmava la posició dominant que tenia entre els exportadors de Llevant¹⁵. És curiós que, en referir-se a altres pobles catalans com Olot, Besalú, i Camprodon, no parli de la indústria als Pirineus, que no solament hi estava ben establerta sinó que havia adquirit fama fora de la Cerdanya. L'església cristiana no permetia el capitalisme i, per a molts empresaris que necessitaven diners per a desenvolupar el comerç, els jueus eren l'únic recurs que tenien, perquè els facilitaven crèdit per als seus projectes comercials. Va ser aquesta confiança en el crèdit que va causar la ruïna de molts mercaders, al final del segle XIV aclaparats amb el pes de deutes que no podien liquidar de cap manera. Es pot comparar la indústria llanera amb l'axil·la que sosté les branques d'un arbre; en el cas dels establiments religiosos, els sostenia en anys de prosperitat, deixant-los créixer, amb moltes fulles que els embellien i donaven senyal de salut. En esclatar la tempesta de la crisi econòmica, el tronc o la base no podia sostenir les branques i varen perdre la seva força, com la casa dels framenors de Puigcerdà. La interrelació entre els framenors i els burgesos, així, era com les branques de l'arbre: els uns no podien créixer sense el suport dels altres.

¹³Antoni LLORENS I SOLÉ, *Solsona i el Solsonès en la Història de Catalunya*, Lleida, Editorial Virgili i Pagès, S.A., 1987, pp. 263-269.

¹⁴Salvador GALCERAN VIGUÉ, *La indústria i el comerç a Cerdanya*, Barcelona, Fundació Salvador Vives i Casajuana, 1978, p. 145.

¹⁵José VENTALLÓ VINTRÓ, *Historia de la industria lanera catalana*, Terrassa, Imprenta y Litografía de José Ventayol Vila, 1904, pp. 11-13.

b) Els pobres

A l'Edat Mitjana tot cristià tenia l'obligació de cuidar els pobres que vivien dins el seu àmbit, justificant d'aquesta manera el mercantilisme amb la seva generositat envers els pobres i indigents. Molts ciutadans de Puigcerdà esperaven expiar així els seus pecats i guanyar la glòria eterna. Patronitzaven tantes fundacions caritatives i religioses com podien, confiats en la salvació de l'ànima i l'entrada al cel. Un exemple pràctic d'aquesta mentalitat és la fundació d'Andreu Cugot, mercader adinerat del segle XIV, establerta amb motiu de proveir les noies de famílies pobres amb el dot necessari per a casar-se¹⁶. El fundador s'hauria avergonyit de saber que un segle més tard una descendent seva havia d'aprofitar-se de la seva caritat. Puigcerdà no va perdre del tot la seva prosperitat, però va passar uns quants anys difícils al final del segle XIV: inflació, epidèmies i desastres climàtics.

c) La vida social

La prosperitat comercial pressuposava un cert nivell d'organització social; el sistema municipal de Puigcerdà desenvolupat durant el segle XIII i la presència dels tribunals civils i eclesiàstics explicaven la necessitat de tenir tants notaris; dissortadament, poca documentació resta de les transaccions del Cort i dels tribunals. El bisbe tenia la residència a la Seu d'Urgell i un palau a Puigcerdà; i, allèn de l'església parroquial, els convents dels frares del sac i els dominics, hi havia diverses capelles. Els framenors tenien un convent a Vilafranca de Conflent i, pels contactes comercials entre el Rosselló i la Cerdanya, els mercaders de Puigcerdà s'adonaven de la seva importància internacional i volien establir un convent a Puigcerdà com a senyal de la pietat del poble, del respecte a l'església i del prestigi de la vila.

La major part de la gent treballava del matí al vespre sense disposar de temps lliure per a esbargir-se, però l'observança religiosa era una obligació i tothom assistia als oficis de l'església els diumenges, els dies de festa i en moltes més ocasions determinades pel calendari litúrgic. El clergat era una classe privilegiada i entre els pocs que rebien educació; per això, el seu ministeri era molt més ampli que avui dia i, ultra les funcions purament religioses, servien de marmessors dels testaments i ajudaven els seus veïns

¹⁶V. h) "Convivència amb els dominics" en aquest mateix estudi.

en els afers de la vida diària que requerien coneixements de la llei. Fins a l'arribada dels frares, el capellà parroquial rebé tota la recompensa per la labor espiritual, però no tots els clergues tenien l'educació adequada per a fer bé la seva vocació. Els mendicants tenien fama de grans predicadors, molts havien estudiat fora del país i la seva popularitat amenaçava el benestar del clergat diocesà. Al principi, els conflictes entre els frares i els capellans no eren tan freqüents a Puigcerdà com en altres indrets però, quan la prosperitat de la vila disminuïa, semblava que les tensions entre ells comencessin a notar-se més.

d) *L'aportació dels mendicants*

La fundació dels ordes mendicants al segle XIII va aportar canvis en la pràctica de la devoció religiosa. Per a l'orde de framenors el canvi més radical va néixer al sud de França on alguns frares, en lloc d'extirpar les heretgies esteses a la Provença, al Llenguadoc i al Rosselló, com era la seva missió, varen contagiar-se amb les noves idees i els desviaren de l'ortodòxia establerta de la Regla de Sant Francesc. Narbona, un dels centres més importants de la manufactura de draps, era el nucli de les idees propagades per frares com Pere Joan Olivi, fundador dels espirituals, que morí al final del segle XIII al convent franciscà d'aquella ciutat¹⁷. A Narbona molts framenors varen ser processats per la Inquisició i cremats pels seus "errors", i els espirituals varen ser condemnats pel Papa Joan XXII, l'any 1321; no obstant això, les seves idees de pobresa no varen desaparèixer i, al final del segle XIV, formaven la base de la reforma de l'observança¹⁸. Els framenors no eren els únics que adoptaven les idees dels espirituals i, a Narbona, uns beguins de la classe artesana foren condemnats també per la Inquisició, entre ells alguns teixidors i drapaires, un sastre, un cuireter, un sabater, un hostaler i un fuster¹⁹. Irònicament, el convent de Sant Francesc de Puigcerdà fou destinat a integrar-se en aquest custodi franciscà i, per aquesta raó, explicarem breument el significat dels fets al Rosselló.

La província franciscana de Provença, a la qual pertanyia el custodi

¹⁷EMERY, *Heresy and Inquisition*, p. 130. Aquesta secció està basada quasi enterament en l'estudi d'EMERY abans citat, especialment en les pàgines 130-145.

¹⁸EMERY, *Heresy and Inquisition*, p. 130.

¹⁹EMERY, *Heresy and Inquisition*, p. 133.

de Narbona, comprenia un territori que s'estenia des de les regions modernes dels Alps Marítims fins als Pirineus orientals. Per simplificar l'administració d'una àrea molt diversa, la província va ser subdividida en vuit custodis, el més important dels quals era Narbona que regia els convents de Perpinyà, Vilafranca de Conflent i, més tard, Puigcerdà. El convent de Sant Francesc de Vilafranca de Conflent va ser fundat pels voltants del 1279, instal·lant-se en la propietat dels frares del sac quan aquests es veieren obligats a marxar²⁰. No se sap gran cosa de l'espiritualitat d'aquest convent, però sembla que no tingué simpatia per les idees de Pere Joan Olivi. A Narbona mateix, els primers anys del segle XIV foren molt accidentats, amb resultats nefastos per al benestar espiritual del convent. La causa immediata d'aquestes peripècies fou el nomenament de fra Elzéar de Clermont com a ministre provincial de la província de Provença i custodi de Narbona²¹. Fra Elzéar era partidari de la causa dels espirituals i, des del 1300 fins al 1311, el custodi de Narbona era un camp de batalla entre els espirituals i els seus adversaris, una situació que va resultar en la imposició, deposició i reimposició de diversos ministres provincials²². Finalment, el nomenament de fra Gerard Vallette com a custodi, l'any 1316, va aconseguir una mesura d'estabilitat en el custodi de Narbona perquè va poder establir pau i tranquil·litat fins a la seva mort l'any 1329²³. Fra Gerard assistí al Concili de Viena, participà en la condemna dels espirituals per la Santa Seu i va ser ell qui ocupà la posició de custodi de Narbona els anys precedents a la fundació del convent de Sant Francesc de Puigcerdà.

La condemna dels espirituals pel Concili de Viena va tenir conseqüències nefastes per als conventuals de Narbona: alguns dels frares foren excomunicats i l'any 1317 el papa Joan XXII va cridar-ne a Avinyó quaranta-tres i setze més del convent de Béziers amb la intenció de fer-los retractar²⁴. Malgrat el destí infaust que els esperava si no es retractaven, vint-i-cinc frares restaren intransigents i foren consignats a la Inquisició. Tot

²⁰See Jill R. WEBSTER, *Els Menorets: The Franciscans in the Realms of Aragon from St. Francis to the Black Death*, Toronto, Pontifical Institute of Mediaeval Studies, Studies and Texts 114, 1993, pp. 66-67.

²¹Pierre PÉANO, *Les Ministres Provinciaux de la Primitive Province de Provence (1217-1517)*, "Archivum Franciscanum Historicum", 79 (1986), pp.34-35.

²²PÉANO, *Les Ministres Provinciaux*, pp. 35-46.

²³PÉANO, *Les Ministres Provinciaux*, p. 40.

²⁴EMERY, *Heresy and Inquisition*, p. 130.

plegat, solament cinc dels més obstinats restaren fidels a les seves creences; els altres, amenaçats amb els focs de la Inquisició, desmentiren la seva adhesió a les doctrines d'Olivi. Dos d'aquests cinc eren conventuals de Narbona i, per la seva fidelitat, varen ser cremats. Semblava que el testament de Berenguera Llaguna del 1315 fos redactat pensant en la situació de Narbona²⁵. El seu germà, fra Pere, residia al convent de Sant Francesc de Vilafranca de Conflent des dels primers anys del segle XIV, quan el custodi de Narbona era afiliat amb els espirituals. L'any 1315 era ben evident que la seva causa no podia prosperar i que alguns dels frares corrien el perill de caure en mans de la Inquisició si persistien en la seva adhesió a les doctrines d'Olivi. No es pot descartar la possibilitat que el testament de Berenguera fos una reacció a la por que tenien els parents de fra menors residents en el convent de Vilafranca del Conflent.

El pare de fra Pere Llaguna era certament mercader de draps, igual que el marit de Berenguera, Cerdà d'Unyó de Puigcerdà, que havia adquirit una fortuna considerable si hem de jutjar pel llegat de quaranta lliures de Barcelona que va deixar per a l'establiment d'un convent franciscà. Evidentment, el pare de fra Pere i el seu gendre viatjaven amb freqüència a Narbona, "el centre més gran del comerç de draps a Llenguadoc", i s'haurien adonat de la relació entre els heretges i la indústria de draps²⁶. No podien ignorar les xafarderies de la gent sobre els conflictes entre els espirituals i els altres frares per a guanyar la dominació de l'orde franciscà i, naturalment, les repetien a la família i als amics de Puigcerdà. El germà d'un altre fra menor, fra Guillem Espanyó (Espanyoll), les devia haver confirmades perquè, com a paraire, ell també devia haver sentit les mateixes xafarderies preocupants, igual com el pare de fra Pere Colomer que també era draper²⁷. No se sap res de les tendències religioses d'aquests primers fra menors de Puigcerdà, però l'afiliació que tenien amb el custodi de Narbona devia preocupar els familiars; potser la por que tenien era un dels motius d'establir el convent de Sant Francesc de Puigcerdà al més ràpidament possible.

Quins procediments s'havien de seguir per a establir un convent de

²⁵v. WEBSTER, *Els menorets*, pp. 138-139.

²⁶EMERY, *Heresy and Inquisition*, pp. 135-136.

²⁷Arxiu Històric de Puigcerdà, Embertat i Lorà T. 1324, f. 8 r. Pere Colomer; Mateu d'Oliana i Guillem Hualart T. 1321, ff.9 r, 28 r. Guillem Espanyoll.

framenors? Primerament, això requeria el suport del rei, del consell de la vila i dels ciutadans. Durant la segona dècada del segle XIV, la prosperitat comercial de Puigcerdà era fora de dubte: el convent dels dominics ja tenia una base molt ferma i, malgrat la supressió de l'orde, els últims frares del sac rebien el suport dels seus conciutadans. Tot semblava indicar una base financera molt adequada per a la fundació d'un altre convent, però s'havia de preparar el terreny: tant secular com espiritual. Resumim aquí els punts principals de la fundació, explicada més detalladament en un estudi anterior²⁸.

Els primers framenors de Puigcerdà varen establir un conventet durant els primers anys del segle XIV; eren conventuals de Vilafranca de Conflent, probablement nadius de Puigcerdà, com fra Pere Llaguna, que veien la possibilitat d'adquirir una propietat per a fundar el convent de Sant Francesc a la vila. Hi havia també l'esperit de rivalitat entre els framenors i els dominics; aquests eren ben establerts a Puigcerdà des de feia uns 25 anys, i semblava que el poble encara tingués interès a ajudar uns altres religiosos. No obstant la presència del conventet i l'interès del poble, els frares haurien d'esperar cinc anys per a trobar una propietat apropiada i, al mateix temps, assegurar-se del suport institucional. L'any 1320, reberen el permís del rei i dels cònsols de Puigcerdà per a establir el convent i aquests acordaren pagar 200 lliures per la compra de la casa d'Andreu, fill del difunt Bernat Mornach. Fra Ramon Talló, conegut adversari dels espirituals i natiu de Puigcerdà, va ser nomenat el primer superior o guardià²⁹. El seu germà, fra Berenguer, resident a Perpinyà en aquella data, era lector del convent de Narbona i participava en la cúria de la cort pontifical d'Avinyó. Un any després de la fundació del convent de Sant Francesc de Puigcerdà, el varen seleccionar per a formar part d'una comissió de tres eclesiàstics per a determinar el cas d'un beguin acusat de seguir doctrines herètiques³⁰. Certament, la nova casa de Puigcerdà va ser formada pels frares ortodoxos amb motiu de fer un baluard contra els espirituals i altres heretgies del sud de França. No es pot oblidar la pressió dels frares, nadius de Puigcerdà, que buscaven la seguretat espiritual i que volien distanciar-se de l'ambient de

²⁸Jill R. WEBSTER, *El desconocido convento de Puigcerdà. Su fundación y desarrollo*, "Archivo Ibero-Americano", Madrid, XLIX (1989), pp. 167-194.

²⁹V. WEBSTER, *El desconocido convento*, p. 171.

³⁰V. WEBSTER. *El desconocido convento*, p. 171.

Vilafranca de Conflent i d'una causa perillosa i perduda.

L'any 1320, els framenors reberen els permisos necessaris per a comprar la propietat d'Andreu Mornach³¹. La referida casa era situada al carrer d'En Bernat Romir, davant d'aquell de la tinença dels mateixos franciscans i també afrontant aquell altre del difunt Jaume Ripoll. Pagaren les 200 lliures en dos terminis, d'acord amb el costum de l'època, liquidant la primera quantitat de 150 lliures el Nadal de 1320 i la segona de 50 lliures, el mes de juny següent: la totalitat era lliure d'impostos i rendes. Els llegats testamentaris eren la font principal dels diners i, poc després d'efectuar la compra de la propietat, els framenors reberen 50 sous del testament de Guillem de Montellà. Des de l'any 1320 els menorets de Puigcerdà compartien el suport dels habitants de Puigcerdà amb els seus veïns, els dominics, i era evident que l'estima que tenien per Sant Francesc els motivava a donar generosament. L'entusiasme es va estendre més enllà: va posar-se de moda enterrar-se al cementiri dels frares i és probable que la terra destinada a l'enterrament dels morts s'aconseguís quasi de seguida, després de comprar la propietat de Bernat Mornach³².

La fundació d'un convent mendicant mai podia realitzar-se sense el suport financer dels ciutadans i el fet que el comerç de draps hagués prosperat ajudava a arregar els diners necessaris per a construir edificis. Els clergues de la parròquia de Santa Maria devien començar a sentir-se amenaçats per la popularitat dels dos convents mendicants, perquè tant els dominics com els franciscans havien desviat el suport dels fidels cap a la seva missió a Puigcerdà. La novetat de la seva presentació espiritual i la senzillesa dels deixebles de Sant Francesc cridaven l'atenció popular. Els sermons dramatitzats amb il·lustracions, *exempla*, i episodis de la Bíblia, i l'ús que feien de les pintures i retaules per a explicar l'evangeli despertava l'interès dels feligresos amb el resultat que no cabien a la capella que feien servir al principi els framenors. Ja era hora de construir una església més esplèndida amb diverses capelles, molts altars dedicats als principals sants, un dormitori per als frares i també de comissionar un retaule per a col·locar sobre l'altar major. Va ser en aquest moment d'auge que proposaren la fundació d'una casa de germanes franciscanes, el convent de Santa Clara, que irònicament va poder resistir millor les forces que obligaven els

³¹V. WEBSTER, *El desconocido convento*, pp. 178-179.

³²V. WEBSTER, *El desconocido convento*, p. 181.

framenors a marxar de la vila de Puigcerdà per sempre. Reemplaçats pels agustins, les rendes que tenia el convent de Sant Francesc varen passar a les monges. Però, la història és més complicada: la prosperitat dels burgesos de Puigcerdà va provocar un auge paral·lel per als convents de la vila durant el segle XIV, uns anys d'esplendor que ràpidament varen convertir-se en anys de penúria i desolació.

3. LA PUIGCERDÀ FRANCISCANA ABANS DE LA CRISI

a) *Fundació del convent de Sant Francesc*

L'adquisició de la propietat situada al carrer d'En Bernat Romir, que abans havia pertangut al ciutadà Bernat Mornach, va ésser el primer pas oficial en l'establiment del convent de Sant Francesc de Puigcerdà. El *Dietari* afirmava correctament que la inspiració i el suport per a la creació del convent es va originar amb la nova burgesia catalana, i especialment amb els que havien fet diners amb la indústria de teixits. És aquesta mateixa conclusió que aporta la investigació sobre l'assentament de convents de framenors en altres indrets del regne d'Aragó i, fins i tot, en altres llocs Europeus. Els mercaders i comerciants formaren l'eix entorn del qual girava l'economia dels moviments mendicants en el regnat de Jaume II, i ells també donaven el suport diari que assegurava l'èxit dels frares. Els llegats, tant de diners com de béns immobles, facilitaven un fons estable per a construir edificis, aparellar esglésies conventuals i realitzar una missió eficaç en els centres urbans. Sense aquest suport, els qui volien establir el convent de Sant Francesc de Puigcerdà l'any 1320 haurien tingut moltes més dificultats, i potser l'apostolat a la Cerdanya hauria trigat uns quants anys més a iniciar-se oficialment.

Els dos convents de dominics i franciscans eren molt populars entre els seus contemporanis però per al clergat de la parròquia de Santa Maria els frares eren rivals. La seva senzillesa i humilitat despertaven una singular devoció religiosa entre els feligresos. Per part del clergat, acostumats com havien estat a tot el suport econòmic de la vila de Puigcerdà, l'arribada dels frares del sac, dels dominics, dels franciscans i finalment de les clarisses no era gens benvista. Les almoines havien de ser distribuïdes entre la parròquia i els mendicants; al principi la riquesa dels artesans i mercaders de la vila bastava per a tots però, quan les circumstàncies canviaven amb les

epidèmies, la crisi i altres problemes dels últims dos segles medievals, s'agreujà tant la pobresa de Santa Maria com la dels convents de frares. A més a més, l'atracció del culte dels nouvinguts era superior: els sermons, il·lustrats amb escenes dramàtiques, *exempla* i pintures de diversa classe, eren més interessants que les homilies del clergat parroquial. Era el carisma de Sant Francesc allò que ajudava a crear l'ambient propici per a la fundació del convent de framenors i, al cap d'uns quants anys, va ésser aquest mateix esperit que minà la base econòmica i espiritual dels capellans diocesans. Primerament, els deixebles de Sant Domènec i, després, els de Sant Francesc, aconseguiren construir a la principal vila de la Cerdanya un conjunt conventual de gran esplendor.

b) *Edificació i embelliment de la fàbrica del convent*

L'única descripció que resta del gran convent de Sant Francesc és la de Joan Trigall, de l'any 1603³³. En aquella data el convent havia passat als agustins i disposava d'una església amb claustres, capelles, dependències conventuals, horts i cementiri. Els documents que hem consultat ens permeten confirmar alguns d'aquests aspectes i també afegir-ne uns altres com, per exemple, el procés de fer el dormitori o el d'adobar l'església. Aquest estudi ha pogut treure partit del llibret publicat recentment com a resultat de l'excavació feta durant els últims anys per un grup d'arqueòlegs sota la direcció d'Oriol Mercadal. Amb l'ajuda de les troballes dels arqueòlegs, la descripció de Trigall i un plànol del segle XVII, sabem que les dimensions del convent eren de les més grans de Catalunya i que el claustre era com el de Santa Maria de Pedralbes o com el del convent de framenors de Palma de Mallorca o qui sap si encara més extens³⁴. L'església era "grandíssima i altíssima" i tal vegada per això sofrí estralls a la seva fàbrica durant el terratrèmol de principis del segle XV, encara que no restés cap prova de danys ocasionats l'any 1428. És fa palès que els mercaders i gent adinerada de la vila, com a senyal del seu predomini comercial, pensaven construir el temple més esplèndid i més important de la Cerdanya, tant per les seves dimensions extraordinàries com per la quantitat de

³³Oriol MERCADAL, Sebastià BOSOM, Claude DENJEAN i Carme SUBIRANAS, *Coneguem... els jueus i els franciscans a Puigcerdà (segles XIII-XVI)*. Puigcerdà, Ajuntament i Arxiu Històric Comarcal i Consell Comarcal de la Cerdanya, 1994, pp. 49-50.

³⁴V. Oriol MERCADAL, et al. *Coneguem*, p. 56.

capelles, altars i altres embelliments que tenia, dedicant-se a fer anar a Puigcerdà artesans i artistes de categoria superior.

Un relat de la generositat dels ciutadans de Puigcerdà ha de fer constar alguns dels problemes que té l'historiador quan comença a elaborar un estudi del desaparegut convent de Sant Francesc. Com que els documents restants són incomplets i parcials, quasi tots de caire oficial, tractant de casos judicials o dels afers de frares que feien alguna cosa fora de les més comunes; de la vida diària del convent i de l'espiritualitat franciscana, no en resta cap evidència. És clar que, a vegades, les provisions que feien amb tanta devoció (o por de la condemnaió eterna?) els benefactors dels frares no es realitzaven per diverses raons. L'estudiós arriba a comprovar les vendes, donacions i testaments quan troba referències posteriors que ho confirmen; això no obstant, l'experiència indica que, a Puigcerdà, la major part dels actes notariais foren executats, amb una excepció, en cas d'insolvència del testador. Malgrat tot, resulta impossible ser precís quant a les dimensions del convent i la seva situació geogràfica respecte de les propietats annexes dins la vila de Puigcerdà; falten dades prou detallades per a situar-les dins la ciutat d'avui. Les dificultats s'agreugen encara més perquè les cases medievals tenien dependències i horts, alguns dels quals ocupaven una gran extensió de terreny que ara s'ha dividit en diferents carrers. La menció dels noms d'alguns dels carrers medievals facilita un plànol general de la situació geogràfica del convent de Sant Francesc i dels ciutadans que li donaven suport, però no pot ser de cap manera un plànol definitiu. Un carrer mencionat pels notaris té un interès especial: és el carrer de Framenors que més tard va canviar de nom i que ara s'anomena carrer dels Agustins. Aquest carrer es trobava sobre el convent de framenors, anant cap a la muntanya, i a l'origen és possible que s'anomenés carrer dels Sacs³⁵. El convent que tenien aquests frares fins a la seva supressió pel Concili Laterà de Lió, del 1274, devia situar-se en aquell carrer i és probable que continuessin habitant-lo àdhuc fins a la mort de l'últim membre de l'orde. A l'endemig, és plausible que el grupet de franciscans de Vilafranca de Conflent que s'havien instal·lat a Puigcerdà pels anys 1310 a 1320 per preparar la seva missió, visquessin allí amb els frares del sac. El testament d'Agnès Cugot del 1366, redactat molts anys després de la mort

³⁵AHCP, Bernat Montaner (1375-1421), F. 1378, 31 desembre-1380, 12 gener, f. 120 r., 2 gener 1380.

de l'últim prior dels Sacs, fra Mateu, incloïa un llegat de 10 sous per a pagar l'oli requerit per a les llànties que cremaven sobre el monument erigit a Puigcerdà a la memòria del benvolgut frare³⁶. No especificava el lloc d'aquell monument, però un altre testament del 1370, el d'Elisenda vídua d'Andreu Fabra, menciona la capella de Sant Bartomeu, i sembla suggerir que havia pertangut als frares del sac³⁷. A l'origen, aquella capella havia format part de la propietat del monestir de Sant Miquel de Cuixà però, com a resultat de la concòrdia del 1268 entre el bisbe d'Urgell i l'abat del monestir, passà a ser propietat de la diòcesi d'Urgell³⁸. Podria ser aquest canvi perquè els frares del sac s'haguessin establert a Puigcerdà i necessitessin una capella per a dir missa i els altres oficis de l'església? L'orde de penitència de Jesucrist, els frares del qual eren coneguts popularment com a frares del sac per l'hàbit que portaven, era molt pobre i probablement per això no tenia prou mitjans econòmics per a construir una església nova a Puigcerdà, i més havent-hi una capella a la vila que, com es veu, no s'utilitzava per a res. La capella de Sant Bartomeu havia estat dels Templers abans de passar a Sant Miquel de Cuixà, i estava situada entre la Font d'En Llanes, el carrer d'Espanya i les monges de l'Ensenyança, o sia no gaire a prop ni del carrer de framenors ni del convent posterior dels franciscans³⁹. Els frares del sac acostumaven a fer servir esglésies i edificis religiosos ja existents quan s'instal·laven en una ciutat i, com que no hi ha cap menció d'una altra església seva, no seria gens exposat concloure que ells i els primers franciscans compartissin edificis conventuals i la capella de Sant Bartomeu. Quan els framenors s'havien establert oficialment l'any 1320, és possible que tinguessin una capella pròpia que formés la base de l'església que es va consagrar amb gran cerimònia tretze anys més tard. Amb la mort de fra Mateu, pocs anys abans de la inauguració de l'església de Sant Francesc, la capella de Sant Bartomeu tornà a ser de l'ús de la diòcesi. Sembla ser que deixà d'atreure la devoció dels feligresos perquè en anys

³⁶AHCP, Bartomeu Amill (1362-1373) i Bernat Manresa (1348-1397, T. 1364, 14 agost-1367, 29 setembre, ff. 36 r.-v., 2 gener 1366.

³⁷AHCP, Manresa i Amill, T. 1370, 26 març-1372, 24 maig, f. 10 v., 13 octubre 1370: "Item: lego capelle Sancti Bartolomei priore penitencie pro subsidio unius resposeri incepti pro servicio eiusdem capelle, vel in alio opere ad noticiam dictorum manumissorum, viginti solidos".

³⁸Jaume MARTÍ SANJAUME, *Dietari de Puigcerdà amb la vegueria de Cerdanya i sotsvegueria de Vall de Ribes*, Ripoll, Impremta de Llorenç Bonet, 1926, I, p. 283.

³⁹V. nota anterior.

posteriors, quan redactaven la seva última voluntat, poques vegades la recordaven.

Aquesta descripció del convent de Sant Francesc es basa en la interpretació planimètrica feta pels arqueòlegs durant les excavacions del terreny ocupat per l'aparcament de la vila⁴⁰. Resumint les conclusions de llur treball, es pot dir que l'església tenia nau única amb capelles laterals i capçalera rectangular, construcció típica dels temples gòtics aixecats pels ordes mendicants durant l'Edat Mitjana. Segons el mateix treball, les dependències consistien en un claustre quadrat de 40m x 40m, un claustre més petit, un presbiter, dos refectoris, un forn, un pou d'aigua, l'hort, el cementiri, quatre capelles, una cuina, el dormitori i una biblioteca. Els edificis foren sotmesos a diverses modificacions al llarg de la seva existència, a causa de la penúria dels frares, els efectes dels terratrèmols i els canvis fets pels agustins. Tot això fa difícil saber quina era la construcció del segle XIV però, amb l'ajuda de la investigació feta dels llibres notarials, és possible arribar a una aproximació de la disposició de les dependències durant aquell segle. Certament, la fisonomia del convent va evolucionar durant els segles igual com l'ús dels seus edificis i potser també l'aparellament de les capelles, altars i altres cambres. De tant en tant, alguna reforma del convent era necessària a causa de la variació numèrica dels residents, l'expansió i, més tard, el declivi de la seva missió a la vila de Puigcerdà. Per exemple, la cambra destinada a dormitori dels frares, la biblioteca, el refectori i la infermeria, tots són tema de la documentació notarial que ens ajuda a datar algunes de les dependències medievals. Les mateixes fonts deixaven ben clares les dificultats econòmiques que afectaven el propòsit dels framenors, un projecte que competia en magnificència amb el convent de Sant Domènec establert al final del segle XIII.

Els framenors sempre començaven a construir abans de recaptar els diners necessaris per a complir el seu intent, confiant en la devoció dels feligresos i en l'eficàcia de la predicació per a fer augmentar les almoines. Això no obstant, la manca de capital era molt més greu del que semblava en els anys d'eufòria del començament de segle, i contribuï a l'enfonsament del convent de Sant Francesc el segle XVI.

⁴⁰V. Oriol MERCADAL et al, *Coneguem*, pp. 49-57.

c) *Situació del convent*

El conjunt conventual estava situat sobre la plaça de Santa Maria, prop de l'indret on avui es troba l'escola primària de Puigcerdà. L'evidència circumstancial dóna suport a la nostra teoria que el convent de l'orde de penitència de Jesucrist caigué en mans dels franciscans, tot suggerint també un lligam de conveniència entre els últims frares del sac i els franciscans. És pertinent el cas de Barcelona on hi havia un conveni entre l'orde de penitència de Jesucrist i els frares del Sepulcre que permetia la seva coexistència⁴¹. L'existència del convent de l'orde de penitència de Jesucrist podia ser una de les raons més significatives per a fundar un convent de frares menors a Puigcerdà, aprofitant-se ells del nucli d'edificis per començar a fer-se conèixer en el poble⁴². El convent dels frares del sac fou situat davant de la "closa i camp d'Arnau Pellicer" i de l'hort de Pere de Mornach i donava a la via pública⁴³. La família Mornach vengué una de les cases que tenien l'any 1320 per fundar el convent franciscà i, l'any 1367, la renda d'una altra casa de Pere Mornach, potser fill del de 1320, fou concedida per fra Francesc Torrelles, fill del notari del mateix nom, al seu nebot, Francesc Perpinyà⁴⁴. Fra Francesc deu la casa de Pere Mornach que havia heretat del seu pare, junt amb altres cases al costat de l'escrivania d'aquest, a la seva germana, casada amb Pere Mercader, cosa que confirma les contínues relacions entre els Mornach i els frares menors.

L'afirmació del *Dietari* que els franciscans havien construït el seu refectori on havia estat la sinagoga dels jueus també era correcta⁴⁵. L'acta del capítol celebrat per a tractar del trasllat dels ossos d'Arnau de Saguer, fill d'un noble del mateix nom, va efectuar-se al pòrtic o claustre davant de la porta del refectori⁴⁶. Es troben els noms d'altres possibles familiars, Pere

⁴¹Agraïm aquí la referència que ens ha donat Robert I. Burns, S.J. sobre aquest particular i que sortirà a l'estudi que ell prepara sobre l'orde de penitència de Jesucrist a l'Europa medieval.

⁴²No se sap la data de la mort de fra Mateu, però l'última referència a ell dins els registres notariais comença l'any 1330.

⁴³V. MARTÍ SANJAUME, *Dietari*, I, pp. 290-291.

⁴⁴AHCP, Manresa, F. 1366, 28 desembre-1367, f. 67 v., 5 setembre, 1367.

⁴⁵Salvador GALCERAN VIGUÉ, *Dietari de la fidelíssima vila de Puigcerdà*, Barcelona, Fundació Salvador Vives Casajuana, 1977, p. 32.

⁴⁶AHCP, Joan Torrelles (1350-1362), F. 1361, 11 gener-30 desembre, f.145 r, 9 octubre 1361: "Acta in portico sive claustro quod est ante januam reffectorii".

de Saguer, teixidor, i Bernat de Saguer, hostaler, a la llista d'artesans de Puigcerdà l'any 1345⁴⁷. El convent dels frares del sac estava situat prop de la sinagoga dels jueus i, certament, els framenors seleccionaren aquell lloc expressament, donaren a entendre amb aquella decisió que la seva missió era la cristianització de tots els habitants de Puigcerdà, incloent entre els seus objectes principals la conversió dels jueus. Aquests restaren a la vila durant l'Edat Mitjana, però segons el *Dietari* mai més no gaudiren d'una sinagoga semblant⁴⁸. Ens preguntem, doncs, si els franciscans i els dominics, amb les seves predicacions, no haguessin afectat la prosperitat dels jueus a Puigcerdà? Malauradament, la documentació sobre la conversió dels jueus a la Cerdanya i el paper dels mendicants envers ells no és suficient per a treure'n conclusions definitives.

El *Dietari* explicava que el monestir de Sant Francesc va ésser iniciat el 3 de maig de 1333, any en què probablement posaren la primera pedra de la nova església⁴⁹. Aquest acte simbòlic i real representava la iniciació d'un pla de desenvolupament que continuaria durant tot el segle XIV⁵⁰. Els franciscans no tenien fons propis i depenien de les almoines i donacions dels feligresos. Pels documents notariais, és evident que no sempre rebien suficient suport econòmic per a completar un projecte. Això no obstant, varen ser els llegats testamentaris i altres donacions que possibilitaren la construcció d'arcades, capelles i claustres. Efectivament, les primeres referències a Sant Francesc de Puigcerdà procedien de testaments, igual com en altres llocs on establiren convents els franciscans. El testament de Berenguera Cerdà, de l'any 1315, indicava la intenció dels frares d'establir un convent a Puigcerdà.

Per trobar referències concretes al conjunt conventual, és essencial esperar fins que no fos realitzada la fundació oficial. Des del 1321, la major part dels ciutadans recordaven els framenors quan feien la seva última voluntat. El primer testament d'importància, el de Guillem d'Arcegel,

⁴⁷Sebastià BOSOM ISERN, *Homes i oficis*, pp. 10, 129.

⁴⁸V. nota 18.

⁴⁹"Lo monestir del seraphic pare sanct Francesc y fonc edificat per la vila y per les confraries de parayres, teixidors, pellicers y altres confraries..." GALCERAN VIGUÉ, *Dietari*, p. 29, 3 maig 1333.

⁵⁰v. GALCERAN VIGUÉ, *Dietari*, p. 29.

taverner de Puigcerdà, data d'aquell any⁵¹. Aquest deixà cent lliures, una quantitat considerable, per a construir una capella a l'església de Sant Francesc, suggerint així que la construcció del temple no havia començat. Guillem tenia un fill seu que havia pres l'hàbit de Sant Francesc i, indubtablement, estava al corrent de les necessitats del nou convent; no va especificar a quin sant s'havia de dedicar la capella i en deixà la decisió als frares. És molt probable també que ell subministrés el vi de la taula dels religiosos i que conegués bé tots els framenors i la vida que portaven. El seu donatiu il·lustra un aspecte molt important de l'espiritualitat medieval: la concepció de l'arquitectura gòtica com a expressió de devoció i, en el cas dels franciscans, de devoció a la Verge Maria i als principals sants de l'orde. Una altra disposició del testament de Guillem és encara més interessant: es tracta del llegat de cent diners al seu fill framenor per a comprar llibres. Els convents mendicants acostumaven a disposar d'una biblioteca perquè, entre les altres feines que empraven, hi havia la de copiar manuscrits per a la casa reial i per a la gent adinerada. Com que els llibres valien molts diners i la tasca de fer una còpia requeria moltes hores de feina, els frares podien esperar una suma considerable com a pagament. Podia ser el llegat de Guillem d'Arcegel una altra prova de l'existència d'un conventet de framenors a Puigcerdà, anterior a l'any 1320, o era una preocupació d'ell de proveir el convent en totes les necessitats per a fer una biblioteca o per a enllestir un escriptori?

Lògicament, la primera necessitat no eren ni capelles ni llibres sinó diners i propietats, sense les quals cap intent de construcció no hauria prosperat. La documentació existent indica que els framenors compraven camps i propietats al veïnat de Sant Francesc. Un camp que compraren havia pertangut al prevere Guillem Roseda. Anomenat "de la Serra", estava situat davant el camp de Bartomeu Roca i en els terrenys de Jaume Capdevila i Arnau Fabra⁵². El mateix prevere llegà trenta lliures de Barcelona per a l'obra d'una capella o casa que s'havia de fer prop del cementiri. Hi ha certa confusió, aquí, i no queda ben clar si es tractava del cementiri dels framenors o del de l'església parroquial. Pel context, sembla el dels framenors. Podia ser la capella aquella que feien servir els frares abans de

⁵¹AHCP, Mateu d'Oliana (1277-1325) i Guillem Hualart (1314-1329), T. 1321, 29 juny-1322, 10 juliol, f.11 r., 25 octubre, 1321.

⁵²AHCP, Hualart i Jaume Garriga (1286-1322), T. 1320, 24 juny-1321, 19 maig, 17 juliol, 1320.

construir l'església de Sant Francesc i no pas la capella de Sant Bartomeu? La documentació no ajuda a respondre a aquesta pregunta, però tant Jaume Capdevila com Arnau Fabra eren devots de Sant Francesc i un fill de cadascun havia pres l'hàbit de l'orde. Els descendents de totes dues famílies continuaven donant suport als frares durant tot el segle XIV.

L'abundància de documentació notarial i la freqüència dels llegats als franciscans i als dominics, durant la primera meitat del segle XIV evidencien la gran riquesa dels ciutadans de Puigcerdà durant aquells anys. La quantitat de notaris no disminuï durant la segona meitat del segle, però el to dels documents canvià radicalment, sobretot en relació a la casa de Sant Francesc, una situació que explicarem més endavant. Primerament, cal patentitzar la trajectòria evolutiva dels anys de prosperitat i desenvolupament.

El 10 juny de 1331 Cecília, filla del difunt Pere Ferran de Prat, va demanar que els framenors diguessin misses per la seva ànima i expressava la seva preferència per l'altar de Sant Lluís⁵³. És probable que l'altar fos un dels primers, i que fos a la capella antiga. A l'església que es va inaugurar l'any 1333, la capella dedicada a Sant Lluís va ser construïda mercès als diners del mercader Pere de Fustenyà, un ciutadà que més tard demanava que l'enterressin allí⁵⁴. La primera referència a la capella data del 1350, l'any que Pere de Fustenyà féu el primer testament, però és evident que la construcció de la capella no va ser possible fins a la mort de Pere. El seu segon testament data del 1365 i, com que no hi ha cap més menció d'ell, sembla que morí aquell any. Un acord del 1429 entre els framenors de Puigcerdà i el mercader Pere Savina, parent consanguini de Pere de Fustenyà, facilitava més informació sobre la capella de Sant Lluís. Era pintada de dalt a baix, amb bancs de fusta i guarnida de reixes i rosques (*riostes*)⁵⁵. El document explicava que la capella havia estat enderrocada durant el terratrèmol del dia de la Purificació de la Verge Maria de l'any anterior. Pere Savina volia restaurar-la tal com era abans de la desgràcia i és interessant que no solament aquesta capella sinó també totes les altres es trobessin embellides de la mateixa manera amb les parets pintades, i

⁵³AHCP, Bernat Blanch (I) (1287-1336), T. 1330, 26 juny-1334, 23 juny, 27 maig, 1331.

⁵⁴AHCP, Amill i Manresa, T. 1364, 14 agost-1367, 29 setembre, 5 abril 1365.

⁵⁵Perpinyà, Archives des Pyrénées Orientales, Carpeta de franciscans, fragment de 1429, Acord entre els framenors i Pere Savina, mercader de Puigcerdà.

proveïdes de bancs i reixes. Pere Savina prometé pagar les despeses relacionades amb altres embelliments per a la capella: un pal·li i un frontal de brocat d'or per a l'altar, i pal·li, draps i cobertes corporals necessaris per al dit altar, els quals s'havien de fer servir en dies de festa. La generositat del mercader no es limitava als embelliments de la mateixa capella sinó que s'estengué a la provisió de vestiments de brocat de seda per als sacerdots que celebraven missa allí. Darrera de l'altar havia de col·locar-se "un bell e solemne reretaula sots invocació de Sent Mossenyor Sent Luys e coneguda als dits frares"⁵⁶. El mot "coneguda" suggereix la prèvia existència del retaule o, almenys, d'un retaule dedicat a Sant Lluís, sempre un dels sants venerats per l'orde dels frares menors durant l'Edat Mitjana. Finalment, prometé dotar la capella amb "una bella ca[i]xa o cofre gran" on els sacerdots podien guardar els ornaments i, d'acord amb la pràctica de l'època, la caixa havia de tenir una bona clau. La importància del pacte entre els framenors i Pere Savina és evident; primerament, mostra sense cap dubte que totes les capelles de l'església de Sant Francesc de Puigcerdà eren pintades, i podem concloure que la nau de l'església també va ser embellida de la mateixa manera. A més a més, aquest document sembla indicar que poc abans del terratrèmol l'església dels framenors gaudí d'uns accessoris molt bells, tots pagats amb la riquesa dels devots burgesos de la vila.

Des del 1340 fins als inicis del segle XV i, de nou, després del 1428, el convent de Sant Francesc estava sempre en obres. Al principi, havien de completar l'edifici de l'església i les seves dependències i, a continuació, reparar els danys ocasionats per una o altra desgràcia no sempre especificada. La periodicitat dels incendis a Puigcerdà i els danys que en procedien o els terratrèmols que sacsejaven la vila a intervals durant els últims anys de l'Edat Mitjana eren una amenaça constant. Per acabar la fàbrica de la nova església, els frares havien de costejar-ne l'adobament. Un document del 5 de març de 1340 [1341] parlava d'una arcada construïda a l'església que encara no s'havia adobat, segurament perquè els frares no tenien diners per a pagar Bertran de Dorrià, l'obrer encarregat de les obres. Els framenors havien d'avançar-li trenta lliures de Barcelona perquè acabés l'obra⁵⁷. En aquesta ocasió Pere de Lillet, pellaire, servia de garant i

⁵⁶V. nota anterior.

⁵⁷AHCP, Francesc Esteva (1340-1349), M. 1340, 15 setembre-1341, 20 març, f. 54 v., 5 març 1341.

principal creditor. Sembla que les altres arcades ja eren adobades i l'any 1341 el picapedrer, Pere Gariba, rebé 11 sous 8 diners a compte del total que el convent havia de pagar-li per les obres que ell havia fet a l'església i les que li restaven per a fer-hi⁵⁸. La suma entera per a cobrir les arcades era de 30 sous, però és dubtós que Bertran de Dorrià fos el contractat i pagat per la feina amb els diners facilitats per Pere de Lillet. La coincidència de la suma fa pensar que el pagament fet per Pere Gariba, d'11 lliures 8 sous, constituís només una porció de les trenta lliures que li devien, i que la resta o li havia estat pagada anteriorment o restava per a pagar quan hagués acabat l'obra.

Per aquests anys la nova església tenia capelles dedicades a Sant Jordi, la Verge Maria, la Santa Trinitat i Sant Lluís, amb l'altar major dedicat al fundador de l'orde, Sant Francesc. L'apotecari, Guillem de Bonach, instituï la capella dedicada a la Santa Trinitat i la Verge Maria⁵⁹. La capella fou començada abans del 25 d'abril de 1341, la data que el lapidari, Jaume Vidal, va cobrar 22 lliures per l'obra. Guillem de Bonach, tement la terrible epidèmia del 1348 féu testament i llegà 20 lliures de Barcelona per a completar i posar en ordre la capella de la Verge Maria que ell havia fet construir⁶⁰. El 28 de juliol de 1348, Arnau de Puig va deixar 100 lliures per als ornaments de la capella de la Santa Trinitat que ell havia fet construir. Els documents posteriors suggereixen que la mort sobtada de la pesta d'Arnau de Puig facilitava la quasi immediata construcció d'aquesta capella. L'església no estava acabada encara, perquè els frares no tenien prou diners per a enllestir-la del tot. L'any 1345, poc abans de la gran epidèmia, fra Jaume Duran, com a obrer de l'església, va comprar "postinum seu fustorum vel fustita" per a l'obra del temple⁶¹. La compra de la fusta era per a pagar les obres relacionades amb la construcció del portal de l'església que donava al cementiri del convent. Els framenors devien 7 lliures als dos arranjadors, Guillem Deyà i Pere Sarrà, pel seu

⁵⁸AHCP, Joan Montaner (1330-1349) i Bernat de Nevà (1323-1345), F. 1341, 26 març-1342, 24 març, f. 205 r., 17 octubre, 1341.

⁵⁹AHCP, Joan Montaner i Ramon Guillem de Lorà (1317-1346), T. 1342, 11 abril-1343, 18 març, f. 2 r., 25 abril, 1342.

⁶⁰AHCP, Montaner, Manresa i Guillem Castells (1348-1358), T. 1348, 2 abril-1349, 31 agost, f. 98 v., 15 juliol 1348.

⁶¹AHCP, Montaner i Esteva, M. 1345, 26 març-1346, 10 març, 10 v., 21 abril, 1345.

treball sobre aquell portal⁶². A més a més, l'obra de les arcades restava per a completar-se i entre els materials utilitzats hi havia pedra, fusta i llosa. Malgrat l'esforç que feien per a construir un portal durador, aquest portal va caure durant el terratrèmol del 1428 i, l'any 1433, els framenors signaren un acord amb dos obrers "de la obra de la esgleya" i mestre Llorents Marí, picapedrer d'Elna, per a fer un portal igual que el que hi havia al convent dels dominics "ben piquat, prim i de bona pedra", obra per la qual obra havien de pagar 70 florins a Mestre Llorents⁶³. L'any 1346, per la feina que havien fet sobre les arcades, Jaume Manresa i Pau Mulner reberen 18 lliures que se'ls devien als frares pel seu sou, i en la mateixa ocasió en Sagner rebé una lliura 18 sous i Arnau Solà, 60 lliures 2 sous⁶⁴. Tots havien treballat en l'acabament de les arcades. La família Manresa era una de les més notables de la Puigcerdà medieval. En Guillem, pintor, féu les imatges de fusta que anteriorment estaven col·locades davant del portal dels dominics⁶⁵. Les imatges eren acabades abans del setembre de 1359, però el pintor encara no les havia pintades amb colors, "et panis auri et argenti". En Guillem havia de cobrar 10 lliures per l'obra. Malauradament, l'obra de Guillem Manresa no va durar molt, perquè el portal fou enderrocat en un terratrèmol a principis del segle XV. És possible que fos el desastre del 1428 que posà fi a l'obra de Guillem, perquè aquell any devia caure el temple sencer dels predicadors⁶⁶. El parentiu entre els dos artistes, Jaume i Guillem, és desconegut, però probablement Jaume era el pare de Guillem. Bernat Manresa, el notari, devia ser el seu germà, i no és cap coincidència que la documentació sobre els dos pintors es trobi al manual del notari Bernat. Cal fer constar aquí que els franciscans varen acabar el seu portal abans del dels dominics, malgrat els 35 anys de diferència entre totes dues fundacions. Puigcerdà era rica per la seva indústria tèxtil, però molts d'aquells diners no eren disponibles fins a la mort dels artesans i mercaders. Evidentment, la gran quantitat de llegats als dos ordes mendicants immediatament després de la mortaldat del 1348 féu possible l'expansió i l'embelli-

⁶²AHCP, Ramon Guillem de Lorà i Joan Torrent (1332-1346), F. 1345, 2 abril-1346, 24 març, 11 abril, 1345.

⁶³Archives des Pyrénées Orientales, Perpinyà, Carpeta de franciscans, fragment de 24 abril 1433.

⁶⁴AHCP, Montaner, F. 1346, 28 març-1347, 23 març, 12 maig, 1346.

⁶⁵AHCP, Manresa, F. 1358, 28 desembre-1359, 11 desembre, f. 251 r., 4 setembre, 1359.

⁶⁶V. BOSOM I ISERN, *Puigcerdà*, p. 20.

ment dels temples dels dominics i dels franciscans. Tant els dominics com els framenors necessitaven els diners que rebien dels testaments per a acabar les obres que havien començat. Els varen gastar de seguida, desconexedors de les crisis que havien de minar la prosperitat de la vila després del 1365, i que també els havien de perjudicar irremeiablement.

Gastaren els llegats però, quines varen ser les construccions que empenia el convent de framenors abans del 1365? Resumint, es pot dir que la nova església i els claustres dataven del 1341 o poc després de l'acte oficial de fundació; les capelles dedicades als sants Jordi i Lluís, a la verge Maria i la Trinitat es varen construir pels mateixos anys, i la capella de Santa Maria dels Àngels també devia datar de la mateixa època. Per l'any 1366 l'estaven reconstruint, volent dir que havia passat alguna desgràcia com, per exemple, que un incendi l'havia cremada. Suposem que el document del 1394 que parla de l'altar de la verge Maria fundat per Andreu Mornach, tractava de la reconstrucció feta necessària per l'esdeveniment funest que havia enderrocat la capella. L'obra de les arcades per a l'església, per al dormitori i per als claustres tardava molts anys a acabar-se, probablement tot el segle XIV. El cementiri, el refectori i el portal existien ja el 1340, 1341 i 1345 respectivament i, irònicament, sembla que l'única dependència imprescindible que emprenien posteriorment fou la infermeria, mencionada per primera vegada l'any 1370, o sia, vint-i-cinc anys després de l'epidèmia que havia reduït molt la població de la vila. Això no vol dir que no hi hagués cap lloc per als frares malalts i vells abans d'aquella data, però el retorn de les epidèmies cada vegada amb més freqüència devia fer urgent la construcció d'una infermeria ampla i ben dotada amb llits i medicaments. Els frares no eren els únics habitants del convent a l'Edat Mitjana i al fer construir els edificis, havien de pensar en l'altra gent que possiblement vivia amb ells, cosa que ajuda a explicar per què va ésser necessari tenir convents de grans dimensions.

Des del 1365 la iniciativa dels frares per a construir una casa esplèndida, agençada amb tota mena de pintures, escultures i altres embelliments, disminuïa perquè la major part dels diners que rebien havia d'anar destinada a la reparació dels danys fets a la fàbrica del convent. El campanar fou construït abans de l'any 1385; en aquest any tots els conventuals es varen reunir en capítol per discutir com trobar els diners per a

reparar-lo⁶⁷. La reparació del campanar continuà fins al 1413 i qui sap si no s'acabà abans del terratrèmol; tot plegat, era impossible que s'escapés dels efectes d'aquella desgràcia⁶⁸. Els altars dedicats a Sant Aleix, Sant Agustí, i Santa Caterina dataven de l'última meitat del segle i les capelles de Sant Marc i de Tots Sants, de l'any 1414. La capella de Tots Sants es devia a la devoció d'una família que vivia a Perpinyà, els Grimau. Els frares no varen fer pràcticament res més d'importància durant aquells anys difícils⁶⁹. Feliçment per a ells, hi havia moments d'esperança durant el segle XV, però no podien fugir dels problemes de reconstrucció ni tampoc de la decadència moral que afligia tots els convents de religiosos al final de l'Edat Mitjana.

d) *L'apostolat dels framenors durant el segle XIV*

L'espectre ombrívol de la pobresa, la incapacitat de pagar l'obra i l'encaparrament de fallir en l'intent havien d'afeixugar els framenors encarregats de la tasca de preparar i consolidar la missió a Puigcerdà. La necessitat de recaptar diners sobre la marxa i de dependre del suport dels ciutadans els inquietava, perquè rebien els diners amb poca regularitat. A més a més, els llegats testamentaris, que representaven la major part del suport econòmic, no s'efectuaven fins a la mort del testador. A vegades els conflictes sobre la justícia dels llegats o la insolvència del difunt complicaven la tasca dels marmessors. Mentrestant, la construcció del convent restava estancada per manca de diners. Pel març de 1358, per exemple, els framenors no tenien prou diners per a completar el claustre que havien començat a fer construir, i per cobrir les despeses vengueren unes cases que posseïen fora del portal de Querol. La venda de les cases contribuï amb nou lliures a l'obra, però representava també una reducció de capital que a la llarga havia de perjudicar el benestar del convent⁷⁰. Per la mateixa data Matea Calvà, filla del difunt Pere Vila, donà trenta-cinc lliures per a l'obra d'aquell claustre que, probablement, va ser acabat l'any 1361⁷¹. En aquella

⁶⁷AHCP, Bernat Montaner (1375-1421), M. 1398, 1 gener-1399, 22 desembre, f. 10 r., 28 gener, 1398.

⁶⁸AHCP, Ramon Mauri I (1398-1458) i Francesc Planella (1406-1431), M. 1412, 5 gener-1413, 28 desembre, f. 57 v., 11 abril 1412.

⁶⁹AHCP, Montaner, T. 1413, 24 març-1421, 6 agost, f. 12 v.-13 r., 17 juny 1414.

⁷⁰AHCP, Manresa, F. 1358, 3 gener-1358, 4 setembre, f. 21 r., 31 març 1358.

⁷¹AHCP, Manresa, F. 1358, 3 gener-4 setembre, f. 20 v., 31 març 1358.

data Pere Espar, un paraire de Puigcerdà, demanava enterrar-se a la tomba que ell mateix havia fet construir allí i llegava cinquanta lliures també per a l'obra d'una arcada dins el dormitori dels frares, estipulant, com era el costum, que hi possessin el seu senyal⁷². Ell morí l'any 1370 i els frares havien d'esperar nou anys més per a rebre les cinquanta lliures⁷³. Ultra això, Pere Espar va deixar la roba del llit a la infermeria dels framenors i un pal·li per l'altar de Sant Francesc.

El convent tenia més d'un claustre i un altre mercader, Pere de Fustenyà, en fer el seu primer testament del 1350, expressava el desig de veure edificat un claustre en el cementiri dels framenors, davant l'entrada principal de l'església. Una de les clàusules del testament manifestava el seu desig d'enterrar-se en la capella que ell havia fet construir i dedicar a Sant Lluís⁷⁴. No va morir l'any 1350 i va fer un altre testament quinze anys més tard amb les mateixes clàusules que tenia el primer, llegant diners per a una arcada en el dormitori dels frares sempre que hi possessin el seu senyal. L'any 1365, el "seu" claustre ja s'havia construït davant del portal principal de l'església de Sant Francesc.

Es irònic que els deixebles de Sant Francesc haguessin de dependre, precisament pel seu benestar, de la gent adinerada, la classe a què ell mateix havia renunciat. Això no obstant, la inseguretats econòmica dificultava molt la realització ràpida dels projectes, però de vegades es presentava l'oportunitat de comprar propietats al veïnat del convent; amb aquestes els frares podien ampliar el seu conjunt conventual. L'afany per a construir edificis i afegir noves terres semblava indicar la intenció dels framenors de construir un gran convent que anés des de la plaça de la Vila fins a la vall més amunt del convent, i des del carrer de Querol fins al convent dels dominics⁷⁵. La via més segura d'adquirir aquests territoris era quan els donaven en vida;

⁷²AHCP, Manresa, T. 1361, 9 juliol-1362, 3 setembre, f. 4 r., s.d. però col·locat entre les dates 29 juliol i 19 octubre 1361.

⁷³AHCP, Manresa i Bartomeu Amill (1362-1373), T. 1370, 26 març-1372, 24 maig, f. 13 r., s.d. però col·locat entre 13 octubre i 24 novembre, 1370.

⁷⁴AHCP, Amill, Manresa i Guillem Pere (1364-1387), T. 1364, 14 agost-1367, 29 setembre, ff. 70 v.-71 v., 5 abril 1365.

⁷⁵AHCP, Bernat Blanch I (1287-1336), Guillem Bernat de Sanfeliu (1312-1338), Guillem Roquer (1315-1336) i Jaume Mercer (1335-1339), F. 1335, 24 juny-1336, 22 juny, ff. 94 r.-v., 15 setembre, 1335. Guillem Domènec de Puigcerdà, fill del difunt Bernat Domènec, vengué el seu hort i una casa que es trobaven "iuxta vallum supra conventum... et affrontat in orto que fuit Guillermo Lesse, et in valla et orto dicti conventus", per 10 lliures.

si havien d'esperar la realització de donatius per via testamentària, corrien el risc que el testador morís insolvent. Entre les donacions més valuoses hi havia les cases al carrer de Querol, situades davant la propietat de Pere d'Arnaych i Guillem Tasquer, que Andreu Mornach donà als framenors l'any 1348⁷⁶. Trobant-se a la vora del convent, oferien la possibilitat d'estendre el conjunt conventual tal com havien volgut els frares.

e) *La pietat, fonament de l'èxit mendicant*

L'hegemonia de Puigcerdà com a centre comercial de la Cerdanya no era disputable als inicis del segle XIV. El comerç que passava per les rutes dels Pirineus acostumava a creuar la vall de Querol i els mercaders paraven als hostals establerts a Puigcerdà i als pobles situats a l'entorn. El moviment de gent donava vida i diners a la Cerdanya, i la riquesa de la capital estava assegurada per la freqüència de fires i mercats que tenien lloc a la vila. La pietat medieval consistia a donar suport a esglésies, cases religioses, hospitals i fundacions de caritat, sense limitar-se a actes de generositat pecuniària. La gent vivia segons els requisits del calendari litúrgic, assistint a l'església els dies de festa, celebrant les grans ocasions i convivint amb el clergat i els religiosos, tots parents seus amb les mateixes arrels i aspiracions.

És ben palesa la gran devoció dels ciutadans de la vila; assistiren els frares del sac, donaren la benvinguda als dominics i, uns quants anys més tard, als franciscans i a les clarisses. No seria practicable mencionar els noms de tots els testadors, però la quantitat de donacions pies manifestada als manuals dels notaris de Puigcerdà posava de relleu la mentalitat de l'època. La formació de la burgesia i el desenvolupament de centres urbans significava un gran canvi social: prosperitat mercantil per a alguns, i condicions d'extrema pobresa per a uns altres. A diferència de la vida del camp, els habitants de la ciutat vivien en gran proximitat els uns dels altres, cosa que facilitava el treball, però que era catastròfica tant per a la salut com per a la seguretat del poble; en temps d'incendis, epidèmies i terratrèmols hi havia una gran incidència de danys i morts. Des del 1348, aquestes calamitats arribaven amb una regularitat monòtona, infonent cada vegada

⁷⁶AHCP, Montaner, Manresa i Castells, F. 1348, 26 març-1349, 24 març, f. 10 r., 31 març 1348.

més la inquietud entre els ciutadans i l'aprensió exagerada de la mort. La multitud de testaments els anys de la gran pesta del 1348-1349 subratllava millor que qualsevol altra cosa aquesta angoixa i la urgència que impulsava la població a fer l'últim testament, en cas de sobrevenir la funesta malaltia.

El testament medieval acostumava a seguir un prototipus, la part més essencial del qual eren les clàusules inicials on el testador declarava la seva intenció de deixar alguns dels béns mobles i immobles a l'església. A continuació, explicava com volia disposar dels altres béns, a la família, als amics etc. Al principi del segle XIV a Puigcerdà una gran proporció dels llegats anaven destinats als frares del sac, fins a la mort de fra Mateu, als dominics, a l'església parroquial de Santa Maria i a altres fundacions caritatives. Amb la fundació del convent de Sant Francesc, hi havia encara un altre convent per a ajudar; la selecció del convent depenia de les circumstàncies particulars. Si un mercader o artesà tenia un familiar seu en el convent de framenors, o si havia tingut un contacte especial amb un frare determinat, acostumava a fer donatius al convent de Sant Francesc o a l'individu que coneixia. Enfrontats amb el perill de la mort i esperant la gràcia de Déu per a salvar-los de l'infern, molts optaven per una pluralitat de donacions a diverses institucions. La fraseologia *pro forma* d'aquelles manifestava la preocupació del destí final de l'ànima, i va ser precisament aquest aspecte de la devoció dels burgesos que sabien aprofitar els nous ordes mendicants. La pietat medieval era responsable de l'embelliment dels centres urbans, edificant convents esplèndids i capelles d'una gran bellesa, una obsessió que avui dia podem agrair i que llavors donava feina a milers d'artesans i artistes que feien lluir la seva destresa. Els frares predicaven sermons dramàtics que subratllaven la poca estabilitat de la vida, inculcant als fidels el temor i les ganes de fer tot el que poguessin per a assegurar-se de la salvació eterna. El remei més obvi dels pecats era la generositat envers l'església com a representant de Déu a la terra: així donaven diners, béns i altres manifestacions de suport en un intent d'expiar les seves culpes. Els més rics, com Pere Espar, volien deixar evidència d'aquesta religiositat fent posar el seu senyal en tombes i fent recordar que havien finançat l'obra d'un claustre, d'una capella o d'un altar.

Hem parlat d'alguns dels benefactors que feien possible la construcció del convent de Sant Francesc però n'hi havia molts més que contribuïen a aquella obra. Seria prolix identificar-los tots per ocupacions o famílies i tampoc no seria factible, però la gran majoria pertanyia a la classe d'artesans i menestrals dedicats a la fabricació de draps, pells o articles d'ús

diari com els productes alimentaris i les eines de treball. Alguns donaven suport als frares del sac i als dominics, i després hi incloïen els framenors. Els documents notariais evidencien un suport d'aquests últims a Vilafranca de Conflent, on vivien alguns cerdans abans de fundar el convent de Puigcerdà: el pellaire Guillem Criveller; Cerdà d'Unyó (*Unnes*), marit de Berenguera, germana de fra Pere Llaguna i de la família iniciadora de la fundació del convent de framenors de Puigcerdà (1315); el paraire Guillem de Prat; el teixidor Joan Boix; i el fuster Pere de Vall-llobera (1321); tots mostraven devoció al convent de Vilafranca de Conflent. Entre 1315 i 1321, hi havia molts paraires, devots dels sacs o dels franciscans, inclòs entre ells Pere Crosels (1315); Guillem de Prat (1316); Jaume Ade (1321); Bernat Auví (1320); Guillem dez Torrents (1321) i Bernat Ferrer (1321). La llista dels homes i oficis, trets d'un notari de l'any 1345 i publicada per Sebastià Bosom incloïa entre els paraires un Guillem Crosels, potser fill o nét d'en Pere, i un Guillem dez Torrents que podia ser fill del Guillem mencionat l'any 1321. Aquests noms són representatius de tots els testadors, alguns dels quals apareixien als manuals sense que l'escrivà especificqués la seva ocupació. Interessants són dues famílies importants per a la història dels framenors de Puigcerdà, els Mornach i els Espanyó (Espanyoll). Els Mornach eren feligresos dels frares del sac però, quan aquests desaparegueren de l'escena, donaven suport als framenors i a les clarisses. Eren mercaders afiliats a la indústria de draps —per exemple, Arnau l'any 1345 era sastre. Els Espanyó també eren mercaders lligats a la venda de bestiar —el 1345 en Guillem era carnisser. Un altre fet que crida l'atenció de l'historiador és l'omnipresència de l'últim frare del sac, fra Mateu, sense que mai els notaris en donessin el cognom, a diferència dels dominics i framenors, un costum que podia simbolitzar l'extrema senzillesa del frare o la familiaritat del poble amb la seva personalitat. Tampoc hi ha referència a la família de fra Mateu i ens inclinem a pensar que fos un foraster que havia fet la vida a Puigcerdà, despertant la lleialtat dels seus contemporanis que no el desamparaven quan el seu orde deixava d'existir. Com a persona molt estimada per la gent de la vila, no ens sorprèn trobar la referència al monument alçat a l'església de Sant Bartomeu en memòria seva⁷⁷. Ni fra Pere Llaguna ni cap altre dominic o franciscà sabien despertar semblant devoció.

⁷⁷V. nota 4.

f) *La fundació del convent de Santa Clara*

La trajectòria de Santa Clara és molt semblant a la dels altres dos convents. L'única diferència és la circumstància de la data de fundació; durant l'interval de quasi tres dècades des de la fundació del convent de Sant Francesc, la vila de Puigcerdà havia canviat radicalment, no solament l'ambient demogràfic sinó les expectatives dels habitants. Malgrat el gran nombre de morts causats per les epidèmies, les mateixes famílies que continuaven donant suport als framenors s'interessaven per un convent femení. Maties Delcor, en el seu treball sobre els ordes mendicants a Puigcerdà, va publicar la carta de fundació de Santa Clara del rei Pere III, que datava del 20 de març de 1351⁷⁸. Agnès, filla del difunt Arnau Coch i Agnès, la seva muller, totes dues de Puigcerdà, i unes altres dones inspirades en l'amor de Déu volien establir un convent de Santa Clara i, l'any 1351, demanaven el permís del rei Joan I per a comprar unes cases que havien pertangut als difunts ciutadans de Puigcerdà, Andreu Mornach i Jaume Capdevila. El rei els concedí 40.000,00 sous de Barcelona per a comprar les mencionades propietats, dient que les dones que entraven al convent i prenen l'hàbit podien retenir la propietat i assignar-la al convent. Un pergami del 1409, còpia d'un del 1369, explicava com la germana Agnès del convent de Santa Clara vengué a Guillem, mercader de Puigcerdà, i al seu oncle matern tots els béns que heretava dels pares, Arnau i Agnès, i dels germans, Arnau i Guillem, per a l'ús d'ells i dels seus descendents⁷⁹. Així la germana Agnès s'aprofitava de la condició de la fundació del convent, és a dir que les monges podien retenir els béns i vendre'ls per aconseguir diners a favor de Santa Clara. Delcor va explicar detalladament les condicions de la fundació en un altre article de l'any 1987, donant-ne la situació geogràfica: aposentada als jardins sota la plaça de les monges on avui dia es troba l'Ajuntament de Puigcerdà⁸⁰. Encara que s'hagi construït

⁷⁸M. DELCOR, *Le Dietari de Puigcerdà*, "Études Roussillonnaises", Perpinyà, 1952, pp. 149-150.

⁷⁹Archives Départementales des Pyrénées Orientales, Perpinyà, Côte Hp60, Santa Clara, perg. de 4 febrer, 1409, còpia del pergami de 15 octubre, 1369.

⁸⁰M. DELCOR, *Les Ordres Mendicants a Puigcerdà*, Perpignan, Société Agricole Scientifique et Littéraire des Pyrénées Orientales, 1987, pp. 133-138.

recentment tot un barri en aquells jardins, la font del convent de Santa Clara resta intacta. En un estudi sobre el convent vaig reproduir la fotografia publicada anteriorment per Delcor com l'única representació gràfica de l'església de Santa Clara que hi havia i, que per molt malmesa que fos, donava una idea de l'extensió del temple poc després de l'exclaustració del segle XIX⁸¹. L'estudi que l'acompanyava es referia a l'amistat de Santa Clara i Sant Francesc, i a l'establiment d'altres cases clarisses a la Corona d'Aragó.

Era evident que, una vegada que la seva situació econòmica estigué prou ferma per a poder desenvolupar la missió a la vila, els framenors consideraven la possibilitat de fundar el convent femení. A primer cop de vista semblava estrany que poguessin pensar de mantenir un altre convent un parell d'anys després de la gran epidèmia de 1348-1349; al contrari, el gran percentatge de morts facilitava els diners per a anar endavant amb Santa Clara. Tanmateix, els frares havien d'esperar l'execució dels testaments per a realitzar el projecte, i varen passar uns deu anys abans que s'instal·lés fermament el convent.

Una carta en el registre de cancelleria de Joan I, amb data del 31 de juliol de 1389, en resposta a una segona petició de les monges de Santa Clara de Puigcerdà, confirmava la fundació del 1351, afegint-hi altres clàusules pertinents⁸². Les monges preguntaven si era legal incloure llegats i donacions a la suma de 40.000,00 sous que el rei havia autoritzat, i ell digué que sí, que podien incloure-hi aquelles quantitats sempre que no sobrepassessin les 40.000,00 que procedien del reial patrimoni. Uns altres documents confirmaven el motiu de la petició de les monges, com l'extensió del monestir que ja s'havia edificat. L'estipulació del rei és curiosa, però possiblement procedia del seu desig de restar com a fundador suprem, sobrepassant els altres ciutadans en generositat. La situació del convent de Santa Clara era privilegiada perquè els dominics no tenien cap convent femení a Puigcerdà, i el de Santa Clara acollia els familiars de tots dos ordes mendicants, aprofitant-se del suport dels devots a Sant Domènec i a Sant Francesc.

Al regne d'Aragó les fundacions de convents de Santa Clara seguien

⁸¹Jill R. WEBSTER, *El convent de Santa Clara, Puigcerdà, algunes consideracions preliminars*, "Ceretania", 1 (1991), p. 107.

⁸²ACA, Barcelona, RC 1897, ff. 72 v.-74 v., 31 juliol, 1389.

dos models; el dels convents de Xàtiva i Pedralbes, on només entraven filles de la noblesa o de l'alta burgesia, i altres com Castelló d'Empúries i Puigcerdà, on les monges tenien el seu origen en el mateix ambient que els frares: la classe mitjana de mercaders i artesans. L'origen de les monges de Santa Clara de Puigcerdà es fa palès, malgrat la pràctica curiosa d'afegir-hi una designació terminal per a denotar la feminitat del mot. Hi havia una diferència important entre la regla dels frares i la de les monges: aquestes vivien separades del món sense poder sortir per demanar almoines pels carrers. Així, no podien fer-se conèixer pel poble com els framenors, i era el *pater sororum*, un framenor que es dedicava a ocupar-se de la vida espiritual de les monges, que devia vigilar la seva economia. Tal com els frares, tenien un procurador nomenat específicament per a recaptar els diners pendents de donacions, llegats i rendes. Com que la major part de les monges procedien de famílies aliades amb els dominics o els framenors, al principi no havia problemes de subsistència ja que els parents i els frares tenien cura del seu benestar. Quan la situació econòmica empitjorava, les monges com els frares en patien les conseqüències; però les monges, gaudint d'una posició privilegiada com a únic convent femení a Puigcerdà, a la llarga podien contrarestar els efectes de la crisi. Tanmateix, la seva extrema pobresa, tant econòmica com moral, va necessitar que el convent fos suprimit temporalment, però no tardà molt a fundar-se de nou⁸³. La història de Santa Clara no pot separar-se de la dels framenors; les dificultats que tenien eren sovint molt semblants, encara que la clausura de les monges en limitava la capacitat econòmica i les privava dels mitjans per a millorar la situació.

g) *La vida espiritual dels deixebles de Sant Francesc
i de Santa Clara*

La figura carismàtica de Sant Francesc i l'apostolat de la pobresa que ell representava havia fet molt popular l'orde que ell mateix va fundar a principis del segle XIII. No obstant això, per als seus deixebles aquella abnegació del fundador resultava impossible i no varen passar molts anys abans que comencessin a fer construir esglésies magnífiques i edificis conventuals de gran esplendor, posseint llibres i altres béns sense fer cas de

⁸³ DELCOR, *Les ordres mendicants*, pp. 138-139.

l'advertència de Sant Francesc que els béns materials freqüentment inclinen als pecats del món. És clar que individualment els frares no tenien propietats o diners, i havien d'anomenar un procurador per a tractar dels assumptes econòmics, però la senzillesa de l'època del fundador ja s'havia compromès, i la interpretació de la pobresa va ser un dels punts conflictius que torbava la tranquil·litat durant els últims anys de l'Edat Mitjana.

Al principi no hi havia cap dubte de l'ortodòxia de Sant Francesc de Puigcerdà, però les idees dels espirituals no s'havien extingit del tot malgrat la persecució dels seus adherents. El convent de Sant Francesc no gaudia de gaires anys de vida a Puigcerdà abans que sorgissin problemes de tal magnitud. Fra Arnau Montaner (Muntaner), del convent dels framenors de Puigcerdà i, probablement, de la mateixa família que els famosos dominics del mateix nom, pels anys 1350 va predicar un sermó classificat com a herètic. L'audàcia del jove franciscà ens sorprèn una mica perquè sembla procedir d'una imprudència increïble. Ell predicava que Jesucrist i els apòstols no posseïen res en particular ni en comú; que ningú que vestís l'hàbit de Sant Francesc no podia condemnar-se; que Sant Francesc baixava al Purgatori una vegada l'any i en treia les ànimes de la família franciscana, i que l'orde franciscà havia de durar per sempre⁸⁴. Aquestes creences eren molt esteses el segle XIV i l'única afirmació que hauria presentat problemes per al frare era la seva insistència en la pobresa absoluta de Crist, una de les doctrines que el papa Joan XXII havia condemnat l'any 1322. L'inquisidor, fra Nicolau Rosell, intentava fer que el franciscà espiritual retractés públicament totes quatre creences però ell, simulant penitència, va embarcar-se per a l'Orient i es dirigí a la Tatària septentrional prop del Mar Negre i la Mar Càspia, on l'orde tenia una missió⁸⁵. Fra Arnau vivia al convent de Sant Francesc de Puigcerdà entre 1348 i 1354, i cal suposar que predicà el sermó que el feia fugir entre abril i desembre d'aquell any⁸⁶. El cas és interessant per una altra raó. La família Montaner era molt coneguda a Puigcerdà. Joan (1330-1349), Bernat (1375-1421), Gabriel (1451-1458) i

⁸⁴José Maria POU Y MARTÍ, OFM, *Visionarios, beguinos y fraticelos catalanes (siglos XIII-XV)*, Madrid, Ed. Colegio "Cardenal Cisneros", 1991 (edició revisada), p. 259.

⁸⁵POU Y MARTÍ, *Visionarios*, pp. 261-264.

⁸⁶AHCP, Montaner, Esteva, Manresa i Castells, T. 1348, 2 abril-1349, 31 agost, f.28 v., 6 juliol, 1348 (es tracta d'un llegat a Fra Arnau Montaner però no especifica l'orde de framenors); Manresa i Joan Torrelles (1350-1362), T. 1351, 29 març-1354, 15 octubre, f. 8 v., 4 octubre 1351, f. 63 r., 2 abril, 1354.

Jaume (1557-1589) eren tots notaris⁸⁷. Fra Arnau Montaner (*sènior* i prior al final de la dècada del 1330) i fra Arnau Montaner (*júnior*) eren conventuals de la casa de Sant Domènec de Puigcerdà, precisament els mateixos anys que el franciscà feu les seves declaracions imprudents. Fou la importància d'aquesta família la que salvà la vida del framenor, fra Arnau? Quin parentiu hi havia entre tots tres frares? No hi ha res que ajudi a respondre a aquestes preguntes, però és probable que eren cosins germans i que un membre de la família fou un mercader que tenia accés a una embarcació que anava cap a l'Orient. Fra Arnau gaudí d'una vida tranquil·la a la vicaria de Tatària per 19 anys però, el 1370 o 1371, l'inquisidor dominic, fra Nicolau Eimeric, junt amb el bisbe d'Urgell, el declarà heretge públicament⁸⁸. Fra Nicolau va ser conegut per la seva crueltat i finalment destituït del seu ofici pel rei d'Aragó, Joan I, pels excessos que cometia contra els jueus, però és curiós que renovés la persecució contra fra Arnau després de tants anys⁸⁹. L'única explicació factible és la possibilitat que el framenor hagués tornat a predicar heretgies en terres pertanyents a la Corona d'Aragó. Sigui com sigui, fra Nicolau manà que el vicari franciscà de Tatària, fra Francesc Català, el prengué i l'enviés a la Santa Seu (d'Avinyó) per a ser processat com a heretge. Malgrat l'afirmació feta per un historiador, enemic dels franciscans, que fos pres, condemnat i cremat l'any 1384 pel mateix inquisidor, és molt probable que s'escapés del terrible destí que l'esperava a Avinyó⁹⁰. Això no obstant, el fet que trenta anys després del sermó, fos possible de prosseguir contra un heretge serveix per a subratllar l'enormitat d'aquell crim durant els últims anys de l'Edat Mitjana. El cas de fra Arnau no devia ser l'únic a Puigcerdà, però quasi tots els documents que tracten de tribunals eclesiàstics han desaparegut, i és possible que alguns continguessin referències als culpables de crims d'heretgia. Una nota críptica de l'any 1399 en el registre eclesiàstic del final del segle XIV, l'únic que queda d'aquella època, semblava suggerir que els problemes d'ortodòxia continuaren a

⁸⁷V. Sebastià BOSOM I ISERN i Salvador GALCERAN I VIGUÉ, *Catàleg de Protocols de Puigcerdà*, Barcelona, Fundació Noguera, 1983, pp. 328-329.

⁸⁸POU Y MARTÍ, *Visionarios*, pp. 262-264.

⁸⁹Per a la filosofia d'aquest dominic, vegeu Nicolau EIMERIC i Francisco PEÑA, *El manual de los inquisidores*, Barcelona, Muchnik Editores, 1983.

⁹⁰POU Y MARTÍ, *Visionarios*, p. 264. El document que atestava el seu destí nefast sorgí d'un enemic de l'orde dels frares menors i d'un escriptor que, pels errors que havia comès en altres detalls, no era digne de creure.

Puigcerdà. El document és tant abreujat que resulta impossible saber exactament quin fou el problema presentat davant del tribunal⁹¹. Llegint entre línies, creiem que es tractava de la doctrina de la consubstanciació en què el cos i la sang de Jesucrist són presents a l'Eucaristia sense que el pa i el vi canviïn de substància; alternativament, podia referir-se a la manera de presentar l'hòstia als feligresos durant l'eucaristia. El nunci de la cúria pontifícia (d'Avinyó?), Pere Stoall (Estovall?), manà que Berenguer Pallars vigilés que el dissabte vinent fra Pere no tornés a utilitzar la *signa ajudi carnis* que havia fet servir a la seva nova missa, sots pena d'excomunicació.

Els testaments durant la dècada dels 60 mostraven una tendència a favorir els dominics. Els framenors continuaven a rebent diners, però molt menys que els seus veïns, i ens preguntem si la possible poca ortodòxia del convent franciscà en aquells anys tingué alguna relació amb l'extrema pobresa del convent. Certament, l'orde patia una nova onada d'idees apocalíptiques al final del segle XIV i la Santa Seu investigava els escrits d'altres franciscans d'aquesta època, entre ells fra Pere d'Aragó, fill de la casa reial⁹². El segle XV es caracteritzava per la divisió entre els conventuals i els observants, però fins al 1500 no hi va haver cap esforç per a reformar el convent de Sant Francesc de Puigcerdà, malgrat la poca espiritualitat dels frares.

h) *Convivència amb els dominics*

Els dominics no havien d'afrontar els mateixos problemes que els seus veïns, perquè entre ells no havia la qüestió d'ortodòxia doctrinal, potser una de les raons que explica el seu èxit durador a Puigcerdà. El convent de Sant Domènec, establert a la vila uns cinquanta anys abans de la fundació del de Sant Francesc, es trobava molt a prop de la casa dels framenors. Amb l'arribada d'aquests, havien de compartir la generositat dels habitants amb un grup nou i dinàmic que tenia també la bona ventura de seguir la figura carismàtica del *Poverello*, un sant que va atreure la devoció de la gent d'una manera extraordinària. Sant Domènec sempre havia donat importància als estudis, però durant el segle XIV tant els dominics com els framenors enviaven frares a les principals universitats d'Europa: París, Bolonya,

⁹¹AHCP, Registre de Curia Eclesiàstica, 1399-1402, f. 16 r., 29 setembre, 1399.

⁹²POU Y MARTÍ, *Visionarios*, cap. 10.

Colònia, Oxford i Cambridge. L'inquisidor era quasi sempre un dominic encara que a vegades hi havia franciscans que formaven part del tribunal. Aquesta tradició es mantenia a Puigcerdà, i els documents existents mencionaven els noms d'alguns d'ells⁹³. El que és més difícil de saber és el grau de contacte entre els dos convents de Sant Domènec i Sant Francesc; certament, hi havia tradicions sobre qui havia d'anar primer a les processons els dies festius, i qui havia de facilitar el predicador per a les festes de Nadal, de Quaresma i els dies dels principals sants. Quan Berenguer Cugot va fundar l'organització caritativa per a ajudar les dones pobres a casar-se, deixant diners per al seu dot, els dos administradors eren el prior dels dominics i el guardià dels franciscans. En situacions d'aquesta classe els dos ordes treballaven junts però a vegades gaudien d'una rivalitat més o menys amistosa com, per exemple, la de voler tenir construccions d'igual categoria. L'altre aspecte interessant és la composició dels dos convents i dels ciutadans que els ajudaven. Els més rics tenien prou diners per a fer donatius a tots dos i als frares del sac, també, fins a la seva extinció; però els altres burgesos acostumaven a mostrar una preferència per un o altre dels ordes i aquesta preferència s'estenia també a les vocacions dels frares.

i) *La vida conventual del segle XIV*

Un altre aspecte difícil de saber amb certesa és com s'ocupaven els frares medievals i quines prioritats tenien. La visió presentada aquí és una reconstrucció de la vida diària de la casa de Sant Francesc de Puigcerdà. Primerament, quants frares vivien al convent? El nombre de framenors que assistien als capítols conventuals celebrats al refectori del convent donava alguna pista, encara que no tots els frares acostumaven a ser-hi presents. Al principi els noms que apareixien dins els documents eren majorment els dels sacerdots, però certament hi havia més frares llecs. La seva actuació era menys pública; atendien la feina manual i tenien pocs estudis. La primera referència a la seva presència a Puigcerdà es trobava en un testament del 1350: un llegat a fra Pons Oliver⁹⁴. Dos testaments del 1351 deixaren

⁹³Eren inquisidors per a la Cerdanya els següents: fra Pere Riba, O.P., Professor de Sagrada Escriptura, v. AHCP, Bernat Montaner (1375-1421), T. 1398, 29 gener-1413, 17 febrer, f. 85 v., 19 maig 1407; Fra Tomàs Gui, O.P., Professor de Teologia, v. AHCP, Llibre dels Consells, 1478-1491, f. 167 r., 31 maig 1488.

⁹⁴AHCP, Manresa i Castells, T. 1349, 9 juliol-1350, 12 març, f. 10 r., 4 març, 1350.

diners a tots els framenors que no fossin sacerdots⁹⁵. La rutina del convent medieval començava molt aviat amb l'ofici de primera hora —els conventuals havien de dir aquests oficis, les hores, a intervals durant el dia. A part de les obligacions purament espirituals, hi havia treballs més especialitzats com els de missatgers, ambaixadors i capellans del rei, tasques que empraven pocs frares de Puigcerdà.

Al convent de Puigcerdà hi havia un escriptori on els frares copiaven manuscrits i potser, encara que no en quedi cap prova, redactaven llibres de teologia. La primera referència a l'escriptori data del 1364, quan Joan Perpinyà, batxiller en dret i sagristà de Lleida, rebé 35 florins d'or dels franciscans⁹⁶. Aquesta suma era el pagament que ells havien rebut per dos volums de dret canònic en pergami que havien copiat per a ell. Els volums en qüestió eren un volum de dret i el llibre conegut com a *Sise in Clementinis* i, com que els frares devien diners, els 35 florins eren un pagament parcial. Sabem també que ells tenien una bona biblioteca i que entre els seus llibres havia el *Catholicon*, un compendi molt utilitzat durant l'Edat Mitjana⁹⁷. Els frares que es dedicaven a copiar manuscrits o a redactar obres originals passaven les hores del dia a l'escriptori o a l'*Estudi General*. Aquí els novicis i altres estudiosos llegien les sentències de Pere Llombard, la Bíblia, els pares de l'Església, sobretot Sant Bonaventura i altres autors franciscans, dret canònic, filosofia i altres temes requerits per a fer una bona fundació franciscana i eclesiàstica. Els més intel·ligents acostumaven a anar a universitats fora de la Corona d'Aragó, a l'Estudi General de Lleida o les facultats de Montpeller. En alguns casos, assistien a un estudi general d'un altre convent, però Puigcerdà tenia el seu propi *lector*, prova de que els estudis eren prou importants dins el convent per a destinar un frare a fer aquell ofici. Puigcerdà essent una anomalia, situada dins la província de Provença però geogràficament a la de Girona, restava pràcticament exclosa dels registres de cancelleria dels reis de Mallorca, i després del 1344, dels d'Aragó. Això no obstant, és evident que els contactes entre el convent de Puigcerdà i els seus confreres de la Cerdanya francesa eren freqüents; menys

⁹⁵AHCP, Manresa i Torrelles, T. 1351, 29 març-1354, 15 octubre, f. 5 r., 10 maig 1351 i f. 8 v., 4 octubre 1351.

⁹⁶AHCP, Manresa, F. 1364, 11 gener-1365, 29 gener, ff. 148 r.-v., 18 novembre 1364 (2 documents).

⁹⁷AHCP. Registre del Consell, 1399-1406/7, f. 64 v., 8 març, 1398. Els frares havien penyorat el *Catholicon* i no tenien els 42 florins i mig per a redimir-lo.

habituals, potser, eren les relacions entre Puigcerdà i els convents de Lleida, Castelló i Girona.

Una altra ocupació dels frares mencionada anteriorment era imprescindible per al seu benestar, la de recaptar almoines, una tasca àrdua i que consumia moltes hores diàries. Les ofrenes durant la missa o els pagaments per serveis que feien els frares eren una part important de les fonts econòmiques, tant com els llegats testamentaris que, en altres indrets, els seus crítics els havien acusat d'extraure per força, probablement amenaçant els malalts amb els turments de l'infern. No hi ha cap evidència que passés això a Puigcerdà, i els estralls de les epidèmies eren suficients perquè els feligresos deixessin diners a l'Església sense haver de recórrer a unes altres amenaces.

L'economia del convent anava a compte d'un procurador, nomenat per a tenir cura dels afers econòmics dels frares, junt amb el framenor que tenia el mateix càrrec dins el convent, probablement, la major part dels casos, un germà llec. Quan es tractava d'assumptes importants com la venda d'una propietat o d'una decisió financera que requeria anar als tribunals, els frares de Puigcerdà es reunien en capítol conventual, un recurs cada vegada més freqüent al final del segle XIV. Són precisament aquestes reunions que deixen veure la gravetat de la situació econòmica del convent i la lluita que tenien els frares per a mantenir-se solvents. Podem conjecturar la tasca difícil del procurador, que tenia entre les seves feines la d'entrar els pagaments en el *Liber solucionum* mantingut pel convent des del 1352⁹⁸. La referència a aquest llibre sembla confirmar la presència d'un arxiu, que no era com el del convent de Girona en aquesta època, l'únic que tenim, sinó més complet, com els arxius que les cases mendicants tenien en èpoques posteriors. Els problemes econòmics de la casa de Puigcerdà eren un trencaclosques per al procurador; afortunadament per a ell, el càrrec durava pocs anys.

No tots els residents del convent de Sant Francesc eren frares. D'acord amb el costum medieval, hi residien llecs també, alguns dels quals eren obrers ala fàbrica del convent o hi exercien treballs com barber, jardiner, cuiner etc. Junt amb ells vivia un altre grup de llecs, els que havien donat tota la seva propietat en diners i béns als framenors; en canvi, els frares els havien promès de mantenir-los en temps de salut o malaltia fins a

⁹⁸AHCP, Torrelles, F. 1351, 26 març-1352, 25 maig, f. 247 v., 5 maig 1352.

la mort. En la major part dels casos era evident que eren vells i que, anteriorment, havien servit com a obrers a la casa dels frares. Per exemple, l'any 1338, Bartomeu Borrell, un sastre de Puigcerdà, va deixar tota la seva propietat als framenors excepte una quantitat de 20 lliures per al seu ús, i els frares prometien cuidar-lo la resta de la seva vida. És probable que ell fes els hàbits dels frares i que es trobés vell i sol, qui sap si perquè provenia d'una altra ciutat. Trobant-se sense família, havia recorregut a l'empara d'una casa religiosa per a passar els últims anys de vida. La suma de 20 lliures per al seu ús sembla indicar que ell havia estat un artesà adinerat, aprofitant sense cap dubte la creixença del comerç draper als inicis del segle.

Resumint: en els últims anys del segle XIII i al començament del XIV, la burgesia de la Cerdanya havia establert una indústria tèxtil igual a la de les altres ciutats catalanes com Barcelona, Manresa i Vic. Com a expressió de la seva pietat i devoció a la Santa Església Catòlica, aquesta mateixa burgesia també donava suport a convents de mendicants. La fundació del convent de Sant Francesc i, posteriorment, el de Santa Clara feia que la vila de Puigcerdà participés plenament de la devoció als dos sants d'Assís en terres d'Aragó. En temps de prosperitat, la relació entre els religiosos, les monges i la classe mitjana garantia l'èxit de la missió, un èxit que es veié compromès en temps de crisi. A continuació mostrarem com les epidèmies i altres problemes de l'últim segle de l'Edat Mitjana minaven no solament la base econòmica de la vila de Puigcerdà i, amb aquesta, el suport a les cases religioses, sinó la fàbrica moral dels convents de Sant Francesc i Santa Clara, complicant així la prolongació del seu apostolat a la capital de la Cerdanya.

4. UN SEGLE CALAMITÓS

a) *Els efectes de les calamitats*

Malgrat l'elevada mortaldat a causa de la gran epidèmia del 1348, uns quants anys després Puigcerdà continuava gaudint d'una prosperitat mercantil notable. Dissortadament, la incidència d'altres esdeveniments catastròfics durant les últimes dècades del segle va canviar radicalment la situació i va posar fi a la perspectiva optimista dels habitants de la vila.

Al final del segle XIV Catalunya, com la resta d'Europa, començava

a patir les conseqüències d'una crisi bancària, els efectes de la qual varen incrementar-se per una sèrie de fenòmens climàtics, culminant en el terratrèmol del 1428 i la guerra dels remences del 1462. Els ordes religiosos també tenien els seus problemes particulars; en el cas dels framenors, la discussió sobre el significat de la pobresa practicada pel seu fundador i els primers frares en relació a la vida contemporània, la fluctuació en el nombre de vocacions com a resultat de la inseguretat general que seguia la gran mortaldat del 1348-1349 i la crisi econòmica del final de segle: totes aquestes circumstàncies afectaven l'orde. Els framenors, com els seus veïns, els dominics, i com les monges de Santa Clara, patien directament les conseqüències de la crisi que minava l'estabilitat comercial de Catalunya. Amb la reducció de rendes, sobretot després del terratrèmol, quan moltes propietats es trobaven en un estat de ruïna, els seus ingressos disminuïren proporcionalment.

b) *Les primeres manifestacions de la crisi*

Els anys immediatament abans de la crisi econòmica varen caracteritzar-se per una pujada ràpida i accentuada de preus. La mà d'obra s'havia fet escassa amb la gran mortaldat i els empleats podien demanar sous elevats. La situació va ser més greu en els llocs rurals on hi havia pocs treballadors per a cultivar el camp. Carme Batlle, explicant els efectes de la crisi sobre la Cerdanya, el Conflent i el Capcir, notava que "els pagesos, arruïnats per collites dolentes, per la pesta i ... per la guerra contra Jaume de Mallorca, emigraren i deixaren ermes les terres"⁹⁹. A més a més, veient les oportunitats en els centres urbans, i creient que podien gaudir d'una vida més pròspera, molts d'ells no dubtaven d'abandonar el seu treball al camp per a integrar-se dins la força laboral urbana. Com calia esperar, l'abandó de les feines agràries va causar una mancança de vitualles per a la creixent població de les ciutats. Ja s'havia iniciat una etapa inestable, fonamentalment depressiva, i la solució definitiva no va produir-se fins després de la guerra civil del 1462.

L'origen de la crisi catalana va ser demogràfic, conseqüència de l'evolució dels desastres que continuaven fent disminuir la prosperitat de

⁹⁹Carme BATLLE, *L'Expansió Baixmedieval. Segles XIII-XV*, a "Història de Catalunya", dirigida per Pierre Vilar, III, Barcelona, Edicions 62, 1988, p. 253.

Catalunya al final de l'Edat Mitjana¹⁰⁰. Les calamitats encloïen una plaga de llagostes que venia del nord d'Àfrica, l'any 1357; una epidèmia que colpí els infants, l'any 1362; i una altra que va afectar la gent de mitjana edat, l'any 1371. Aquests fets adversos anaven acompanyats de fallides de collites, fams cíclics, reaparicions periòdiques d'epidèmies i, finalment, de condicions meteorològiques adverses, la pitjor de les quals, el terratrèmol del 1428, causà molts danys. A Puigcerdà els moviments sísmics eren especialment violents i danyaren irreparablement els principals convents de la vila, i al mateix temps, arruïnaren moltes cases particulars. Els efectes de les epidèmies i fallides afectaven el benestar de la vila tan materialment com psicològicament. Al principi hi havia l'època d'inflació que provocava un augment de salaris, però amb la continuació dels problemes Puigcerdà, com la resta de Catalunya, caigué en una profunda depressió econòmica que durà més de cinquanta anys.

No es pot negar que hi hagué moments de revifament i aparent recuperació durant aquells anys, però no eren suficients per a mantenir una estabilitat econòmica duradora¹⁰¹. A Puigcerdà, la història del convent de Sant Francesc il·lustra molt efectivament els resultats del desequilibri social, demogràfic i financer que caracteritzaven els últims anys de l'Edat Mitjana a Catalunya. Els fraïmenors depenien de la prosperitat mercantil per a poder continuar la seva missió a la vila. La vigoria de la indústria de teixits a la Cerdanya va ser responsable del desenvolupament ràpid dels convents de fraïres menors a Vilafranca de Conflent i posteriorment a Puigcerdà. Quan aquesta indústria declinà, era natural que tingués repercussions no solament en els pobles de la Cerdanya sinó també en els convents religiosos que en depenien d'ells.

Altrament, hi havia conflictes de jurisdicció entre els pagesos i els senyors, i els que tenien oficis en els centres urbans, veient-se amenaçats pels problemes monetaris d'aquest període, s'agrupaven cada vegada més en associacions o confraries per a protegir els seus interessos¹⁰². A Puigcerdà,

¹⁰⁰Carme BATLLE, *Conèixer la història de Catalunya. Del segle XIII al XV*, II, Barcelona, Editorial Vicens-Vives, 1983, pp. 143-144.

¹⁰¹Joaquim NADAL I FARRERAS-Philippe WOLFF, *Història de Catalunya*, p. 322 (Charles E. Dufourcq).

¹⁰²BATLLE, *L'expansió medieval*, p. 253; Ch.-E. DUFOURCQ-J. GAUTIER-DALCHÉ, *Historia Económica y Social de la España Cristiana en la Edad Media*, Barcelona, Ediciones el Albir, 1983, p. 346.

on els artesans ocupats en la indústria de teixits acostumaven a treballar en un ambient familiar, les crisi del final de l'Edat Mitjana tenien un efecte calamitós. Algunes de les famílies de mercaders i artesans que havien fet molts diners al començament de segle no sabien afrontar prou bé les dificultats financeres que tenien. Les més desgraciades acabaven per comptant-se entre els indigents de la vila i reclamant diners de les fundacions establertes pels seus avantpassats per maridar donzelles necessitades o per a auxiliar els més pobres de la societat.

Per tot Catalunya hi havia agitacions populars, la més important de les quals va ser la sèrie d'atacs contra els calls dels jueus l'any 1391. L'ambient rancorós provocat per la crisi de finals de segle i l'angúnia del poble que veia desaparèixer l'estabilitat de la vida a què estava acostumat causaven irrupcions violentes a les ciutats¹⁰³. Aquests esvalots adquirien major força a les capitals principals com Barcelona, Girona i Lleida, però en altres ciutats com Puigcerdà el mateix esperit de profunda inquietud pertorbava l'ambient social i polític. Sembla que les bandes urbanes, que provocaven tants problemes a Barcelona i Vic, també actuaven a la Cerdanya però amb menys significativament, i a Puigcerdà sempre hi havia la preocupació de possibles incursions armades per part dels francesos.

La durada de la crisi a la Cerdanya es féu més evident en el segle XV, quan la vila de Puigcerdà lamentava la manca de notaris i es queixava que els únics capacitats per tractar els afers municipals eren els dos Maurí, pare i fill¹⁰⁴. Certament, l'historiador que consulta l'Arxiu Històric Comarcal de Puigcerdà no pot ignorar la relativa escassetat de protocols notariais els últims anys de l'Edat Mitjana. La vila de Puigcerdà, igual que els altres municipis catalans, tenia un problema fonamental causat pel col·lapse econòmic, és a dir, l'endeutament que li privava de cobrir despeses. Entre els pagaments no efectuats per manca de recursos hi havia les subvencions que la vila acostumava a donar als framenors per a la seva subsistència. La penúria de les caixes públiques va afectar tots els aspectes de la vida diària i, pitjor encara, va provocar angoixes d'altra índole. El poble, profundament impressionat per aquests desastres, en buscava la raó, ruminant si les epidèmies i altres calamitats no fossin el càstig diví pels seus

¹⁰³Per a una discussió del problema urbà del final de l'Edat Mitjana, vegeu Carme BATLLE, *L'expansió baixmedieval*, pp. 251-326.

¹⁰⁴AHCP, Registre del Consell, 1448-1478, f. 208 r.

pecats¹⁰⁵.

Vilar va datar les primeres manifestacions agudes de la crisi els anys 1380-1390 i la documentació de Puigcerdà sembla confirmar la seva conclusió. La recessió econòmica no es va originar de la situació interna de Catalunya; era innegable la influència adversa de l'economia internacional. En el cas de la indústria tèxtil, la canalització de matèria primera envers els centres urbans de fabricació també hi feia el seu paper¹⁰⁶. Puigcerdà va ser un d'aquells centres situats en una de les tres rutes principals que comunicaven amb Catalunya i França, i que servien la regió muntanyosa del Prepirineu¹⁰⁷. Puigcerdà no s'havia limitat a canalitzar la matèria primera, sobretot la llana dels pobles de la rodalia, desenvolupant el segle XIV una indústria pròpia i vigorosa¹⁰⁸. En aquest sentit s'havia fet vulnerable a totes les vicissituds del mercat, i el suport reial que havia estat responsable del progrés del comerç local als inicis del segle XIV ja no posseïa el poder d'evitar el declivi. Els arguments en pro o en contra de les diverses teories que procuraven explicar el canvi de fortuna a la Catalunya medieval són fora de l'abast d'aquest estudi, però hem d'assenyalar tres fets incontrovertibles: els efectes de la penúria bancària, l'endeutament que en seguia i la importància de la competició de la indústria llanera d'Itàlia, del nord d'Europa i de Castella¹⁰⁹.

¹⁰⁵DUFOURCQ, *Història Econòmica*, p. 347.

¹⁰⁶Paulino IRADIEL-Salustiano MORETA-Esteban SARASA, *Historia medieval de la España cristiana*. Madrid, Cátedra, 1989, p. 629.

¹⁰⁷Mario del TREPPO, *I mercanti catalani e l'espansione della Corona d'Aragona nel secolo XV*. Napoli, L'Arte Tipografica, 1972, p. 283. Les altres anaven via Perpinyà i la Seu d'Urgell.

¹⁰⁸David ABULAFIA, *A Mediterranean Emporium: The Catalan Kingdom of Majorca*, Cambridge, University Press, 1994, p. 178.

¹⁰⁹V. Olivia Remie CONSTABLE, *Trade and Traders in Muslim Spain: The Commercial Realignment of the Iberian Peninsula*, Cambridge, University Press, 1994, pp. 248-254 per a una discussió del comerç de Barcelona i Mallorca amb el Nord d'Europa. Constable diu que els ports i mercats del Nord de la Península pertanyien completament als cristians al final de l'Edat Mitjana, i que els musulmans i jueus mai no mercadejaven en aquestes zones. Certament, a Puigcerdà els cristians tenien la preponderància del comerç, però varen ser els jueus qui facilitaven el suport econòmic. A més a més, l'elevada quantitat de jueus a Puigcerdà fa pensar si alguns no participaven en afers comercials, fins i tot actuant com a mercaders en alguns casos.

c) L'organització interior del convent

Els franciscans, com a membres d'un orde internacional, tenien una estructura interna que reglamentava les seves actuacions; el cap de l'orde, el ministre general, residia a Roma, i cada tres anys hi havia un capítol general amb representants de totes les províncies franciscanes d'Europa. El convent de Sant Francesc de Puigcerdà pertanyia al custodi de Narbona, un dels vuit que formaven la província de Provença. Així, per a tractar d'assumptes relacionats amb els convents dins el custodi de Narbona, els frares de Puigcerdà es reunien en capítol provincial amb els altres convents de la província. Els altres integrants del custodi de Narbona eren els convents de Vilafranca de Conflent i la mateixa Narbona. El capítol provincial acostumava a nomenar el guardià o superior dels convents i decidir quins estudiants havien d'assistir a universitats fora del convent d'origen, quins frares havien de canviar de convent i com s'havien de solucionar problemes comuns. Hi havia una altra classe de capítol, el conventual, que es podia convocar per a tractar d'afers intrínsecs de la vida diària del convent. A Puigcerdà, i certament en altres llocs també, no tots els frares participaven en cada capítol; llur nombre variava molt i es fa difícil saber quants frares vivien a Puigcerdà en una data determinada.

Ja indicàrem que el nombre de frares sacerdots no devia superar els 15 i que hi havia frares llecs també però malauradament, la manca de documentació sobre les activitats d'aquests no ens permet fer cap conclusió sobre llur nombre. Els 121 capítols registrats dins els llibres notariais ens ajuden a fer una aproximació dels frares al convent en un moment concret; per exemple, l'any 1320 n'hi havia 12, tots garants de l'acta de fundació; l'any 1338, el nombre havia crescut a 22, un complement que mai més no varen poder aconseguir. Després de la pesta negra, la mitjana era de 13 i, des dels últims anys del segle XIV fins a l'extinció de la casa de Sant Francesc, l'any 1570, el nombre variava entre 14 i 8. El punt més baix, com cal suposar, fou l'any 1370, quan hi havia un sol frare que vivia al convent fent els preparatius per a tancar-lo. La llista dels frares que afegim a l'apèndix indica la presència, al convent, de frares de moltes famílies burgeses de Puigcerdà, la major part dels quals restaven a la vila durant tot el seu apostolat. El tema de quasi tots els capítols anotats era l'economia del convent de Sant Francesc, fossin vendes de propietats i béns, nomenament de procuradors llecs o deutes de diverses categories. El procurador, encarregat dels afers econòmics de Sant Francesc, era una persona de

confiança; com que per la seva regla els frares no podien manejar els diners directament, ell negociava en nom del convent. Encara que el nombre de frares que assistien a aquests capítols a vegades baixava a 4 o 5, és evident que el nombre reduït d'assistents no representava de cap manera la totalitat del convent. Per exemple, al final del segle XV, hi havia capítols de 9 a 12 frares, representant la major part dels conventuals. En tres casos concrets el document lamentava els pocs frares que hi havia dins la província de Provença. Indubtablement, el benestar del convent va ser afectat per les tensions que existien entre França i Espanya, després de les guerres dels Remences, i més encara després de la unificació dels regnes d'Aragó i Castella al final del segle XV.

d) *L'apostolat dels framenors als jueus*

Entre les preocupacions dels franciscans i dels seus veïns, els dominics, hi havia la de predicar als no cristians; a la Catalunya vella, això es limitava pràcticament als jueus. A Puigcerdà, hi havia hagut un call de jueus abans de l'establiment dels dos convents de frares mendicants, i no és cap accident que els framenors triessin precisament l'indret del call antic per a establir el seu convent. Els jueus no havien marxat de Puigcerdà: hi havia metges jueus durant tota l'Edat Mitjana, que eren molt buscats i ben remunerats per la vila. Certament, la seva presència feia que l'inquisidor per la Cerdanya optés per residir al convent de Sant Domènec; els documents que donen testimoni dels tribunals d'aquella organització s'han perdut, i la interacció entre els frares i els jueus resta desapercebuda. Malgrat l'abundància de contractes matrimonials, comercials i personals dels jueus enregistrats pels notaris de Puigcerdà, hi falten dades que poguessin il·lustrar les relacions entre ells i la comunitat cristiana. Per això, és sorprenent trobar el document de conversió d'un metge de categoria, Juan de Buitrago de Castella, resident a Puigcerdà, que va ser batejat cristià al convent de Sant Francesc¹¹⁰. Dos aspectes d'aquest document mereixen l'atenció: primer,

¹¹⁰AHCP, Bernat Manresa (1348-1397) i Guillem Font (1371-1384), F. 1374, 19 gener-5 desembre, f. 25 v. Advertim que les dates a la coberta del protocol en molts casos no corresponen amb les del Catàleg de Protocols de Puigcerdà, i per evitar confusió hem optat aquí pel sistema del Catàleg. Incloem el document aquí pel seu interès: *Conversió de Mestre Juan Buitrago, cirurgià castellà, resident a Puigcerdà. 1374*: "Noverint universi quod nos, Raimundus Mornach, Petrus Valieles, Philipus Lorani, consules universitatis ville Podiiceritani ex certis scienciis, cum presenti publico instrumenta profiteamur ac testimonium veritati,

no es tractava d'un nadiu de Puigcerdà i, segon, sembla haver estat l'única persona d'importància que s'hagués convertit a la vila, una conclusió que resulta impossible perquè és evident que hi hagué disputes entre els jueus i els cristians al convent de framenors i al palau episcopal i, sense cap dubte, hi havia altres conversions que desconeixem avui dia. Poden ser els altres jueus que havien pres la fe cristiana, de menys categoria? En aquest cas, devia ser que el seu status social no requerís els serveis del notari? Devia ser important registrar la conversió de Juan de Buitrago perquè fos originari de Castella? Són preguntes sense resposta però, sigui com sigui, la inserció d'aquest document dins el manual notarial prova indiscutiblement que l'apostolat dels franciscans als jueus existia a Puigcerdà, per poc que en restés per a il·luminar-lo.

e) Els efectes de la crisi sobre el convent de Sant Francesc

El convent de Sant Francesc mai havia tingut abundància de diners propis; quan podien, els feligresos facilitaven el suport econòmic essencial per al desenvolupament de la missió dels frares. Aquesta dependència els deixava en una situació de debilitat fonamental. Quan els seus patrons tenien dificultats econòmiques o patien altres vicissituds, els frares no tenien cap suport, i no podien fugir de les peripècies del món al seu entorn. Va arribar

prohibemus universis et singulis personis tam ecclesiasticis quam secularibus cuiuscumque gradus status dignitatis vel prohemencie existant: quod pridem die festi beate Marie mensis marcii anni presentis [1374] magister Iohannes de Buitrago, regni Castelle, de lege iudaica, ad nostram fidem Christi Catholicam per bapismi lavatrum dudum conversus post quandam sui sermonem ac disputacionem factam per ipsum cum iudeis perfidis dicte ville, tam in ecclesia fratrum minorum quam in palacio episcopali dicte ville reverendo in Christo patre ac domo domino Berengario, Dei gratia Urgellene episcopo presencialiter assistente, et multitudine fidelium copiosa dominio favente spiriti convertit quandam in Deu ciruzicum in dicta villa habitantem, nunc nomine vocatum magistrum Petrum qui cathacuminus factus in dicta disputacione aginta veritatis via demum de sacro fonte bapismatis per dictum dominum episcopum bapizantem; et Petro Borsseri et Manetum Thadey, mercatores dicte ville eius paternos neoffitus et susceptus.

Et hec vera sunt ac notoria et veraciter facta fiere in dicta villa in quorum omnium premissorum testimonium presens instrumentum fieri iussimus ac requisimus per notarium publicum infrascriptum. Quod fuit actum in Podioceritano, undecima die aprilis anno a nativitate domini MCCCLXX quarto, presentibus ad hec pro testibus Guillermo Çaylla, Catalano Turris Cerdane, Guillermo Saguerra, Petro Moxo et Bernardo Manresa, notario publico Podiiceritani et Ceritanie".

AHCP, Bernat Manresa (1348-1397) i Guillem Font (1371-1384), F. 1374, 19 gener-5 desembre, f. 25 v.

el moment de crisi monetària general i llavors les dificultats financeres resultaren pràcticament impossibles de resoldre. A totes les classes socials els varen mancar els elements essencials per tirar endavant i, naturalment, aquesta situació afectava adversament els convents i les fundacions que en depenien. Precisar una data determinada en què es fes palesa la gravetat de la situació del convent de Sant Francesc és difícil, però les últimes dues dècades del segle XIV manifestaven una sèrie d'entrebancs que iniciaven una crisi insuperable.

L'evidència documental per al possible futur mal destí del convent es troba en dos capítols dels anys 1381 i 1382: el 23 de febrer de 1381 els framenors es reuniren per discutir el préstec de 27 lliures 10 sous de Barcelona que els havia fet el mercader, Arnau Pere, amb motiu de pagar diverses factures¹¹¹. És curiós que una casa coneguda com el "Mas d'En Embroni" (Mas Amburnia?), venut pel convent de Santa Clara el 28 de juny 1382 a favor del mercader, Felip Llorà, tingués el mateix preu de 27 lliures 10 sous de Barcelona. Per la disparitat de les dates és difícil atribuir una relació entre tots dos documents, però la venda d'aquesta casa indicava que les monges patien la mateixa pobresa que els frares. El 7 de febrer de 1382 els framenors tornaven a congregar-se en capítol per a tractar d'una casa del districte que es deia "Na Perdemela". La casa estava situada al costat del carrer de Santa Maria i davant de les cases d'Andreu Cugot i esclarmonda, vídua de Ramon Perdemela¹¹². Els frares havien adquirit la propietat per via testamentària, llegada per Elisenda, mare de fra Bartomeu Canals. Els framenors vengueren la casa a Ramon Pinoso i Ramon Soler, procuradors de la vila de Puigcerdà i col·lectors de les almoines per als pobres vergonyants¹¹³. El convent de Sant Francesc continuava percebent cada any una renda de 15 sous de Barcelona sobre la propietat. La compra semblava un intent, per part dels dos procuradors de la vila, d'augmentar el bací d'auxili als pobres vergonyants amb motiu, potser, de defensar-se contra les múltiples sol·licitacions provocades per la crisi monetària. Que ells poguessin comprar la casa durant aquests anys difícils, a primer cop d'ull semblava estrany, però probablement la magnitud del desastre encara no havia afectat

¹¹¹Bernat Montaner (1375-1421), M. 1381, 11 gener-1383, 14 gener, f. 14 r., 23 febrer 1381.

¹¹²AHCP, Ramon Martí (1381-1397), F. 1382, 10 gener-1383, 8 gener, f. 12 v.

¹¹³AHCP, Ramon Martí, F. 1382, 1382, 10 gener-1383, 8 gener, f. 12 v., 7 febrer 1382.

la vila de Puigcerdà. No calia esperar gaire per a veure l'efecte de la depressió sobre les famílies adinerades de la vila i la conseqüència per a ells dels desastres del final del segle XIV i principis del XV.

Mentrestant, el capítol dels frares de Sant Francesc, d'octubre de 1395, continuava marcant el pas endarrera del convent: vengueren censals als seus veïns i rivals, els dominics, per a completar l'obra del dormitori. Cal mencionar el procurador dels dominics que actuava en aquest cas: fra Pere Montaner (Muntaner), probablement de la família de notaris del mateix cognom, i potser també parent de fra Arnau Montaner, condemnat com a heretge¹¹⁴. Un dels censals venuts als dominics era l'aniversari perpetu instituit per Esclarmonda, vídua de Bernat Companys, mercader de Puigcerdà, que valia 8 sous de Barcelona anuals; un altre era de 4 sous que rebien del codicil del testament de Guilleuma sobre un camp a Argolisa. Fra Bernat Mauri, guardià del convent, va acusar rebut de 10 sous de Barcelona, el preu que obtingué per la venda de la pensió corresponent als dos censals que, en total, havien de rendir anualment 12 sous barcelonesos¹¹⁵. La gravetat del problema es fa palesa en uns documents reials. Al final de l'any 1400 Bernat Fabra com a procurador de fra Arnau Domenge, va demanar justícia al rei en un conflicte que hi havia sobre una casa que antigament havia pertangut al seu pare, Bernat Domenge, i que ell havia donat a Ramon Lloberola per a liquidar els deutes d'en Bernat; el justícia de Puigcerdà, Guillem Tarba, havia obrat en contra dels interessos de fra Arnau quan va vendre la casa a Bartomeu Boada¹¹⁶. L'any 1406 el convent es va trobar en una altra situació conflictiva i irònica: Berenguer Carbonell de Barcelona, procurador d'Agnès, vídua de l'escriptor Berenguer Esteva, va recórrer al rei Martí amb motiu de cobrar de l'almoïna instituïda per Bernat i Jaume Amill de Puigcerdà¹¹⁷. Els framenors eren els encarregats de distribuir aquesta almoïna, però en aquesta ocasió es varen negar fer-ho per l'extrema pobresa del convent de Sant Francesc, una pobresa més intensa que la de la vídua, atestaren ells, i així els resultava impossible pagar! El rei demanava

¹¹⁴AHCP, Bernat Montaner, F. 1395, 16 gener-1396, 18 desembre, f. 51 v., 29 octubre 1395.

¹¹⁵AHCP, Bernat Montaner, F. 1395, 16 gener-1396, 18 desembre, f. 52 v., 9 novembre 1395.

¹¹⁶ACA, Barcelona, RC 2194, ff. 209 r.-210 v., 4 desembre, 1400. La carta del primer de desembre del mateix anys sembla referir-se a l'apel·lació (ACA, RC 2129, ff.146 v-147 r).

¹¹⁷ACA, Barcelona, RC 2148, ff. 18 r.-v., 17 gener 1406.

que els oficials investiguessin l'assumpte, afegint-hi que no havien de forçar els frares a pagar. Finalment, l'any 1409, els framenors es trobaven en conflicte amb Francesc Grimau de Puigcerdà sobre un censal¹¹⁸. La freqüència de les apel·lacions al rei en aquests anys no té precedent i sembla reflectir la preocupació dels frares amb l'economia del convent. És evident que la crisi no afectava els dominics de la mateixa manera que els seus veïns. Per què? Devia haver-hi un altre element desconegut com, per exemple, problemes associats amb el cisma pontifici o els moviments de reforma dins l'orde franciscà? Seria natural que el convent de Sant Francesc de Puigcerdà es trobés afectat pels corrents que afectaven també l'orde en general durant aquests anys: la divisió d'opinió sobre el cisma d'Orient, la re-valuació de la pobresa advocada per la regla de Sant Francesc i el significat que tenia per als framenors durant els anys turbulents del final de segle. La documentació existent no ajuda a aclarir l'assumpte, però en aquella època tota l'església vivia anys conflictius, i alguns fets relacionats amb el convent de Sant Francesc no podien tranquil·litzar els qui donaven suport als framenors de Puigcerdà: pels anys 1370 l'inquisidor, fra Nicolau Eimeric, va renovar la persecució contra fra Arnau Montaner; altres framenors caigueren en mans de la Inquisició: uns varen ser desprestigiats per l'orde i, fins i tot, fra Tomàs Olzina, ministre provincial de la província franciscana d'Aragó, va ser deposat¹¹⁹. Sigui com sigui, la pobresa dels frares de Puigcerdà es feia notar amb més intensitat amb la proximitat del mil·lenni. L'any 1398 devien 150 lliures de Barcelona, o encara més, per a la reconstrucció del campanar i altres obres, 160 lliures a na Francesca, muller de Guillem d'Urtx per despeses relacionades amb els béns de fra Francesc Torrelles, i 100 florins a Guillem Solanell i Bernat Fabra, els escrivans que havien negociat aquelles quantitats per al convent¹²⁰. Aquests diners varen servir per a comprar productes alimentaris i cobrir altres necessitats urgents dels frares.

Fra Francesc Torrelles, fill de la família de notaris de la ciutat, havia heretat un censal "mortuori" de 20 lliures 16 sous 8 diners de Barcelona, que cobrava de les viles de Ger i Nansovell el dia de la Purificació de la Verge,

¹¹⁸ACA, Barcelona, RC 2160, ff. 57 r.-58 r., 8 març 1409.

¹¹⁹V. POU Y MARTÍ, *Visionarios*, cap. 8 i ACA, Barcelona, RC 1664, f. 126 v., 8 octubre, 1381, i P. Pedro SANAHUJA, *Historia de la seráfica provincia de Cataluña*, Barcelona, Editorial Seráfica, 1959, p. 230 per la deposició de Fra Tomàs Olzina (Ulzina o Alzina).

¹²⁰AHCP, Bernat Montaner, M. 1398, 1 gener-1399, 22 desembre, f.10 r., 28 gener, 1398.

el febrer de cada any, i un altre censal de 7 lliures 10 sous de Barcelona que cobrava de la vila de Querol per la festa de Sant Lluç. Fra Francesc rebé 90 lliures el 5 de gener de 1385, però l'any 1398 els frares varen decidir vendre els censals a Francesc Grimau, notari de Perpinyà, per 5.555 sous d'or. La decisió del convent de vendre aquests censals era una reflexió de la situació catastròfica en què es trobaven, perquè cada vegada que liquidaven el capital del convent de Sant Francesc, minaven la vitalitat de la seva missió a Puigcerdà. Les vendes que efectuaven des d'aquesta data representaven una successió de claus clavats al taüt -un procés sense remei però que durava quasi dos segles.

Quins varen ser els altres cataclismes que provocaren l'eventual desaparició dels framenors de la Cerdanya espanyola? L'esdeveniment més contundent va ser el terratrèmol del 1428, una sacsejada de grans proporcions, tant geològiques com psicològiques. Els primers efectes importants del terratrèmol de les vuit del matí del 2 de febrer de 1428, d'un grau de 10 en l'escala de Mercalli, foren dos: el nombre de morts, que segons els cronistes eren entre 100 i 300, i l'angoixa que aquesta calamitat meteorològica causava entre els ciutadans¹²¹. Una descripció del terratrèmol assenyalava la gran devastació de la casa del consolat de Puigcerdà, que va restar molt malmesa¹²². Els consellers, recelosos del retorn del desastre, no hi tornaren després del terratrèmol i preferiren celebrar les seves reunions a l'aire lliure. Els danys causats per tota la vila eren considerables, sobretot perquè la gran majoria de la construcció era de fusta i els grans focs que seguiren la sacsejada varen cremar moltes cases. Tot plegat, el gran desastre va afectar els murs de la vila i l'estructura del convent dels dominics, que va ser destruït en part. Semblava que les descripcions del terratrèmol ignoressin els seus efectes sobre el convent de Sant Francesc, perquè no varen fer cap esment dels framenors. Puigcerdà no era l'únic poble català que es trobava molt afectat pel terratrèmol de 1428; va afectar també pobles al sud de Barcelona i, al nord, fins a la Cerdanya i el Conflent. A la Cerdanya les pèrdues materials eren considerables, però igualment important va ser la inseguretat psicològica que provocà la sacsejada i els incendis entre els habitants. Alguns varen atribuir el desastre a la ira de Déu pels pecats de

¹²¹Eduard FONTSERÈ-Josep IGLÉSIES, *Recopilació de dades sísmiques de les terres catalanes entre 1100 i 1906*, Barcelona, Fundació Salvador Vives Casajuana, 1971, pp. 24, 38-39, 111-113, 163, 178-183, 192, 195.

¹²²IDEM, p. 178.

l'humanitat, una actitud que hauria pogut afavorir l'Església i els religiosos en una era de prosperitat; però al final de l'Edat Mitjana la inquietud anava més lluny. Buscaven explicacions tant en esdeveniments seculars com religiosos, alguns dels quals havien d'obrir nous camins i realitzar-se plenament durant el segle XVI.

Per als framenors, que amb prou esforç havien fet aixecar un convent esplèndid, el terratrèmol va ser un pas endarrera perquè algunes d'aquelles estructures, construïdes amb tanta empena i amor, varen sofrir danys que costaven molts diners de reparar. L'escriptor franciscà, Francesc Eiximenis, i els seus companys de tendència observant haurien atribuït aquest desastre a la venjança de Déu perquè havien estimat massa les coses del món¹²³. Per a ell, i per als altres observants, els mendicants havien deixat el bon camí de l'austeritat per la via materialista, construint edificis sumptuosos i prestant massa atenció a les coses del món. Mentrestant, els frares del convent de Puigcerdà feien els possibles per a continuar la reparació i l'embelliment del convent, però la seva tasca es va fer difícil perquè moltes famílies que els havien ajudat durant el segle XIV havien sofert els estralls del terratrèmol o havien perdut diners a conseqüència de la crisi econòmica.

El terratrèmol havia causat desperfectes a la fàbrica de molts edificis i al campanar d'una casa que havia pertangut al cellerer, Marc Borrell i que després havia passat a ser propietat del rei¹²⁴. El convent de Sant Francesc i els frares patien els revessos de fortuna que la reducció de rendes va exigir sobre les propietats deteriorades o caigudes abans i després del 1428. La penúria del convent ja s'havia fet notar l'any 1425 i el desastre del 1428 devia ser demoralitzador¹²⁵. Quins danys va sofrir el convent? Trigall, escrivint l'any 1603, va indicar que el temple de Sant Francesc era molt gran, amb arcs d'immensa grandesa, de tal manera que semblava impossible

¹²³Francesc EIXIMENIS, *Terç del Crestià*, Barcelona, Biblioteca de Catalunya, Mss. 457-458, cap. 733.

¹²⁴V. AHCP, Ramon Mauri I (1398-1458), M.1435, 3 gener - 1436, 10 gener, f.115 r, 20 agost 1435 sobre la capella de Sant Lluís, que estava en perill de caure del tot; AHCP, Registre del Consell 1407-1418, ff.28 v-29 r sobre diversos "alberchs" que havien caigut, entre aquests alguns que pertanyien als framenors; i Fontserè i Iglésies, "Recopilació", pp.38-39 sobre els efectes del terratrèmol.

¹²⁵AHCP, Ramon Mauri I (1398-1458) i Francesc Planella (1406-1431), M. 1425, 10 gener-13 desembre, f. 52 v., 17-4-1425.

que els seus fonaments poguessin sostenir-lo¹²⁶. Si era així l'any 1428, no era sorprenent que la capella de Sant Lluís es trobés en tan mal estat l'any 1435; tampoc no es pot descartar la possibilitat que el sostre de l'església i el campanar també sofrissin danys d'importància¹²⁷. La vila havia de reconstruir i reparar cases i auxiliar els pobres desgraciats que havien perdut tots els seus béns en el desastre, i no disposava dels diners per a subvencionar els convents de la vila com havia estat el seu costum. Des dels inicis del segle XV, es fa palès que els pagaments que acostumava a fer el Consell al convent de Sant Francesc sempre arribaven endarrerits, i moltes vegades els frares els havien de demanar perquè sense aquells diners no podien comprar el menjar i beure essencials per a mantenir-se.

f) *Relacions amb el Consell de la vila*

Malgrat les dificultats del començament del segle XV, la vila de Puigcerdà estava orgullosa dels seus tres convents; la presència dels frares i de les monges semblava augmentar la posició de la vila entre els altres pobles de la Cerdanya i al mateix temps indicava la pietat dels seus habitants. No significava menys que la celebració del calendari litúrgic i de les festes religioses requerissin el servei de molts religiosos. Els capellans de la parròquia de Santa Maria no donaven l'abast i no podien atendre totes les necessitats d'una ciutat medieval i, com els altres pobles catalans, Puigcerdà havia acollit amb entusiasme els convents mendicants. Els consellers i habitants de la vila comprenien que tenien una obligació envers els frares: la subvenció regular dels convents i, de tant en tant, donatius per a cobrir necessitats inesperades.

Per això, la vila pagava una quantitat determinada els dies de festes assenyalades com, per exemple, el dia del naixement de la Verge Maria, la concepció de Jesucrist, l'assumpció de la Verge Maria i els dies de sants importants, entre aquests els dies de Sant Tomàs, Sant Lluç, Santiago i Sant Antoni¹²⁸. Les quantitats eren petites però els frares acostumaven a fer-les

¹²⁶AHCP, Juan TRIGALL, *Descripción de Cerdaña y de Puigcerdà*, 1603, p. 93.

¹²⁷AHCP, Ramon Mauri I, M. 1435, 3 gener-1436, 10 gener, f. 115 r., 20 agost 1435: la capella de Sant Lluís necessitava moltes obres per a reparar-la ja que estava a punt de caure del tot.

¹²⁸AHCP, Liber venditionum aiudarum, 1437-1444, ff. 60 r., 26 setembre 1439 i 91 v.-92 r., 24 febrer, 1441.

servir per a pagar els mercaders que subministraven carn, vi i altres aliments al convent¹²⁹. El retard a pagar les factures arribà a ser endèmic durant el segle XV; molts habitants de Puigcerdà vivien de crèdit com a resultat de la depressió econòmica i l'únic recurs que tenien els frares era el de penyorar objectes de valor, com ornaments de l'església o llibres del seu estudi.

La vila de Puigcerdà esperava certs serveis dels religiosos, un dels quals era la predicació de sermons els dies més significatius de l'any litúrgic. Acostumaven a fer alternar els frares i els dominics, però a vegades hi havia conflictes entre els dos convents sobre qui havia de predicar en un dia determinat. Un exemple de l'animositat entre tots dos convents sobre aquesta qüestió data del 1454, quan la vila necessitava un frare per a predicar el sermó el dia de la concepció de la Verge¹³⁰. Els dominics presentaven dues lletres de la reina que donaven el permís de dirigir la Inquisició, i de predicar com de costum. Varen fer referència a lletres semblants dels reis Joan I i Martí, indicant que la negació de predicar corria el risc d'una multa de 5.000 florins. Els frares insistien que les lletres reials no tenien res a veure amb l'assumpte i que no eren vàlides perquè no portaven la signatura del notari reial. Els consellers estaven molt preocupats, sense saber què fer perquè no volien ofendre ni els uns ni els altres, i nomenaren un comitè compost del jutge ordinari, l'honorable Tomàs de Mas Andreu, el veguer de la Cerdanya, Joan Nicolau, i un sacerdot jurista, Sebastià Roca, per a examinar el cas. En una ocasió anterior hi havia hagut escàndol perquè els predicadors havien "fet retra los frares", prenent el privilegi per a ells mateixos. Diversos consellers donaren el seu parer i finalment, per a evitar discòrdies, tots es posaren d'acord a invitar a predicar el rector o vicari de l'església de Santa Maria. La complexitat d'aquesta qüestió és evident: el sermó establia el prestigi de l'orde aquell dia i al mateix temps ajudava econòmicament a les despeses del convent. Una altra data significativa en què la vila demanava un sermó especial era el temps de Quaresma. De vegades el Consell invitava un bon predicador a anar a la vila expressament per a predicar aquell sermó. Una altra possibilitat era demanar el trasllat d'un frare d'un altre lloc per que anés al convent de Puigcerdà; fra Francesc

¹²⁹AHCP, Liber venditionum aiudarum, f. 113 r., 9 març 1435: amb els diners que els frares reberen del Claver de la vila varen pagar a Pere Savina la compra del vi per al convent. Durant tot el segle XV els frares havien de pagar les factures de vi, carn, oli, cera, blat i altres necessitats més tard del que calia, perquè rebien les subvencions endarrerides de la vila.

¹³⁰AHCP, Registre del Consell, 1448-1459, f. 93 r., 7 setembre 1454.

Miró, mestre en teologia i dominic, tenia fama de "molt bon sermonejador" però molt pobre, i el Consell acordà donar-li 10 florins per a l'any 1423 si ell acceptava la invitació de ser lector¹³¹.

La vila acostumava a fer algunes subvencions ocasionals com, per exemple, quan els framenors tenien la intenció de celebrar capítol provincial¹³². Quan hi havia un desperfecte a la fàbrica del convent i els frares no podien aconseguir els diners necessaris per a reparar-lo, solien recórrer al Consell de la vila per demanar ajuda. L'any 1418 el pont del molí dels framenors s'enderrocava i el Consell volia que fos reparat amb "pedra ab anell i anxi mateix del reraval del portal del fet avant"¹³³. L'any 1468 els Consellers discutien la necessitat de fer "la obra dels cornalls dels framenors", sens dubte una referència als suports de l'edifici del convent o de l'església¹³⁴. L'interès del Consell s'estenia a qüestions de teoria i de moral; l'any després de la calamitat del 1428, el Consell va expressar l'opinió que era millor que el convent de Sant Francesc pertanyés a la província d'Aragó i no a la Provença com a l'actualitat¹³⁵. Certament, els consellers temien la influència francesa sobre Catalunya creient, com era el cas en anys posteriors, que els francesos (forasters) del convent poguessin traïr Catalunya. No obstant el recel del Consell, la decisió sobre l'adhesió del convent de Sant Francesc a una província o altra no tenia res a veure amb les autoritats seculares, i els framenors de Puigcerdà varen restar dins la província de Provença uns quants anys més. La qüestió del canvi de província sorgia de nou en moments conflictius i durant la reforma del segle XVI, però mai no va ser resolta definitivament.

Un framenor servia de pare a les sors menors, tenia cura dels seus afers i mantenia el bon nivell espiritual del convent de Santa Clara. Quan l'abadessa morís o renunciés el càrrec, el Consell tenia el dret de intervenir-hi, un privilegi que no dubtava d'exercir¹³⁶. L'any 1326 sor Agustina Esteva havia renunciat l'ofici d'abadessa, per vellesa o altra incapacitat coneguda per fra Pere Bertran, professor de Sagrada Escriptura, vicari i

¹³¹AHCP, Registre del Consell, 1418-1430, f. 91 r.

¹³²AHCP, Registre del Consell, 1541-1561, f. 105 r.

¹³³AHCP, Registre del Consell, 1418-1430, f. 1 v., 17 maig, 1418.

¹³⁴AHCP, Registre del Consell, 1466-1467, f. 41 r., 1 abril 1468.

¹³⁵AHCP, Registre del Consell, 1418-1430, f. 186 v., 12 octubre 1429.

¹³⁶AHCP, Registre del Consell, 1418-1430, 12 gener 1422.

comissari del rei d'Aragó i de l'arquebisbe de Saragossa¹³⁷. El capítol del convent de Santa Clara va acordar sol·licitar la intervenció de fra Pere Bertran per a elegir una abadessa d'un altre convent català, perquè les monges de Puigcerdà no eren capaces de coincidir en una possible candidata. Això no obstant, afirmaven la seva intenció d'obeir la nova abadessa elegida per Fra Pere. En una altra ocasió, l'any 1563, el Consell va demanar que una bona monja catalana fos elegida abadessa de Santa Clara de Puigcerdà¹³⁸. Òbviament, l'obsessió dels consellers a assegurar-se de catalans tant en el convent de Santa Clara com en el dels Framenors era una qüestió de seguretat social i política de la vila. És evident que la independència dels ordes religiosos no era absoluta i la necessitat d'estar lligats econòmicament al món secular no podia fer altra cosa que comprometre el seu apostolat.

g) *Caritat privada*

Els framenors rebien donatius del sector privat de la societat, però també participaven amb els dominics en la distribució d'almoines. Les fundacions més importants de la vila eren els fons establerts per a ajudar els necessitats i sobretot les donzelles que no tenien prou diners per al dot que necessitaven per a casar-se. A Puigcerdà les transaccions d'aquestes fundacions faciliten informació per a comprendre els canvis de fortuna que patien les famílies burgeses, algunes de les quals es comptaven entre les més afavorides abans de les afliccions de l'últim segle medieval. Hi havia tres fonts principals, el segle XIV, per a proveir el dot necessari per a maridar donzelles pobres, i els benefactors eren també amics dels framenors: Andreu Cugot, Bernat Fabra i Andreu Mornach. Després del terratrèmol, dues famílies que havien ajudat el convent de Santa Clara, els Casassús i els Basset, establiren altres fundacions per a maridar donzelles pobres. El canvi de circumstàncies d'algunes famílies cerdanes que havien donat ajuda els framenors va amenaçar la continuació d'aquests programes d'auxili als pobres.

La importància dels Mornach a la vila de Puigcerdà i en els afers de Sant Francesc i Santa Clara datava del segle XIII. L'any 1271 Pere Mornach

¹³⁷AHCP, Ramon Mauri I i Planella, F. & E. 1426, 12 gener-23 desembre, ff. 34 v.-35 r., 12 juliol, 1426.

¹³⁸AHCP, Registre del Consell, 1561-1566, f. 113 r.

tenia un hort a prop del convent dels frares del sac i és per la ubicació d'aquesta propietat que es pot situar més o menys la casa d'aquests frares¹³⁹. La filla de Berenguer Mornach, Agnès, va deixar diners als frares del sac i tant ella com el seu pare moriren abans de l'11 d'abril de 1305¹⁴⁰. La família continuava vivint a Puigcerdà als inicis del segle XIV i varen ser ells que havien de tenir un paper transcendent en la vida dels framenors i de les Clarisses, donant-los propietats, diners i altre tipus de suport durant tot el segle XIV. Recordem que va ser la casa d'Arnau Mornach que el seu hereu, Andreu, vengué als framenors per a establir-hi el convent de Sant Francesc de Puigcerdà¹⁴¹. L'any 1351 Andreu va donar una propietat per a fundar un convent de monges de Santa Clara¹⁴². Andreu Mornach, el que havia donat cases del carrer Querol als framenors l'any 1348, havia fet el seu testament l'any 1369 i seleccionant els framenors com a marmessors¹⁴³. L'última referència que tenim de la família data del 1399, l'any que fra Jaume Fabra treballava com a executor del testament d'Andreu de Mornach, probablement fill del benefactor de les clarisses¹⁴⁴. Certament, aquest últim va ser el fundador de l'almoina per a maridar donzelles necessitades, perquè al començament de l'any 1414 fra Jaume Fabra i Ramon de Soler, donzell, procuradors de l'almoina instituïda per Andreu de Mornach, pagaren 100 sous a Joana, filla del difunt Guillem Blanc que, sabem per un altre cantó, havia estat mercader adinerat durant els últims anys del segle XIV¹⁴⁵. Curiosament, l'any 1427 els distribuïdors de l'almoina d'Andreu Mornach, fra Bernat Mauri, mestre en Sagrada Escriptura i guardià del convent de framenors i Ramon de Soler, donzell, pagaren 100 sous de Barcelona a Francesca, filla de Pere Sala, causídic de Puigcerdà, promesa de Joan Fabra d'Hix¹⁴⁶. Els diners procedien d'un cens

¹³⁹Jaume MARTÍ SANJAUME, *Dietari*, I, pp. 290-291.

¹⁴⁰AHCP, Pere d'Onzès (1300-1307) i Mateu d'Oliana (1277-1325), T. 1303, 5 juliol, 1303-11 agost, 1305, f. 36 v., 11 abril, 1305.

¹⁴¹V. Jill R. WEBSTER, *El desconocido convento de Puigcerdà*, "Archivo Ibero-Americano", XLIX-193/194 (1989), p. 190.

¹⁴²V. Maties DELCOR, *Les ordres mendicants*, p. 135.

¹⁴³AHCP, Bernat Blanc II (1369-1374), "Manualis liber...Compilatium omnium contractuum", 1369, 27 setembre-20 desembre, f. 85 v., 13 desembre 1369.

¹⁴⁴AHCP, Pere Duran (1389-1446), F.& E. 1399, 5 abril-30 juny, 24 febrer 1399.

¹⁴⁵AHCP, Mauri i Planella, M. 1413, 29 desembre-1414, 15 desembre, f. 2 r. 8 gener 1414.

¹⁴⁶AHCP, Mauri i Planella, M. 1427, 4 gener-1428, 26 gener, f. 129 r., 9 octubre 1427.

que acostumava a pagar cada any Antoni Miquel, apotecari de Puigcerdà, sobre una casa a la plaça de la Vila. És evident que la família havia aconseguit una fortuna pels seus negocis durant els segles XIII i XIV; Andreu devia ser l'últim de la línia i deixà així els seus béns als dos convents que ell havia ajudat en vida i per a establir una fundació per a donar almoines a les donzelles necessitades. El seu negoci no consta, però és probable que fos mercader, negociant en diversos productes.

Fra Jaume Fabra, que servia de marmessor per a Andreu Mornach, venia d'una família encara més important a la Cerdanya. Els primers Fabra registrats eren el matrimoni de Pere i Agnès. Ell havia estat maceller l'any 1315 i, com els Mornach, patró dels framenors¹⁴⁷. Semblava que la família tardés més a adquirir diners perquè les seves activitats a Puigcerdà eren més notables durant els últims anys del segle XIV. Els dos membres de la família més destacats eren Bernat, que exercia l'ofici de canviador anterior al 1364, i Arnau, que treballava com a mercader fins al 1371 i que vivia a Hix¹⁴⁸. Tant Bernat com Arnau varen deixar diners en el testament per als pobres vergonyants, però va ser Arnau qui va instituir la fundació per a maridar donzelles pobres¹⁴⁹. L'any 14f5 Fra Joan Girona, professor de Sagrada Escriptura i guardià del convent de Sant Francesc, i Guillem Fuster, barber de Puigcerdà, tots dos administradors de l'almoina, varen donar l'almoina d'Arnau Fabra a Margarida, filla de Guillem, que havia de casar-se amb el pare, Jaume Sabater. Sembla que Margarida tingué la bona fortuna de tenir el seu pare administrador de la fundació, perquè va rebre 10 lliures de Barcelona per a ajudar a la boda, una quantitat molt superior a la suma concedida normalment! Fra Jaume visqué molts anys, essent actiu a Puigcerdà des del 1381 fins poc abans del terratrèmol¹⁵⁰. Altres membres de la família Fabra d'Hix eren Jaumeta, vídua d'Arnau, que morí l'any 1361; Elisenda, vídua d'Andreu i filla del difunt Ramon Trasserres, que morí l'any 1370 i que també donava suport als sacs, sobretot a l'últim prior,

¹⁴⁷AHCP, Guillem Roquer (1315-1336) i Jaume de Lorà (1315-1334), T. 1315, 24 juny-1316, 2 juny, f. 3 r., 3 agost 1315.

¹⁴⁸AHCP, Bartomeu Amill (1362-1373), Bernat Manresa (1348-1397) i Guillem Pere (1364-1387), T. 1364, 14 agost-1367, 29 setembre, ff. 11 v.-14 r., el testament del canviador, Bernat Fabra, amb data de 28 novembre 1364; Bernat Blanc, T. 1370, 28 novembre-1374, 7 gener, f. 3 r., el codicil del testament d'Arnau Fabra de 13 gener 1371.

¹⁴⁹AHCP, Mauri i Planella, M. 1425, 10 gener-13 desembre, ff. 186 v.-187 r., 8 desembre 1425.

¹⁵⁰V. llista cronològica de frares.

fra Mateu; Esteve Fabra i la seva vídua Sibil·la, que morí l'any 1364; Jaume Fabra, que morí el 1370, i el que podia ser el seu fill, el venerable Jaume, que vivia encara l'any 1439¹⁵¹. És probable que els dos Jaume fossin pare i germà o cosí germà del framenor i que fossin originaris del poble d'Hix.

L'any 1439 fra Agustí Jordà, guardià del convent de Sant Francesc, i Guillem Fuster, barber, Jaume Fabra d'Hix i Antònia, dona del mercer de Puigcerdà, Pere Duran, com a patrons i distribuïdors de l'almoïna (entesa d'Arnau Fabra?) pagaren 100 sous de Barcelona a Caterina, filla de Jaume d'Hix, promesa de Guillem Pallisser de Borgonyà. Sembla que els patrons de l'almoïna, sobretot de la mateixa família del benefactor, tenien l'avantatge de treure més profit de la distribució d'aquestes almoïnes!¹⁵². L'any 1432 fra Bernat Mauri, professor en Sagrada Escripura del convent de framenors de Puigcerdà, junt amb el mateix Guillem Fuster, barber, nomenaren Jaume Fabra d'Hix procurador seu per a pagar els 215 sous de Barcelona que l'honorable Guillem de Paguera, donzell, acostumava a pagar en vida cada any com a almoïna¹⁵³. Era veritat que la família Fabra havia perdut la fortuna com a resultat de la crisi que seguí el terratrèmol? Creiem que sí, perquè va passar una cosa semblant amb Ramon Cugot, descendent del fundador d'aquella almoïna, i en aquest cas el notari hi afegia "pobre i indigent".

La tercera d'aquestes gran famílies del segle XIV era la família Cugot, que començà a llegar diners als framenors l'any 1360 quan Francesca, muller de Pere Cugot, va fer el seu testament¹⁵⁴. A continuació altres membres de la família deixaven diners als framenors: Jaumeta, vídua de Guillem Cugot, 1364; Agnès, muller de Berenguer, 1366; i Bernat, 1374¹⁵⁵. Però era Andreu, que va fer el testament l'any 1390, que va

¹⁵¹AHCP, Ramon Mauri I, M. 1439, 23 maig-1440, 2 maig, f. 108 r., 17 novembre 1439.

¹⁵²*Idem*.

¹⁵³AHCP, Ramon Mauri I, M. 1431, 13 novembre-1433, 10 gener, ff. 40 v.-41 r., 18 gener 1432.

¹⁵⁴AHCP, Joan Torrelles (1350-1362), T. 1356, 30 desembre-1362, 28 abril, f. 50 v., 8 gener 1360.

¹⁵⁵AHCP, Bartomeu Amill, Bernat Manresa i Guillem Pere, T. 1364, 14 agost-1367, 29 setembre, f. 1 r., 1364, s.d.; f. 36 r.-v., 2 gener 1366; Guillem Tayllet (1372-1379), T. 1375, 11 agost-1377, 23 abril, f. 17 v., 4 desembre 1374 (aquest document no segueix la cronologia del manual).

instituir l'almoïna per a maridar donzelles pobres¹⁵⁶. Es sap molt poca cosa d'aquesta família, que devia adquirir la seva riquesa després de la pesta negra; però l'any 1425 fra Bernat Mauri, mestre en Sagrada Escripura, del convent de Sant Francesc, i fra Pere Soldevila, vicari dels predicadors, administradors de l'almoïna instituïda per Andreu Cugot, dispensaven diners a dues donzelles pobres¹⁵⁷. Margarida, filla de Francesc Berenguer i promesa de Joan Borr, pastor, rebé la dècima part de l'almoïna perquè, el document ens informa, va ser feta contra la voluntat del testador; i Caterina, filla de Pere i Blanca Oliba de Saga i promesa de Pere Bosom de Salenç, parents consanguinis d'Andreu Cugot, rebé una quantitat semblant del "census et redditus et alia jura" de la parròquia de Nahuja, des del primer de maig de l'any anterior fins al final de l'any pròxim. Hi havia la notació que el bisbe d'Urgell havia de pagar el cens d'acord amb el costum. El document suggereix la possibilitat que Andreu Cugot hagués fundat l'almoïna per a parents seus i, per això, com que els administradors havien anat contra la voluntat del testador, no podien prendre la quantitat ja donada a Margarida. No hi consta cap suma de diners, però el motiu del testador sembla confirmar-se l'any 1429, quan fra Agustí Tolosa, guardià dels framenors i fra Jaume Ventalló, prior dels predicadors, distribuïdors de l'almoïna d'Andreu Cugot, concedien tota la quantitat a Ramon Cugot, escriptor i nebot d'Andreu¹⁵⁸.

Això no obstant, no tots els receptors d'aquestes almoïnes tenien parentiu amb els fundadors, perquè l'any 1431 fra Jaume Miquel, prior dels predicadors, i fra Pere Codina, vicari dels framenors de Puigcerdà, distribuïdors de l'almoïna, donaren a Caterina, filla de Guillem Pagès, pintaire de Puigcerdà, promesa d'un tal Ricolf (no hi consta el nom sencer) d'Hix, la suma de 12 sous 6 diners procedents d'un cens pagat pel mercader, Guillem Martí, sobre una propietat a Nahuja; i a Margarida, filla d'Esteve Blanquer, sabater, 25 sous que Gosalt, hostaler, pagava com a cens sobre el jardí que havia estat propietat d'Andreu Cugot¹⁵⁹. Cal notar que l'any 14+51 fra Guillem Julià, prior dels predicadors, i fra Joan Vives, guardià dels

¹⁵⁶AHCP, Joan Conominés, F. 1390, f. 95 r., 15 setembre 1390; i Ramon Mauri I i Guillem Mulner (1413-1417), F. & E. 1413, 2 gener-1414, 4 desembre, ff. 92 v.-93 r., 20 novembre [1413].

¹⁵⁷AHCP, Mauri i Planella, M. 1425, 10 gener-13 desembre, f. 64 v., 30 abril, 1425.

¹⁵⁸AHCP, Mauri i Planella, M. 1429, 20 gener-29 desembre, f. 57 v., 10 juny 1429.

¹⁵⁹AHCP, Mauri, M. 1431, 7 gener-27 agost, f. 55 r.-v., 21 febrer 1431.

framenors, distribuïdor de l'almoïna per a maridar donzelles pobres fundada per Berenguer Cugot (és una altra fundació o la mateixa?), donaren els diners dels censos d'aquell any sobre les cases del mercader, Guillem Martí, i el jardí de Guillem Salt a un tal Sant-Esteve, blanquer de Puigcerdà¹⁶⁰. El document semblava suggerir que les almoïnes no sempre anessin a cobrir les despeses de la boda de donzelles pobres sinó que a vegades es destinessin a auxiliar gent necessitada. Per exemple, l'any 1455, quan la botiga de Guillem i Antoni Sant, germans de Puigcerdà, va ser destruïda completament en un incendi, els distribuïdors de l'almoïna d'Andreu Cugot, fra Jaume Ventalló (Ventayola), prior dels predicadors i fra Jaume Magença, guardià dels framenors de Puigcerdà, els pagaren els 25 sous de Barcelona en censals anuals que rebien dels còsols, Rafel Roca i Bernat de Capdevila¹⁶¹. La pobresa dels habitants de la vila i els pocs recursos que tenien per a ajudar gent que havia sofert una desgràcia requerien mitjans extraordinaris; en aquest cas, contravençió de les condicions del testament d'Andreu Cugot.

Aquests documents proven sense cap dubte la posició privilegiada que tenien els dos convents de framenors i dominics. Com que els frares no podien prendre res de les almoïnes per a si mateixos, eren considerats imparcials, servint d'administradors amb uns burgesos de categoria que els ajudaven a fer la decisió. Malauradament per a alguns habitants, els seculars no sempre manifestaven la mateixa imparcialitat i es beneficiaven a vegades del seu parentiu amb el fundador. Els documents relacionats amb les almoïnes constituïdes per aquestes tres famílies proven també la mutabilitat de la fortuna al final del segle XIV com a conseqüència de la pesta del 1348 i la crisi dels anys 80, i a causa dels efectes del terratrèmol del 1428. No era normal que entre els receptors de l'almoïna hi hagués descendents del fundador, i menys quan un d'aquests tingués l'ofici d'escriptor. Això semblava indicar que tota l'economia de Puigcerdà s'havia tergiversat i que les condicions establertes durant el segle anterior ja no eren pertinents. Es veritat que la situació inestable tenia moments de pujada, però tot plegat la fortuna d'aquestes famílies manifesta plenament que els frares no podien esperar el suport que n'havien rebut a l'inici de la seva missió a Puigcerdà.

¹⁶⁰ AHCP, Mauri M. 1451, 12 gener-15 octubre, f. 133 r., 15 octubre 1451.

¹⁶¹ AHCP, Mauri i Lluís Caselles (1451-1458), M. 1455, 8 gener-1456, 20 febrer, f.122 r., 19 desembre 1455.

h) *L'ambient comercial d'algunes famílies
que suportaven els framenors*

La popularitat de Sant Francesc inspirava devoció a molta gent, i a Puigcerdà les famílies ocupades en el comerç, que donaven el seu suport al convent de framenors, eren tan nombroses que resulta impracticable seguir la trajectòria de totes plegades, ni que hi hagués prou informació per a fer-ho. No obstant això, cal afirmar que les famílies més destacades sobresortien de l'ambient comercial de l'època i eren les que més influència tenien en el desenvolupament de la vila de Puigcerdà i del convent de Sant Francesc. Varen ser els mercaders en la indústria de teixits que controlaven la prosperitat de la Cerdanya. Així, prenent com a base els llibres del Consell de la vila, donarem una visió ràpida de la situació d'aquella indústria al final de l'Edat Mitjana. Comentarem, també, la tendència que tenia d'imposar controls sobre la manera de mercadejar, especialment després de la crisi del 1380. Els caps de gremi formaven el cos del Consell de la vila i junts varen fer els reglaments per a controlar-la: teixidors, paraires, pellaires sabaters, i altres membres dels gremis. Per exemple, durant les preparacions per a la visita del rei l'any 1342, els consellers acordaren comprar draps de llana de Brabant, sense cap dubte perquè eren més fins¹⁶². Disposaven de la suma de 400 a 500 lliures per a comprar la mercaderia i, amb l'excepció de Guillem Espanyó, Mateu Puig, Berenguer Sobirà i Jaume de Gralla (Grallera), tots els consellers/capmestres, acordaren posar un senyal al drap brabançó per a distingir-lo de la llana de la Cerdanya¹⁶³. L'any 1400 els consellers, també caps dels gremis, veient disminuir el seu benefici, varen fer ordenacions sobre l'obratge dels draps i de la filassa i, dos anys més tard, sobre la mateixa fàbrica de draps¹⁶⁴. Segons l'ordenació nova, els mercaders forasters no podien mercadejar lliurement sense presentar-se al principi davant dels còsols de la vila¹⁶⁵. Havien de pagar també un

¹⁶²AHCP, Registre del Consell, 1342-1345, ff. 1 v.-2 v., 8, 20 i 27 abril, 1342.

¹⁶³AHCP, Registre del Consell, 1342-1345, f. 2 r., 20 abril 1342.

¹⁶⁴AHCP, Registre del Consell, 1399-1407, ff. 16 v., 19 r., 36 r., 53 r.-v., 63 r., 77 r.-v., 78 r., 79 r., 110 v., 115 r., 10 abril 1400 a 10 setembre 1405.

¹⁶⁵AHCP, Registre del Consell, 1399-1407, f. 63 r., 12 febrer 1402.

impost, cosa que suggereix que els burgesos de Puigcerdà es veien assetjats per dificultats econòmiques i buscaven la manera de protegir la indústria de teixits de tota competència estrangera. Aquests controls s'havien fet necessaris en altres indrets de Catalunya, per exemple a Terrassa, on notem la mateixa tendència a reglamentar la indústria¹⁶⁶.

Incumbeix preguntar aquí quines famílies varen ser afectades pels forasters que mercadejaven a la Cerdanya i quines varen sobreviure a la crisi? Certament, els mercaders amb més capital, propietats o inversions en diverses indústries; dos exemples en són els Fabra i els Dorrià, que tenien representants entre els consellers/capmestres de l'any 1400¹⁶⁷. Després del terratrèmol la seva base havia disminuït, però continuaren comerciant a Puigcerdà durant tot el segle XV. És evident que altres com els Blanc i els Cugot varen patir adversitats abans del 1400 i, a diferència dels Fabra i Dorrià, després del terratrèmol es comptaven entre els més necessitats de la vila. Els registres notariais donen informació sobre aquestes famílies i, fins a cert punt, és possible dibuixar el seu destí, des dels contractes d'aprenentatge abans de la fundació del convent de Sant Francesc, pels testaments, almoines, donatius i conflictes, fins després del terratrèmol, i en alguns casos més enllà. Es fa palès que els més rics al final del segle XIII tendien a resistir les pressions econòmiques de la darrera del segle XIV millor que els que havien adquirit la seva fortuna a mitjan segle.

Dues famílies de Puigcerdà que ajudaven a preparar, establir i desenvolupar el convent de Sant Francesc il·lustren la interacció entre els freres i els burgesos: els Llaguna, que sabien aguantar les crisis perquè tenien una diversitat de propietats i negocis, i els Espanyó (Espanyoll), participants de la prosperitat dels anys anteriors a la pesta negra i la crisi financera. Tots dos desapareixen dels protocols el segle XV, cosa que suggereix que no podien mantenir el mateix estil de vida comercial després del 1400, encara que les famílies continuaven tenint importància a la vida de Puigcerdà durant els últims dos segles del convent de Sant Francesc. La primera família, els Llaguna, havia participat en tots els preparatius per a la fundació del convent, tant com els Espanyó, els Capdevila i els Colomer.

La Llaguna era un indret estratègic a la capçalera del riu Tet que

¹⁶⁶V. José VENTALLÓ VINTRÓ, *Historia de la industria lanera catalana*, pp. 310-329 i 433-449.

¹⁶⁷AHCP, Registre del Consell, 1399-1407, f. 10 v., 30 gener 1400: Guillem Fabra era un dels caps mestres dels sabaters i Francesc Dorrià, un dels capmestres dels sastres i pellissers.

comunicava la Cerdanya, el Conflent i el Capcir i, encara que la posició de la família Llaguna a la societat no és gens clara, és probable que, com a petits propietaris, visquessin de l'agricultura i de la cria de bestiar, mercadejant potser en els mercats principals del sud de França i de Catalunya vella. El seu paper fonamental va començar abans de la fundació del convent de Sant Francesc i va ser el testament de Berenguera, muller de Cerdà d'Unyó i germana de fra Pere, conventual de Vilafranca de Conflent, que l'any 1315 va anunciar la intenció dels framenors de fundar un convent a Puigcerdà¹⁶⁸. Pere i Guillem Llaguna, fills d'Elisenda i Llaguna Mir, certament d'origen de la Llaguna, al Conflent, havien viscut a Puigcerdà al final del segle XIII i moriren allí durant la primera dècada del segle XIV¹⁶⁹. Tots dos tenien fills del mateix nom i un d'ells, Guillem Llaguna, va heretar els béns del seu pare i, junt amb fra Pere, va servir de marmessor per al testament de Guillem¹⁷⁰. Guillem, fill, i la seva muller, Ermesenda, tenien una filla, Matea i, l'any 1322, totes dues dones varen demanar d'enterrar-se al cementiri dels framenors¹⁷¹. Dos anys més tard Guilleuma, la muller de Pere, fill de Pere Llaguna, va fer la mateixa petició, i en aquella ocasió fra Pere Llaguna, certament el seu fill, va ser el marmessor del testament¹⁷². Fra Pere va ser conventual de Vilafranca de Conflent i un dels fundadors de Sant Francesc de Puigcerdà, morí després del 1360 i uns quants anys convisqué al convent de framenors amb fra Francesc Llaguna, potser nebot seu i descendent de Guillem, que va continuar el seu apostolat durant els primers anys del segle XV. La història de la família es va complicar a la darrerria del segle XIV quan Pere, júnior, fill del Pere que morí l'any 1360 i que tenia una germana, Elisenda, havia anat a viure a Arceggell en terra baridana, on vivia un Arceggell Mir, àlias Casa o Ca-

¹⁶⁸V. cap. 1 i WEBSTER, *El desconocido convento de Puigcerdà*, XLIX-193/194 (1989), p. 169.

¹⁶⁹AHCP, Pere d'Onzés, F. 1301, 24 juny-1302, 30 gener, f. 19 r., 20 setembre, 1301.

¹⁷⁰Arnald de Bonany (1280-1312) i Ramon de Coguls (1277-1327), F. 1309, 24 juny-1310, 19 juny, foli sense número, 23 setembre, 1309.

¹⁷¹AHCP, Mateu d'Oliana (1277-1325) i Ramon Guillem de Lorà-(1317-1346), 1320, 25 juny-1322, f. 20 v., 1 març 1322.

¹⁷²V. nota anterior i Arnald Embertad (1294-1347) i Bernat Guillem de Lorà (1322-1332), T. 1324, 24 juny-1325, 27 abril, f. 3 r., 9 juliol, 1324.

ses¹⁷³. Podia ser Jaume Cases, nebot de Pere Llaguna, germà o cosí de n'Arcegell? Sempre hi havia hagut testadors que volien que l'hereu prengués el seu nom de família o lloc d'origen per a heretar-ne els béns. Seria el mateix cas quan, des del 1390, una branca dels descendents dels Llaguna començava a utilitzar el nom Benet; Guillem i Benet Benet, àlies Llaguna?¹⁷⁴ Mentrestant alguns membres de la família continuaven fent servir el cognom Llaguna: Sanxo (1391) i Ramon (1395), aquest que vivia a la Llaguna del Conflent¹⁷⁵. Les referències als diversos Llaguna amb els àlies s'extingueren a llocs del Pre-pireneu. Berenguer Llaguna, de la vila de Ripoll, amb Antoni Mercader, *miles*, de Puigcerdà i fra Francesc Esteva, mestre en Sacra Teologia i conventual de Sant Francesc de Puigcerdà, servien de marmessors per al testament de Francesc Basseda de la Llaguna¹⁷⁶. Certament, la diversitat de les propietats que tenien i les aliançes que feien amb altres famílies adinerades en els pobles a l'entorn de la vila els havien protegits de les conseqüències de les calamitats dels últims dos segles de l'Edat Mitjana, i ni els estralls del terratrèmol ni la unificació de les Corones d'Aragó i Castella no podien posar fi a la seva existència a la Cerdanya.

La segona família, els Espanyó, eren mercaders que viatjaven en terres del Capcir, del Conflent i de la Cerdanya i, com els Llaguna, un dels seus membres, fra Bernat Espanyó, es comptava entre els fundadors del convent de Sant Francesc¹⁷⁷. La primera notícia de la seva participació en els afers de Puigcerdà data del 1294, quan Catalana, filla de Guillem i Cerdana Espanyó, va casar-se amb Ramon Pagès, d'una altra família que

¹⁷³AHCP, Manresa i Guillem de Quer (1359-1365), T. 1359, 25 gener-1361, 5 abril, f. 49 v., el testament de Pere Llaguna de Puigcerdà, de 10 agost 1360; Manresa, Amill i Guillem de Quer, T. 1362, 12 setembre-1365, 17 març, f. 89 r., 9 maig 1364, Ramona Mira d'Arcegell, muller d'Arcegell Mir, àlies Cases, demana el seu enterrament al convent de Sant Francesc de Puigcerdà o, si mor a Arcegell, a l'església de Santa Coloma d'allà.

¹⁷⁴AHCP, Guillem Vives (1368-1390), M. 1389, 13 desembre-1390, 13 desembre (fragment), f. 20 v., 5 octubre 1390; Manresa F. 1390, 14 gener-1391, f. 43 r., 13 gener 1391.

¹⁷⁵AHCP, Joan de Conomines (1366-1409) M. 1392, 10 gener-1393, 24 desembre, f. 66 r., 18 juny 1392; M. 1393, 31 desembre-1395, 18 gener, f. 98 r., 26 agost 1394.

¹⁷⁶Abadia de Montserrat, Pergamins de la Cerdanya, sense classificar, pergami de l'1 d'octubre de 1488: Fundació d'una missa a la capella dels Àngels del monestir de Sant Francesc, "vuy de Sant Agustí", fundada per [Francesc] Basseda [de la Llaguna]. La nota al dors del pergami devia ser escrita posteriorment.

¹⁷⁷El nom apareix en els documents com a "Espanyoll", però a la Cerdanya hi havia també un cognom "Espanyó". Hem optat per aquesta forma.

posteriorment donava suport als framenors¹⁷⁸. En Guillem era maceller o carnisser, i l'any 1316 va fer el seu testament en el qual deixava diners als frares del sac i als franciscans de Vilafranca de Conflent¹⁷⁹. Ell devia morir poc abans del gran incendi de l'any 1319 perquè un any després els seus dos fills, Pere i Bernat, i altres hereus, varen vendre a Berenguer Cugot pel preu de 145 lliures dues cases, una en un pati en el vall de Lliça de Puigcerdà i una altra que s'havia cremat¹⁸⁰. Pel novembre de 1320, un dels fills d'en Guillem, Bernat, vengué la part de la propietat que li corresponia, al carrer de la Lliça, al seu germà, Pere¹⁸¹. El pare de Bernat i Pere, Miquel, certament germà de Guillem, havia mort anteriorment. El fill major de Guillem, amb el mateix nom, treballava com a pellisser i paraire, i l'any 1321 acusà rebut de 63 lliures de Barcelona a Jaume Peguera, col·lector de la talla feta a Puigcerdà al carrer del Molí fins a la via que es trobava al costat del convent dels predicadors per dos patis buits que estaven situats en aquell indret¹⁸². Aquell any ell també va fer el seu testament, i elegí enterrar-se al cementiri dels framenors de Puigcerdà¹⁸³. Entre els llegats, hi havia el de 10 sous a fra Mateu, prior dels sacs, i 100 lliures al seu fill framenor, fra Bernat, per a comprar llibres i altres necessitats. Després de la mort de fra Bernat, un altre framenor, fra Bernat Colomer, nebot d'en Guillem, tenia l'ús dels diners i llibres, sempre que aquests restessin al convent per al servei de tots els frares. En Guillem també va deixar 20 sous per als llibres i una altra quantitat de 5.000 sous per a distribuir entre les causes pies de Puigcerdà. L'any 1330 Matea, muller de Pere Espanyó, va fer el seu testament en el qual deixà diners a fra Bernat Espanyó, fra Bernat Colomer, fra Pere Llaguna i altres framenors, però en el seu codicil va posar la condició que el llegat de fra Bernat fos vàlid solament per a un any¹⁸⁴.

La llista d'homes i oficis de Puigcerdà l'any 1345-1346 contenia

¹⁷⁸AHCP, Ramon de Caborriu (1280-1301), F. 1294, 24 juny-1295, 19 juny, 20 gener 1295.

¹⁷⁹AHCP, Guillem Cog (1298-1316) i Embertad, T. 1315, 24 juny-1316, 6 juliol, f. 60 r., 20 juny 1316.

¹⁸⁰AHCP, Oliana i Ramon Guillem de Lorà, F. 1320, 25 juny-1321, 23 juny, f. 40 r., 9 setembre, 1320.

¹⁸¹*Idem*, f. 77 v., 7 novembre, 1320.

¹⁸²*Idem*, ff. 76 r. i 202 v., 5 novembre 1320 i 19 maig 1321.

¹⁸³AHCP, Guillem Hualart (1314-1329) i Jaume Garriga (1286-1322), T. 1320, 24 juny-1321, 19 maig, f. 10 v., 10 febrer, 1321.

¹⁸⁴AHCP, Bernat Blanc I (1287-1336), T. 1329-1330, f. 27 r., 3 setembre, 1330.

diversos membres de la família Espanyó, entre ells dos amb el nom G[uillem] (un sastre i un carnisser), dos amb el nom P[ere], un R[amon] i un S[imó]¹⁸⁵. Fra Simó Espanyó era dominic i vivia abans de la pesta negra, però no hem pogut situar-lo a la genealogia de la família. La família continuava activa en el comerç de la vila fins a la pesta negra quan Guillem Espanyó, germà de fra Bernat i fill del carnisser que va morir l'any 1321, va fer el seu testament amb Fra Bernat Espanyó com a marmessor¹⁸⁶. Ell demanava l'enterrament en un sepulchre que havien de construir a l'església de Santa Maria, segons el consell de fra Bernat. L'última referència a la família data del 1395, quan fra Guillem Calderó, del convent de Sant Francesc, va acusar rebut de 10 lliures de Barcelona per a instituir un prevere per a un any per a dir missa per l'ànima de Pere Traper, fill de Bernat Traper i hereu de Blanca, muller de Guillem Espanyó¹⁸⁷. Un altre llegat del mateix testament és interessant: un mantell de llana de dos colors per a fer una casulla. La sèrie de documents de l'any 1395 es referien als testaments del matrimoni Espanyó i semblava que tant Blanca com Guillem haguessin mort. A més a més, un dels documents identificava Guillem com a fill de Guillem, i seria lògic concloure que aquest Guillem representava una altra generació dels Espanyó, potser el fill del Guillem mort de la pesta del 1348. Les complicades relacions familiars dificulten la identificació de tots els membres d'una mateixa família, però la participació dels Espanyó en la indústria de Puigcerdà durant el segle XIV resta ben palesa. Després de 1395, la família Espanyó desaparegué dels protocols sia perquè ja no hi hagués cap membre viu o, més probablement, perquè haguessin perdut el seu poder comercial com a resultat de la crisi monetària del final del segle.

Algunes altres famílies que tenien un paper significatiu a la vida del convent de Sant Francesc de Puigcerdà eren els Arcegel, els Blanc, els Canals, els Catelli, els Coch, els Esteva, els Tasquer, els Baltarga, els Perdemela, els Puig, els Torrelles, i una quantitat d'altres habitants de la vila de Puigcerdà i dels pobles del voltant que llegaven diners i béns als framenors. Quasi totes aquestes famílies, d'una manera o altra, tenien relació amb la indústria de draps, la cria de bestiar o la venda de productes vitals

¹⁸⁵V. BOSOM, *Homes i oficis de Puigcerdà*, p. 89.

¹⁸⁶AHCP, Joan Montaner, Manresa, Francesc Esteva (1340-1349) i Guillem Castells (1348-1358) T. 1348, 2 abril 1349, 31 agost, ff. 14 r.-v., 25 juliol, 1348.

¹⁸⁷AHCP, Joan Conomines (1366-1409), F. & E. 1394, f. 64 r., 15 desembre 1395: no consta en el catàleg.

com la carn, les sabates, o altres necessitats de la vida diària.

i) *Els efectes de la crisi sobre el convent de Santa Clara*

Les monges de Santa Clara vivien en clausura però, com els framenors depenien de la generositat del proïsme. En unes consideracions preliminars publicades a "Ceretania", vàrem indicar que el convent de Santa Clara, fundat l'any 1351, ja estava ben establert trenta anys més tard i que requeria una nova església. El príncep Joan, hereu de la Corona d'Aragó, suggerí al Papa que les col·lacions relacionades amb les esglésies de Argolella (Argolisa o Rigolisa?) es destinessin a aquest fi¹⁸⁸. Sense repetir la història dels primers anys d'aquestes monges a Puigcerdà, la demora a construir l'església podia ser el primer senyal de les dificultats econòmiques que havien de patir en anys posteriors. Les dones de Santa Clara no tenien les mateixes possibilitats de recaptar diners que els frares; això no obstant, és evident que les mateixes famílies que ajudaven el convent de Sant Francesc i el de Sant Domènec també els manifestaven pietat i generositat. La trajectòria econòmica del convent de Santa Clara no va ser gaire diferent de la dels framenors, amb dues excepcions importants; primera, el suport donat a les sors menors procedia de famílies lligades amb els framenors i els dominics, facilitant així la seva capacitat de resistir les crisis del final de l'Edat Mitjana; i segon, les monges acostumaven a donar al convent el dot que haurien fet servir en el món en casar-se. L'única referència a un dot en relació a Santa Clara data del 1456, quan el convent va reclamar el dot que Guillem Roure, notari de Perpinyà, havia rebut quan va contraure matrimoni amb Rafaela Carbona¹⁸⁹. Subseqüentment, ella va prendre l'hàbit de Santa Clara, i les monges argumentaven que les 200 lliures els pertanyien a elles. Nomenaren el pare de Rafaela, el paraire Francesc Carbó (notem la feminització del cognom de la seva filla), per recuperar els diners. La quantitat era considerable però el document té un altre interès: en els convents que tenia l'orde en llocs com Pedralbes i Xàtiva, la major part de les monges procedien de la noblesa i així disponien de dots importants. A Puigcerdà les clarisses eren de famílies burgeses, quasi totes elles enriquides

¹⁸⁸ Agraïm a Mossèn Josep Perarnau la correcció del nostre error d'interpretació d'aquest document [V. "Arxiu de Textos Catalans Antics", 12 (Barcelona, 1993), pp. 536-537].

¹⁸⁹ AHCP, Ramon Mauri I i Caselles, F. & E. 1455, 29 desembre-1457, 29 desembre, ff.33 r-v, 34r, 30 setembre 1456.

per la indústria de teixits. Això no obstant, és evident que l'orde esperava rebre'n els mateixos dots, sense els quals al convent hauria mancat de mitjans per a les necessitats de la vida. Després del 1400, hi havia menys gent adinerada a Puigcerdà i és possible que una part de la penúria de Santa Clara es pogués atribuir a la disminució dels diners que constituïen el dot de les monges.

Evidentment, per la limitació de la clausura, la participació de les clarisses en la vida de Puigcerdà era menys activa i menys documentada. Els 36 capítols celebrats en el convent des del 1361 fins al 1574 i registrats pels notaris de Puigcerdà manifestaven una gran diversitat numèrica: 16 el 1366 i 5 el 1542, amb una mitjana de 12¹⁹⁰. Un document de 1574 indicava que el nombre de clarisses havia baixat encara més: dues monges professes, una estudiant i una serventa¹⁹¹. És curiós que, a diferència de les clarisses i malgrat les dificultats econòmiques i morals, amb alguna excepció, el nombre de frares del convent de Sant Francesc es mantingués relativament constant des de 1320 fins al 1570. Com en el cas dels frares, no totes les monges assistien a cada capítol, i és possible que el nombre registrat a la major part dels documents notariais no representés la totalitat de les sors menors en un any determinat.

Santa Clara va fundar-se trenta anys després dels framenors i, així, no podia beneficiar-se dels anys pròspers dels inicis del segle XIV. Un document del 1398 indicava que les parets del refectori i del dormitori ja estaven en perill de caure, amb la possibilitat que causessin problemes materials i personals¹⁹². Indubtablement, aquestes sales eren de fusta, que les feia susceptibles de tota mena de sacsejades com, per exemple, un terratrèmol de menys importància que el del 1428. Trigall, escrivint l'any 1603, va assenyalar que el convent de Santa Clara "por la antigüedad se cahia por lo que la villa lo ha derribado todo", suggerint que l'estat perillós del convent es podia comptar entre les causes de la seva clausura al final del segle XVI¹⁹³. L'any 1418 les clarisses celebraren un capítol per a discutir la qüestió d'una altra reparació, la del portal al mig del convent que estava

¹⁹⁰V. llista a l'Apèndix.

¹⁹¹AHCP, Registre del Consell, 1572-1577, f. 159 r., 16 setembre 1574 "dues monges velnegrades i una dona de servei y una scholana".

¹⁹²AHCP, Registre del Consell, 1398-1407, f. 63 r., 12 febrer 1398.

¹⁹³AHCP, Juan TRIGALL, *Descripción*, p. 95 v.

a punt de caure¹⁹⁴. Acordaren fer servir les 8 lliures que Guillem Font, sacerdot de Puigcerdà, els havia deixat l'any 1414 al seu testament per a celebrar un aniversari per la seva ànima. Cal notar que solament reberen els diners pel setembre de 1418 i, quan acordaren reparar els desperfectes del portal, també prometeren fer l'aniversari i, aquell mateix dia de la mort de Guillem Font, fer un menjar especial per a totes les monges. Mai no hi havia diners per a fer un convent esplèndid amb una construcció que aguantés les sacsejades i altres calamitats, ni tampoc recursos per a reparar-lo quan n'hi hagués necessitat. Tots els diners que tenien varen ser destinats a fer una església de grans proporcions que, per cert, va perdurar després de la marxa de les clarisses. El 1398, la vila podia ajudar a pagar la reparació del refectori i del dormitori però, quan aquesta es trobava en penúria, no podia auxiliar de la mateixa manera els edificis del convent de Santa Clara.

Com els framenors, les sors menors no podien negociar elles mateixes, i amb l'ajuda del "pater sororum" nomenaren procuradors llecs per a recaptar els diners que se'ls devien. Un d'aquests procuradors era l'any 1420, Ramon Cugot, l'escriptor que uns quants anys més tard va trobar-se en la indigència¹⁹⁵. Els primers anys del segle XV eren els més difícils per a les monges, en part perquè els pagaments de la vila arribaren endarrerits i per a poder comprar carn, vi i blat, havien de demanar prestats els diners que necessitaven, començant així un cicle viciós que difícilment podien trencar. Els documents de la primera meitat del segle XV manifestaven la preocupació constant de les monges per a pagar les seves necessitats.

j) *Problemes de moral*

El segon problema que afligia tant els framenors com les sors menors de Puigcerdà era la corrupció moral dels convents. La decadència de la vida religiosa després de la pesta negra i altres epidèmies del segle XIV no es limitaven a Puigcerdà però, a diferència d'altres llocs, les circumstàncies especials del franciscanisme a Puigcerdà va fer impossible una solució definitiva. Els problemes eren encara més visibles després del terratrèmol, i especialment cap als anys seixanta quan llegim que corrien rumors que

¹⁹⁴AHCP, Bernat Montaner, F. 1418-1419 (no consten les dates en el catàleg), f.15 r., 24 setembre 1418.

¹⁹⁵V. nota 63.

desprestigiaven tots dos convents¹⁹⁶. Els últims anys del segle XV i els primers del segle XVI assenyalaven el començament d'una altra època en que tot el panorama religiós havia de canviar per sempre. Hi havia conflictes sobre la missió dels franciscans i el segon orde de monges, una misèria que no tenia remei en alguns convents, i una baixa de moral que es feia evident en la laxitud permesa pels superiors d'algunes cases religioses. Per al franciscanisme i per a altres frares mendicants era un moment de revaluació; no tardaven a reformar els convents que s'havien extraviat de la via recta. Els convents de Puigcerdà es trobaven en una posició insostenible; pertanyien a províncies franceses, però geogràficament i nacionalment formaven part d'Espanya. Durant tota l'Edat Mitjana la seva afiliació amb França no tenia gran importància i, a més a més, per raons d'accés i de comerç, Puigcerdà tenia més en comú amb els habitants de la Cerdanya, el Capcir i el Conflent que no amb la resta de la Catalunya nova.

5. LA NOVA ÈPOCA

La reforma i el canvi de política

Els últims anys del segle XV varen inaugurar un nou període en la història d'Europa: la unificació dels regnes d'Aragó i Castella i la reforma de l'esglèsia catòlica. A Catalunya, les guerres dels remences i l'ocupació de Puigcerdà pels francesos afectaren el benestar de la vila, i els franciscans i les clarisses no foren exclosos de la inestabilitat general, per a ells econòmica i espiritual. Pel costat religiós, una minoria reformista de l'orde franciscà, que des del final del segle XIV havia establert convents a la Corona d'Aragó, l'any 1517 va aconseguir incorporar a la seva organització la major part dels convents de l'orde de frares menors. Els frares de Puigcerdà restaven fora d'aquest corrent general, i varen negar-se a acceptar la reforma. A més a més, semblava que frares i monges sense vocació religiosa haguessin entrat en els convents de Sant Francesc i Santa Clara de Puigcerdà, causant una deterioració de l'ambient espiritual. La manca de suport econòmic i la recusació de les noves normes de l'època de reforma perjudicaven la seva missió, i per a ells el segle XVI era un segle trist i

¹⁹⁶AHCP, Registre del veguer, 28 gener 1460.

desmoralitzador que va culminar amb la desaparició del franciscanisme de Puigcerdà. La narració del declivi del segle XVI indica que els framenors i les clarisses varen ser incapaços de resistir a les forces contràries, interiors i exteriors. La documentació notarial dels segles XV i XVI no és tan abundant com la del segle XIV, i és evident que els burgesos no donaven la mateixa importància al suport dels convents mendicants que durant l'època del seu apogeu. Els religiosos restaven aïllats de la seva província de Provença; des de la unificació dels regnes d'Aragó i Castella, es trobava enllà de la frontera entre França i Espanya i la comunicació es complicava per qüestions de seguretat estatal. La moral dels frares de Sant Francesc i de les monges de Santa Clara era molt baixa; l'any 1488 el Consell estava preocupat per l'efecte que el mal comportament de dues monges havia tingut sobre el convent¹⁹⁷. El nombre de monges havia disminuït i, segons el Consell, estaven en camí "per la mala vida"¹⁹⁸. L'única solució vista pel Consell era la de notificar-ho al ministre provincial dels framenors, perquè posés ordre al convent de Santa Clara, com era la seva obligació¹⁹⁹. Una monja del convent de Conques, que havia demanat permís de traslladar-se a Puigcerdà, segons el Consell, podia ajudar a "re-edificar" el convent de Santa Clara, i els consellers acordaren parlar amb el ministre de la província d'Aragó i el custodi dels framenors per a veure si es podia efectuar el trasllat²⁰⁰. Els problemes s'estenien als framenors que també vivien en un estat lamentable, i tant ells com les monges de Santa Clara es trobaven entre l'espasa i la paret perquè la província de Provença tenia molt poc personal. Amb motiu de millorar la situació, cap a l'any 1505 el ministre general de l'orde dels frares menors va provocar una crisi, ordenant que els convents de frares i clarisses de Perpinyà, Vilafranca de Conflent i Puigcerdà es traslladessin a la província dels observants d'Aragó. El ministre provincial de Provença, fra Pere Guichard, va protestar enèrgicament contra aquella decisió, i durant els anys següents no hi hagué manera que els conventuals i els observants arribessin a un acord sobre el destí dels convents cerdans²⁰¹. Fra Pere, enemic implacable de l'observança, va continuar regint

¹⁹⁷AHCP, Registre del Consell, 1478-1491, f. 173 v., 9 octubre 1488.

¹⁹⁸*Idem*, f. 184 v., 2 maig 1489.

¹⁹⁹AHCP, *Idem*, ff. 184 v., 188 r., 191 r., 2 maig, 4, maig i 30 setembre 1489.

²⁰⁰AHCP, *Idem*, ff. 173 v., 9 octubre, 1488 i f. 191 r., 30 setembre 1489.

²⁰¹PEANO, *Les ministres provinciaux* (1986), pp. 74-75.

la província la resta de la seva vida; no li importava que el rei de França, Francesc I, insistís que els convents del seu regne adoptessin la reforma²⁰².

Quina solució tenien els framenors de la vila? Canviar de província i adoptar la reforma dels observants, afiliant-se amb la província d'Aragó o restar dins la província de Provença sense el suport dels convents francesos? De fet, no havia cap opció i la primera indicació del possible canvi de província dels dos convents de Puigcerdà datava de l'any 1514, abans de la divisió de l'orde en conventuals i observants. Aquests eren més nombrosos i el Consell de la vila de Puigcerdà, veient la desmoralització dels convents de Sant Francesc i Santa Clara, i l'efecte que això tenia sobre els habitants de Puigcerdà, va reunir-se l'11 de novembre de 1514 per a discutir el problema. Discutiren la posició dels tres convents de clarisses sota l'obediència de la província de Sant Lluís de Provença: Santa Clara de Vilafranca de Conflent, Santa Magdalena de la Seu d'Urgell i Santa Clara de Puigcerdà (no mencionada pel nom en aquest document) i el convent dels framenors de Puigcerdà²⁰³. El Consell de Puigcerdà va acordar demanar al rei que aquests convents es possessin sota l'obediència de la província d'Aragó, per al servei de Déu i per a la reforma dels habitants de la vila que aquell any vivien desordenats. Temien que en temps de guerra, si aquests convents restaven sota la província de Provença, "per algun mal frare no fos fet algun aguayt, exploració o pervers tracte venint contra la fidelitat de sa reial majestat" i "el destarotament de la vila". El seu temor no era sense base perquè, en anys anteriors, un frare de la província de Sant Lluís de Provença havia intentat obligar els seus conventuals de Sant Francesc de Puigcerdà a fer traïció a la vila. Els consellers donaven com a raó que la major part dels convents de la dita província ja havien passat a l'obediència de la província d'Aragó i que solament els quatre convents mencionats s'havien resistit al canvi. Amb la divisió del 1517, la separació dels conventuals i dels observants en dos ordes diferents, el convent de Narbona, seu del custodi al qual havia pertangut el convent de Sant Francesc de Puigcerdà, va passar als observants i deixà sense suport el convent de Puigcerdà.

L'any 1518 el convent de Puigcerdà va celebrar un capítol provincial

²⁰²*Idem*, pp. 76-77.

²⁰³AHCP, Registre del Consell, 1511-1514, ff. 257 v.-258 r. Dietari, p. 35, n. 56 per l'any 1514 era de l'opinió que els convents de Sant Francesc i Santa Clara havien de passar a la província d'Aragó, afirmant-ho amb referència al breu apostòlic i lletres del rei, uns documents preparats, potser, sense fer-se servir.

molt important perquè, des de llavors, Sant Francesc de Puigcerdà havia de passar a la província d'Aragó²⁰⁴. Esperaven l'assistència de molts frares al capítol, entre ells el custodi dels framenors, mestre Boix, que va sol·licitar auxili econòmic de la vila. Els consellers, en donar el seu acord, comentaven que els framenors eren molt reduïts en nombre, per la qual cosa era just i sant que passessin a la província d'Aragó. Les despeses d'un capítol eren molt elevades i la conformitat del Consell era deguda en part perquè els consellers estaven molt contents de saber que el convent de Sant Francesc de Puigcerdà deixava la seva afiliació amb Provença i formava part de la província d'Aragó. Aquí la situació és nebulosa: la província d'Aragó devia acceptar el convent de Puigcerdà provisionalment, amb la condició que es reformés, però la distància dels altres convents i el nombre reduït de conventuals, alguns dels quals eren de vida disbauxada i problemàtica, en dificultaven la transició.

La trajectòria dels últims anys de vida del convent de Sant Francesc no era edificant. Els burgesos que els havien donat suport tenien els seus problemes: la prosperitat que havien tingut fins a la guerra catalana del final del segle XV era un "confús record" i havia "caigut precipitadament cap a cotes inimaginablement baixes"²⁰⁵. Els religiosos no podien recórrer als seus parents pròxims i els capítols celebrats mostraven la penúria habitual dels frares: penyoraven llibres, encensers i altres ornaments i venien propietats²⁰⁶. L'any 1548, com en èpoques anteriors, els framenors demanaven ajuda a la vila per a celebrar un capítol provincial²⁰⁷. Sembla que el guardià, mestre Rafael Managat, havia presentat la seva petició de manera de buscar remei per al convent però, malgrat la poca documentació d'aquests anys, era evident que la pobresa del convent continuava essent irremeiable. L'any 1550 vengueren una altra propietat i al final dels anys 60 era clar que el convent no podia continuar. Quedaven solament quatre o cinc frares, cosa que feia impossible la celebració de la missa amb la deguda

²⁰⁴AHCP, Registre del Consell, 1517-1519, f. 106 r.

²⁰⁵NADAL I FARRERAS i WOLFF, *Història de Catalunya*, p. 355 (Joaquim Nadal).

²⁰⁶Ramon Mauri II (1459-1540), *Quaternus manualis*, 1490, 4 gener-1492, 10 novembre, f. 53 r., 6 juny (venda d'una casa en el carrer Barrada); Joan Guerau (Grau) (1461-1505) i Joan Mayans (1461-1504), F. 1461, 20 març-1504, 19 març, f. 59 r., 19 octubre 1496 (redempció de coses penyorades).

²⁰⁷AHCP, Registre del Consell, 1546-1549, f. 105 r., 20 abril 1548.

solemnitat²⁰⁸. Els conventuals havien fet alguna reforma, sens dubte per a complir amb les condicions imposades l'any 1517, però no va augmentar el nombre de frares ni va millorar l'ambient del convent. L'any 1569 el Consell, imbuït d'un esperit de desesperació, acordava buscar un altre orde per a reemplaçar els franciscans a Puigcerdà²⁰⁹. Els observants no eren capaços de viure amb les rendes i altres recursos que tenien, i l'única solució era fer un inventari del contingut del convent i enviar-lo a Barcelona perquè els frares d'allí informessin el Papa de l'estat del convent de Puigcerdà²¹⁰. Mentrestant, els últims frares residents al convent de Sant Francesc demanaven ajuda: els faltaven vi i altres coses necessàries²¹¹.

Aquí la situació s'enfosquia: el Consell de la vila es reunia constantment per parlar del futur del convent de Sant Francesc. El 8 d'abril de 1570, rebien el delegat del bisbe d'Urgell i decidiren posar-se en contacte amb el guardià, mestre Manegat i alguns dels frares claustrals, preguntant que si els frares de Jesús (observants i no jesuïtes com alguns han cregut) marxessin i deixessin la casa, quina responsabilitat tenien del contingut de la casa i la seva reforma²¹². Els observants de Barcelona havien demanat la casa però el Consell de la Vila va decidir contactar el bisbe d'Urgell abans de donar-los-la a ells²¹³. Per què va intervenir-hi el bisbe d'Urgell, quan no tenia cap jurisdicció sobre els framenors? El document del 26 abril 1570 és interessant: el bisbe va indicar per boca del seu delegat i vicari general, Pere Moles, que si la vila proposava una solució, ell estaria inclinat a escoltar-la. Els Cònsols de la vila respongueren al delegat, però ell va contestar que era hora de dinar i que no podia tractar-ho fins després de menjar²¹⁴. El 12 de maig varen elegir dues persones per cuidar la casa i béns de Sant Francesc, perquè ja no hi havia cap frare resident²¹⁵. Els observants havien abandonat el convent perquè per poder continuar vivint-hi,

²⁰⁸AHCP, Registre del Consell, 1566-1572, f. 106 r., 30 novembre 1568.

²⁰⁹*Idem*.

²¹⁰*Idem*, f. 144 v., 6 juny 1569.

²¹¹*Idem*, f. 198 r., 29 març, 1570.

²¹²*Idem*, f. 199 r., 8 abril, 1570.

²¹³*Idem*, ff. 203 r.-v., 9-14 abril, 1570.

²¹⁴*Idem*, ff. 204 v.-205 v., 26 abril a 2 maig, 1570.

²¹⁵*Idem*, f. 206 v., 12 maig, 1570.

haurien hagut de gastar molts diners i no ho podien fer²¹⁶.

Les negociacions continuaven i, el 6 d'abril de 1572, els consellers contactaren el prior del convent de Nostra Senyora del Carme per veure si els carmelites tenien interès a prendre el convent de Sant Francesc²¹⁷. Les coses avançaven lentament i, el 15 de febrer de 1574, els consellers de la vila proposaren que el prior provincial dels carmelites prediqués durant la quaresma d'aquell any, amb la condició que rebés el pagament pels seus serveis i que anés amb una altra persona a la Seu d'Urgell per tractar dels afers de Sant Francesc²¹⁸. El prior provincial del Carme va donar una relació de la seva visita al bisbe de la Seu d'Urgell i la vila fou de l'opinió que tornés a visitar el bisbe acompanyat d'una altra persona²¹⁹. Pel setembre de l'any 1574, les persones encarregades de solucionar el problema de Sant Francesc ja s'havien cansat d'aquesta tasca i volien que els substituïssin²²⁰.

El convent de Sant Francesc no era l'únic problema que tenia el Consell en aquella època, perquè el convent de Santa Clara també estava en mal estat i "sens orde"²²¹. Parets, sostres, finestres, portes i tota la fàbrica necessitaven reparació i no hi quedaven més de quatre persones residents. La vila va acordar donar 100 lliures a les monges de Santa Clara i així retardar la solució definitiva per uns quants anys²²². Potser perquè a l'únic convent de monges a la vila, els consellers volien conservar-lo; des del final del segle XV Santa Clara havia tingut problemes de subsistència. L'any 1515 l'abadessa indicava que no tenien res, ni blat ni burell per a la roba dels hàbits de les monges²²³. El mateix any l'abadessa demanava que la vila pagués les despeses de fer passar l'aigua de la font cap al monestir²²⁴. La pobresa era endèmica als convents de Santa Clara i Sant Francesc i les ajudes de la vila no eren suficients per a evitar el desastre final. La tasca que

²¹⁶AHCP, Registre del Consell, 1572-1577, f. 158 r., 16 setembre 1574.

²¹⁷*Idem*, f. 9 v., 6 abril, 1572.

²¹⁸*Idem*, ff. 109 v., 111 v., 15 i 18 febrer, 1574.

²¹⁹*Idem*, f. 125 r., 1 abril, 1574.

²²⁰*Idem*, f. 157 r., 8 setembre, 1574.

²²¹*Idem*, f. 158 r., 16 setembre, 1574.

²²²*Idem*, f. 204 r., 27 octubre, 1575.

²²³AHCP, Registre del Consell, 1515-1519, f. 76 v., 30 març, 1515.

²²⁴AHCP, Registre del Consell, ff. 274 r., 276 r., 14 i 20 febrer, 1515.

va completar el prior provincial dels carmelites el devia convèncer que la idea d'instal·lar-se els carmelites en el convent de Sant Francesc no era rendible. Davant la negació del prior dels carmelites, els consellers de la vila acceptaren la suggerència del prior provincial del Carme i del bisbe d'Urgell d'oferir el convent de Sant Francesc al sots-prior dels agustins de Nostra Senyora de Gràcia, de Perpinyà²²⁵. El 15 de març de 1576 el visitador dels agustins, fra Francesc Mansellà, ordenà que els seus frares prenguessin possessió del convent i els conventuals varen entrar-hi durant el mes de desembre aquell mateix any²²⁶. No obstant això, els afers de Sant Francesc no estaven resolts del tot i semblava que hi restés algun problema a resoldre o algunes negociacions a fer amb el prior del Carme²²⁷. És probable que ell no hagués rebut el pagament promès per la vila, perquè els consellers esperaven finalitzar els comptes del convent abans de liquidar els deutes.

Els framenors varen marxar a la darrerria del 1568 o als inicis del 1569, no perquè el lloc fos massa fred ni tampoc perquè hi hagués hagut reforma dels claustrals de Sant Francesc, com pensava el Consell de la vila el 1673, sinó perquè ja no tenien ni mitjans ni el suport del seu orde per a continuar l'apostolat a Puigcerdà²²⁸. Les clarisses continuaven vivint en un convent enrunat fins al final del segle, quan es va enderrocar del tot. Trigall, l'any 1603, indicava que el convent havia caigut i que estava en procés de reedificar-se des dels fonaments²²⁹. Quan ell escrivia, hi havia una paret i un claustre drets, i l'església, que encara no havia caigut, servia per a dir missa; el clergat de la parròquia s'encarregava de dir-la, perquè ja no restaven franciscans observants a la vila. Semblava que el convent de Santa Clara no anés a tornar a funcionar amb monges de clausura fins al 1627, segons alguns, canviant el seu nom per Santa Isabel, i desaparegué per sempre durant els primers anys del segle XVIII.

²²⁵*Idem*, f. 219 r., 15 març, 1576.

²²⁶AHCP, Registre del Consell, 1572-1577, f. 280 r., 13 octubre, 1576.

²²⁷*Idem*, f. 271 v., 29 desembre, 1576. (la foliació no segueix numèricament aquí).

²²⁸"Los religiosos de Sant Francesch ara fos com alguns decían per esser la terra freda, ara fos per haverhi agut reforma en los regne de Espanya dels religiosos claustrals de Sant Francesch, dexaren de habitar els convents y despres de haverhi hagut molts pretensors de religiosos: marsenaris, carmelitas y trinitaris" (1673 "Liber a procesibus villae Podiceritani", Index).

²²⁹TRIGALL, *Descripción*, pp. 95 v.-96.

6. CONCLUSIÓ

Aquest estudi ha explicat la història d'un èxit extraordinari de dos convents, el de Sant Francesc i el de Santa Clara: sense la participació dels burgesos de la indústria de teixits i la prosperitat de la vila de Puigcerdà, durant el segle XIV la cronologia dels convents hauria estat molt diferent. L'establiment dels framenors a la Corona d'Aragó era ràpid i durador a la major part dels pobles; però, després de la unificació d'Aragó i Castella, la posició de Puigcerdà, tan a prop de la frontera entre Espanya i França, era molt vulnerable. La desviació del comerç cap a la província de Lleida va perjudicar la indústria de teixits de la Cerdanya. La reforma religiosa i la intransigència dels convents de Puigcerdà dificultaven les relacions amb la província observant, i la contínua penúria de Sant Francesc i Santa Clara varen causar el final de la seva missió a la vila. Però la documentació existent no és suficient per a respondre a una pregunta important: per què va durar el convent de Sant Domènec que també havia patit les conseqüències de la disminució de la indústria de teixits? Què tenien ells que no tinguessin els franciscans? La nostra conclusió és pura suposició, però sembla que els dominics tenien més suport del seu orde. L'inquisidor per la Cerdanya residia a Puigcerdà; ells no tenien els mateixos conflictes espirituals que els franciscans i per això varen poder resistir millor les forces contràries. Els registres del Consell de la vila mencionaven problemes econòmics dels dominics, però generalment eren de poca durada i limitats a la deterioració de la fàbrica del convent, no pas relacionats amb la vida dels frares. El fet que les monges vagin poder reinstal·lar-se al començament del segle XVII, com a única casa de religioses, confirma la conclusió que la vila menys rica del renaixement volia continuar tenint una presència de frares i monges, però que no disposaven dels mateixos mitjans per a donar suport a tres convents. Afortunadament pr als framenors, amenaçats amb la ruïna econòmica i moral, varen ser els mateixos observants que varen decidir marxar de tan poc rendible que era el convent de Sant Francesc; però cal notar que no hi hagué cap temptativa de fer-los tornar a la vila, potser perquè els agustins varen continuar vivint-hi fins a principis del segle XIX,

malgrat l'estat desastrós de la fàbrica del seu convent²³⁰. La presència dels agustins fa preguntar una altra cosa: per què varen poder ells fer rendible el convent de Sant Francesc? La resposta no és gens fàcil, però sembla que amb els diners que rebien de la vila, procedents del contingut del convent de Sant Francesc, la proximitat d'un altre convent del seu orde a la Seu d'Urgell, la senzillesa dels ermitans i la poca interacció que tenien amb els habitants de la vila, podien viure més econòmicament que els framenors. No obstant això, la fundació del convent de Sant Francesc als inicis del segle XIV va respondre a una necessitat; al final del segle XVI, quan l'ambient havia canviat del tot, la seva missió no tenia ni cap ni peus; era supèrflua a la vida de la Puigcerdà renaixentista, i l'esplèndida missió dels deixebles de Sant Francesc va passar a la història.

RÉSUMÉ

Cet article essaye de reconstruire la vie du couvent de Saint François de Puigcerdà depuis sa fondaion en 1320 jusqu'à sa clôture en 1570, enprennant comme point de départ les très nombreux documents notariés des Archives de Puigcerdà. Le couvent de Saint François dépendit étroitement de la générosité des marchands de la ville afin d'assurer son apostolat. Lorsque ceux-ci jouirent de la prospérité commerciale pendant les premières années du XIVe siècle, les franciscains vécurent dans la magnificence; quand les marchands de Puigcerdà souffrirent des crises que suivirent la Peste Noire, les frères partagèrent leur sort.

La presque indépendance du couvent de Saint François de Puigcerdà ne favorisait pas non plus sa situation; son affiliation avec la province franciscaine de Provence et sa séparation géographique d'avec la majeure partie de la Catalogne créaient une situation d'anomalie qui fut sûrement une des causes du déclin du couvent. Sans l'appui moral des autres couvents franciscains de Catalogne, celui de Puigcerdà n'avait ni la puissance économique, ni la force spirituelle pour survivre face aux difficultés des derniers siècles du Moyen Age.

SUMMARY

Until recently little or nothing was known about the Franciscan house in Puigcerdà; its short duration of 250 years was beset with financial problems. The wealthy merchants who had supported its foundation in 1320 themselves fell victims to the depression which afflicted the town in the late fourteenth century.

²³⁰TRIGALL, *Descripción*, pp. 93-94 v.

The present article is an attempt to reconstruct the years between 1320 and 1570, using the large number of notarial manuals still extant in the Puigcerdà archives. By showing the interaction between merchants and friars and the early prosperity of Puigcerdà, it is evident that the Franciscans were dependent on commercial prosperity in the Pyrenees for their continued mission there. The close proximity of the Dominican house, the presence of the Poor Clares and the need to support three mendicant orders proved too much for a small market town of some 6500 inhabitants. It is significant that the convent of Saint Francis led a quasi-independent existence; its affiliation with the French Franciscan province of Provence and its geographical separation from most of Catalonia led to an anomalous situation.

APÈNDIX

FRARES DEL CONVENT DE SANT FRANCESC DE PUIGCERDÀ

Agramont, Francesc d'	1381
Agustí, Tolosa	1415
Alegre, Pere	1456
Amill, Ferrer	1366
Amill, Pere	1366-1376
Amoròs, Marcial	1497
Amet(?), Ramon	1398
Ansurrà, Ramon	1342
Arcegell, Bernat	1321
Arcís, Pere d'	1338-1387
Argelaguers, Francesc	1346
Arlà, Bartolomeu d'	1349-1351
Arnau, Joan	1474-1475
Arnera, Pere	1472-1495
Arrú, Francesc	1358
Auger, Arnau	1366-1367
Avezurrán?, Ramon	1344
Baltarga, Pere	1350-1373
Baleta, Pere	1365-1373
Ballaura, Climent	1358
Balla, Joan	1358
Banet, Francesc	1341
Bar, Guillem	1348
Bar, Joan	1341-1342
Barau Martí, Joan	1472-1498
Barber, Esteve	1422
Barber, Joan	1421
Barcelona, Mateu	1329
Barcelona, Ramon	1354-1406
Baró, Antoni	1412-1425
Baró, Francesc	1390-1436

Baromir, Martí	V. Olomir/Baromir, Martí
Barxià, Mateu	1329
Basera, Jaume	1400
Baster, Bernat	1338
Baster, Francesc	1358-1400
Batlle, Pere	1329-1347
Bernal, Guillem	1496
Bernat, Guillem	1376-1388
Bernat, Vicens	1320
Bertran, Antoni	1479-1502 ¹
Bertran, Joan	1399-1400
Blanch, Guillem	1382 (framenor?)
Blanch, Joan	1371-1381
Blanch, Ramon	1374
Bo, Guillem	1341
Boera, Francesc	1343
Boix, "Mestre"	1518
Boixador/Boixadera, Ramon	1329-1339
Bolguera/Bolquera, Bartolomeu	1550
Bonacasa, Guillem de	1550
Bonaventura, Pere	V. Ventura, Pere
Bonet, Guillem	1397
Borí, Hug	1367-1371
Bornoi (Barney?), Joan	1479
Borrell, Arnau	1331
Borrell, Bernat	1338
Borrell, Guillem	1339
Bosc, Jaume	1348
Bruch, Ramon	1350
Bruguera, Bernat	1329-1348 ²
Bruny, Jaume	1484
Busquet, (?)	1367
Cabrer, Pere	1358
Calderó, Guillem	1356-1395
Calva, Berenguer	1376
Calva, Bernat	1339-1386
Calva, Pere	1412-1415

¹El notari utilitza el cognom "Bernat" per al mateix frare.

²Apareix també amb el nom Benet.

Calva, Ramon	1370
Cambrils, Berenguer	1354-1373
Canals, Bartolomeu	1358-1381
Canals, Bernat	1340
Canals, Guillem	1335-1341
Canals, Pere	1338
Cantarella, Ramon	1367
Capbreu, Pons de	1347-1348
Capdevila, Jaume	1338-1351
Capdevila, Pere	1338-1380
Cardells, Huc	1386
Carrera, Bernat	1550
Carrera, Rusguila Joan	1371
Casca, Cerdà de	1338
Castellet (Capellet), Lluís	1460-1498
Castellet, Marcial	1492-1498
Castellet, Pere	1456-1498
Castells, Ramon	1373-1374
Catelli, Guillem	1305-1338
Catllar, Antoni	1371-1372
Catllar, Dalmau de	1364-1371
Cavaller, Jaume	1362-1364
Cerdà, Bernat	1338
Cerdà, Guillem	1475-1496
Cerdà, Pere	1338
Cerveró, Gabriel	1491-1497
Codina, Guillem	1362
Coll, Pere	1456-1465
Colom, Bernat	1338-1346
Colom, Pere	1347
Colom i Serra, Francesc	1496
Colomer, Arnau	1324
Colomer, Bernat	1320-1346
Colomer, Pere	1342
Colomer, Ramon	1336-1352
Coma, Ramon	1358-1361
Comí, Arnau de	1496
Comí, Joan	1422
Compte, Joan	1398-1412
Concellabre, Joan	1496
Conflent, Pere	1329

Conomines, Jaume de	1348
Conomines, Joan (?)	1384
Corretger, Francesc	1361
Cordòva, Bartolomeu de	1498
Corral, Guillem	1346
Cornellà, Arnau de	1309-1322 (Vilafranca)
Cornelles, Jaume	1367
Deyà, Guillem	1398-1400
Domenge, Arnau	1357-1412
Domenge, Francesc	1475-1498
Domenge, Jaume	1341-1353
Domenge, Pere	1341-1354
Domenge, Ramon	1329-1373 ³
Duran, Arnau	1331-1338
Duran (?), Arnau	1422
Duran, Jaume	1336-1341
Duran, Ramon	1353-1367
Engomader(En Gomar?), Joan	1336
Escaró, Jaume	1342
Escuder, Joan	1323-1329
Espanyó (Espanyoll), Bernat	1315-1348 ⁴
Estadarcs, Jaume	1475-1496
Esteva, Francesc	1460-1498
Estruch, Nicolau	1414
Fabra, Antoni	1405-1422
Fabra, Esteve	1342
Fabra, Francesc	1338-1354
Fabra, Guillem	1399-1456
Fabra, Jaume	1341-1350 ⁵
Fabra, Jaume	1394-1424
Fabra, Pere	1399-1401
Fangassó (?), Pere	1329
Faurat, Pere	1550
Feliu, Pere	1320-1329
Ferrer, Francesc	1350

³El mateix frare apareix també amb el nom "Romeu".

⁴Es trobava a Vilafranca de Conflent abans del 1320.

⁵És evident que hi hagué dos "Jaume Fabra", però és impossible determinar quines dates els corresponen.

Ferrer, Pere	1496 ⁶
Foix, Joan	1351-1371
Fuster, Pere	1460-1467
Galredon(er), Bernat	1330
Gallredon, Guillem	1354-1367 (Narbona)
Garí (Galyis), Bernat	1329-1364
Gascà, Jerònim	1498
Gausach, Jaume	1370
Gelera, Pere	1330
Geli, Bernat	1330-1348
Genés, Pere	1483
Ger, Pere	1338
Ger, Ramon	1329-1335
Gerau, Guillem	1382-1400
Gerau, Ramon	1412
Gilabert, Ramon	1376
Girona, Joan	1383-1427
Gomar, Pere	1338-1347
Guillem, Francesc	1330-1338
Guillem, Pere	1472
Guitard, Guillem	1347
Isavals, Joan	1479-1498
Isogol, Francesc	1348
Jalent, Joan	1419
Juli, Berenguer/Bernat	1342-1348
Juli, Guillem	1338-1341
Juli, Pere	1353
Llaguna, Francesc	1352-1389
Llaguna, Pere	1315-1362
Llinyà, Mateu	1320-1321
Llunada, Ramon	1321-1323
Lombardi, Jaume	1358
Lora/Llorà, Pere	1338
Magença, Jaume	1456
Malanyeu, Ramon	1346-1347
Manegat, Rafael	1548-1570
Marcial, Joan	1480-1491
Martí, Bernat	1372

⁶El notari sempre comenta que Pere Ferrer era nadiu a Barcelona, però resident a Puigcerdà.

Martí Barau, Joan	V. Barau Martí, Joan
Massó, Pere	1358
Mauri, Bernat	1402-1425
Mercader, Jaume	1367
Merlanyes, Ramon de	1366
Miquel, Martí	1387
Mir, Bartolomeu	1491
Mont, Francesc	1496
Mont, Guillem	1475-1498
Montellà, Jordi	1421-1456
Mora, Ramon	1342
Morató, Joan	1456
Moxo, Jaume	1370
Moxo, Jaume	1460
Mulner, Antoni	1374
Mulner, Guillem	1350
Montaner (Muntaner), Arnau	1350-1354
Montaner, Joan	1479
Montaner, Pere	1438-1456
Montanya, Bernat	1371
Mut, Miquel	1566
Narro, Mateu	1329
Negre, Tomàs	1412
Nevà, Ramon	1338
Norrís, Francesc	1496
Oliu, Pere (?)	1422
Oliba, Francesc	1412-1456
Oliba, Pere	1460-1467
Oliver, Pons	1350 (llec)
Olomir/Baromir(?), Martí	1496
Orlà, Guillem	1341
Oscà, Blas d'	1496
Pagès, Bernat	1379-1381
Pagès, Joan	1371
Pagès, Pere	1361-1375 (llec)
Pagès, Ramon	1346-1387
Palau, Bernat	1465-1472
Palau, Pere de	1295-1337
Palaura, Joan	1412
Palisser, Joan	1460-1470
Palisser, Pere	1472

Pallars, Bartomeu de	1382-1412
Pedrissa, Arnau	1322-1332
Pena-major, Joan	1379
Perarnau, Joan	1479
Perdigó, Bartomeu	1412
Pere, Arnau	1341
Pere, Joan	1550
Pere, Tomàs	1314-1347
Peris, Joan	1367 (Narbona)
Pertlorriu, Joan	1479-1497
Pi, Ramon	1479
Pintor, Jaume	1347
Piquer, Miquel	1496
Pixoll, Francesc	1372
Planes, Jaume	1361
Plomer, Joan	1320
Puig, Bernat	1310-1354
Puig, Narcís	1496
Puig, Ramon	1301-1337
Puig, Ramon	1479-1498
Puigcerdà, Simó de	1312-1315
Pujol, Lluç	1550
Quer, Francesc	1399-1401
Quer, Ramon	1338
Rafal/Rafanelli, Francesc	1470-1472
Rama, Ramon	1456-1498
Ramon, Arnau	1340
Raynaud, Berenguer	1358-1359
Redon, Pere	1342-1343
Ribera, Joan	1353
Ricolf, [Pere]	1372
Riera, Antoni	1550
Riu, Jaume de	1309 (Vilafranca)
Rogera, Miquel	1387
Romanyolas, Antoni	1486
Romeu, Francesc	1496
Roquer, Jaume	1339
Rossell, Joan	1415
Royes, Guillem	1392
Rusca, Antoni	1400 (Avinyó)
Sabater, Bernat	1363

Sabater, Francesc	1403
Sabater, Joan	1485
Sabater, Pere	1403-1423
Sabé, Gilabert	1365
Sala, Bernat	1460-1467
Sala, Francesc	1373
Salas, Ramon	1329
Sala, Ramon de	1385-1398
Salat, Pere	1380-1385
Salat, Ramon	1350-1354
Salvat, Pere	1392
Sampsó, Francesc	1496
Sans, Guerau	1372-1373
Sans, Pere	1358-1359
Sant Feliu, Guillem de	1304-1329
Samt Feliu, Ramon de	1320-1329
Sant Martí, Pere	1350
Sant Martí, Esperandeu de	1366-1373
Sant Martí, Miquel de	1386
Sant Joan, Ramon de	1367 (Narbona)
Santesteva, Pere	1336-1348
Santesteva, Ramon	1341-1348
Sallagossa, Jaume	1361-d.1389
Sallagossa, Ramon	1364 (ofm ?)
Sarrià, Guillem de	1346
Sastre, Francesc	1379-1388
Seguer, Pere	1370 (Narbona)
Sicart, Martí	1367 (Montpeller)
Sirerer, Pere	1352
Solà, Bernat	1475
Solà, Jaume	1350-1375
Soler, Antoni	1376-1392
Soler, Bernat de	1400
Solina, Jaume	1366
Sorià, Arnau	1330
Sunyer, Jaume	1366-1367 (Perpinyà)
Taffall(et), Francesc	1456
Taixà, Bernat	1395-1398
Talló, Ramon	1319-1320
Tamarit, Guillem	1371
Tantarell, Ramon	1366

Tasquer, Guillem	1339-1348
Tasquer, Joan	1401
Tasquer, Pere	1335-1348
Teixidor, Ramon	1387-1406
Tintor, Joan	1367 (Narbona)
Toïr (Tuïr), Ferrer	1370
Tolosa, Agustí	1405-1432
Tolosa, Bernat	1374-1380
Tolosa, Francesc	1361-1398
Tolrà, Berenguer	1333
Torner, Guillem	1347-1355
Torner, Miquel	1550
Torrelles, Francesc	1366-1398
Torrents, Joan dez	1346-1347
Tortosa, Jaume	1321
Trasserres, Francesc	1460-1498
Trasserres, Pere	1493
Trenils, Joan dez	1342-1348
Trenils, Ramon dez	1329
Urús, Cerdà d'	1336-1343
Vallserà, Pere de	1412
Vaquer, Antoni	1479
Ventalló, Jaume	1468
Ventura, Pere	1350-1354
Viayna (Bianya), Bernat	1367 (Montpeller)
Vidal, Ramon	1405
Vilallobent, Joan de	1330
Vilallobent, Salvador	1405-1408
Vilanova, Bartomeu de	1392
Viure, Cerdà	1341
Vives, Joan	1464-1496

Guardians

1320	Talló, Ramon
1321	Tortosa, Jaume
1335, 1338-1339	Geli, Bernat
1340-1341	Canals, Guillem
1342	Ramon Ansurrà, Joan Bar, Berenguer Juli
1344	Ramon Avezurrán, Pere Llaguna

1346	Torrents, Joan dez
1347	Pons de Capbreu, Ramon Colomer, Joan dez Trenils ^r
1349	Colomer, Ramon
1349-1351	Arlà, Bartomeu d'
1350-1352	Llaguna, Pere
1350	Bonacasa, Guillem de
1353	Duran, Ramon
1353-1354	Domenge, Ramon
1353-1354	Calvà, Bernat
1354, 1361-1363	Conomines, Pere
1356	Calderó, Guillem
1358-1361	Coma, Ramon
1363	Sabater, Bernat
1364	Garí, Bernat
1366	Catllar, Dalmau de
1366-1367	Sant Martí, Esperandéu de
1367	Duran, Ramon
1370	Catllar, Dalmau de
1372	Pixoll, Francesc
1374, 1379, 1380	Tolosa, Bernat
1380, 1386	Calderó, Guillem
1386-1388	Sastre, Francesc
1390	Tolosa, Francesc
1392	Royes, Guillem
1394-1395, 1398-1400	Fabra, Jaume
1402, 1404-1406	Teixidor, Ramon
1412-1414	Fabra, Jaume
1415	Mauri, Bernat
1419-1420	Mauri, Bernat
1422	Fabra, Guillem
1424, 1425	Fabra, Guillem
1432	Tolosa, Agustí
1435-1436	Fabra, Guillem
1438	Montaner, Pere

1456	Magença, Jaume
1460	Palisser, Joan
1464-1466	Vives, Joan
1466	Castellet, Pere
1467-1468	Pallisser, Joan
1468	Rama, Ramon
1470	Castellet, Pere
1474-1475	Rama, Ramon
1475-1479	Cerdà, Guillem
1479-1483	Castellet, Pere
1483	Genés, Pere
1485-1488	Castellet, Pere
1491	Esteva, Francesc
1492-1493	Rama, Ramon
1489	Estadarcs, Jaume
1495	Bertran, Antoni
1496	Estadarcs, Jaume
1497-1498	Castellet, Pere
1548	Manegat, Rafael
	<i>Vicaris</i>
1353	Solà, Jaume
1353, 1356, 1361	Conomines, Pere
1354	Domenge, Pere
1356	Ventura, Pere
1364	Catllar, Dalmau de
1370	Toir, Ferrer
1373	Tolosa, Francesc
1381, 1385	Sastre, Francesc
1386	Sant Martí, Miquel de
1387	Miquel, Martí
1392	Salvat, Pere
1399-1412	Fabra, Guillem
1415	Tolosa, Agustí
1415	Tolosa, Agustí

1424	Fabra, Jaume
1475, 1479, 1493	Castellet, Pere
1496	Cerdà, Guillem
1497	Isavals, Joan

Lectors

1352	Colomer, Ramon
1358	Balldaura, Climent
1362	Pagès, Ramon
1366	Amill, Ferrer
1370	Toïr, Ferrer
1372-1373	Cambrils, Berenguer
1380-1381	Domenge, Arnau
1385	Llaguna, Francesc
1398	Girona, Joan
1456	Morató, Joan
1456-1465	Coll, Pere
1475	Tresserres, Francesc
1479	Bornoi (Barney?), Joan
1479	Esteva, Francesc
1483	Genés, Pere
1496	Piquer, Miquel
1497	Amorós, Marcial

CAPÍTOLS DEL CONVENT DE SANT FRANCESC

Nota: Els capítols celebrats pels frares quasi sempre tractaven de les provisions de testaments: aniversaris, misses, llegats, donacions i vendes. A vegades també es reunien per a solucionar problemes: deutes, penyores, censals, conflictes i plets. Per a totes aquestes coses nomenaven procuradors i acostumaven a celebrar capítol per tal de nomenar-los.

<u>Any</u>	<u>Nº</u>	<u>Nº frares</u>	<u>Motiu</u>
1320	1	12	garants
1338	1	22	residents en convent
1341	1	11	procuradors

1346	1	15	pagament d'arcades
1353	1	9	venda
1358	2	15,14	venda, rebut
1361	1	9	enterrament
1366	2	12,10	rebut, plet
1367	1 prov.	22+llecs	llegats
1372	4	11,9,11,9	procuradors, llegat i desconegut
1373	2	13,10+llec	desconegut i llegat
1379	1	8	desconegut
1385	1	13	ingressos
1386	1	9	testament
1387	1	13	testament
1388	1	14	rebut
1392	1	14	venda
1395	2	9,11	ingressos, venda
1398	1	13	campana
1400	1	13+3 forasters	assumptes legals
1405	1	11	procurador
1406	1	12	penyora d'encenser
1409	1	10	pagament de deute
1412	3	13,13,13	desconegut (2) i procuradors
1413	1	13	procurador
1419	1	9	testament
1422	1	10	rebut de casa en call
1424	1	9	testament
1425	3	9,8,7	vendes i procurador
1427	1	4	testament
1430	1	8	venda
1431	2	9,10	procurador, censals
1434	3	6,6,9	procurador, donació, propietat
1435	1	9+prov. min.	capella de Sant Lluís
1439	2	9,9	donació, procurador
1440	2	8,10	procurador, enterrament

1443	3	10,9,9	procurador, cessió i venda
1444	6	9,8,9,9,10,7,7	donacions, procurador i vendes
1445	1	8	donació
1447	1	9	venda
1449	1	10	reducció de rendes
1452	3	6,10,8	venda procurador i aniversari
1456	1	11,10,11,11	llegat, vendes i censals
1458	1	14	donació
1459	1	14	venda
1460	1	11	venda
1461	1	13	testament
1463	1	10	censal
1465	1	10	síndic
1467	3	10,8,8	desconegut, testament i venda
1468	1	9	testament
1469	1	7	rebut
1470	1	7	venda
1471	1	13	testament
1472	1	9	venda
1472?	1	12	venda
1474	2	11,9	enterrament, venda
1475	3	9,10,11	època, llegat i renúncia de diners
1479	1	9	deute
1479	6	11,13,13,14	aniversari, deutes, rebut i donació
1480	2	9,11	censal, venda
1483	3	13,14,13	venda, deutes i procurador
1485	1	9	procurador
1486	1	9	llegat
1491	1	12	llegat
1492	3	12,12,12	vendes
1493	1	7	llegat
1496	5	18,11,16,18,12	procuradors, pagament i il·legible
1497	1	9	propietat

LES MONGES DEL CONVENT DE SANTA CLARA DE PUIGCERDÀ
1351-1542⁷

Alanyà (Alanyana), Clara d'	1364-1389
Alanyà, Joana	1396-1397
Aleix (Alexia), Marina	1542
Almudéver, Francesca	1364-1373
Ambúrnia, Caterina	1366-1389
Andreu (Andreva), Jaumeta	1412-1434
Andreu, Esclarmonda	1372-1396
Arcís, Sibil.la	1373-1396
Arnau (Arnalda), Anglesa	1366
Bach, Blanca	1396
Badia, Esclarmonda	1431-1432
Bellver (Belvera), Violant	1542
Bolguera (Bolquera), Agustina	1420-1425
Bonet (Boneta), Margarita	1542
Botonach, Marquesa	1364
Cadell (Cadena), Blanca	1372-1407
Cadell, Esclarmonda	1398
Carbó (Carbona), Rafaela	1456
Casassús, Margarita	1412-1427
Coch, Agnès	1351
Colom, Francesca	1389
Comas, Anna	1542
Conomines, Blanca	1407-1456
Conomines, Sibil.la	1412-1414
Corral, Cecília	1396
Domenge (Domenega), Margarita	1396-1434
Oms, Felipa d'	1364-1366
Duran (Durana), Elisenda	1382-1389
Elies, Ricsenda	1366-1389
Eres, Sibil.la	1366-1398
Escuder (Escudera), Ermesenda	1396
Esteva, Agustina	1412-1435

⁷Aquesta és una llista ampliada i revisada [V. WEBSTER, *El convent de Santa Clara, Puigcerdà: algunes consideracions preliminars*, "Ceretania", 1 (1991), pp. 115-116].

Esteva, Joana	1449-1475
Eugènia, Joana	1438
Fabra, Celia	1431-1434
Fabra, Joana	1456
Galinyà, Sclarmonda	1456
Guerau (Girauda), Guissana	1364-1366
Isavals, Maria	1378-1398
Jordà (Jordana), Ermesenda	1396
Jordà, Anna	1412-1434
Llombart(Llombarda),Caterina	1396-1414
Martí (Martina), Elisenda	1371-1382
Massana, Sibil.la	1364-1373
Mercer (Mercera), Isabel	1425
Miquel (Miquela), Jaumeta	1373-1374
Morales, Ricsenda	1364
Montaner (Montànera), Beatriu	1542
Montaner, Blanca	1396-1432
Montesquiu, Antònia	1496
Morera, Clara	1453-1473
Morera, Margarita	1468-1496
Oliver (Olivera), Margarita	1396-1414
Oncès/Onzès(Onzesa),Elisenda	1378-1434
Ors (Orsetta), Caterina	1373
Quer(Quera/Querona),Elisenda	1366-1415 ⁸
Quer, Sibil.la	1389-1397
Pagès (Pagesa), Esclarmonda	1364-1366
Pere Guillem, Margarita	1453-1456
Pere, Joana	1468
Planes, Joana	1364-1372
Puda (Pudera), Ermesenda	1398
Pujal, Cerdana	1362-1376
Ramon (Ramoneta), Caterina	1456-1473
Rogera, Margarita	1470-1473
Salat (Salada), Elisenda	1398-1428
Sallagossa, Matilde	1368
Sanahuja, ?	1386
Sisa (Sisseta), Caterina	1366

⁸Els notaris donen preferència al cognom "Quer", però a vegades utilitzen "Ger" per a la mateixa persona

Soler (Solera), Esclarmonda	1382-1432
Soler, Joana	1468-1474
Thadei, Caterina	1396
Thadei, Esclarmonda	1400
Tomàs(Tomasa), Saurimonda	1379 (Perpinyà)
Tous (Thova), Celia	1364
Virà (viraria), Clara	1364
Virà, Hugueta	1372-1397
Virà, -? junior	1382-1384
Virà, Margarita	1361-2

Abadesses

Ambúrnia, Caterina	1378-1379, 1382, 1389
Bellver (Belvera), Violant	1542
Bolguera (Bolquera), Agustina	1420, 1424
Botonach, Marquesa	1364
Cadell (Cadela), Blanca	1400
Conomines, Blanca	1445-1447, 1449
Esteva, Agustina	1418, 1425, 1435
Miquela (Miquel), Jaumeta	1373-1374
Montaner (Montanera), Blanca	1407, 1427
Montesquiu, Antònia	1496
Morera, Clara	1453, 1456, 1462, 1468, 1473
Morera, Margarita	1478
Onzès/Oncès(Onzesa), Elisenda	1417, 1431-1432
Quer(Quera/Queona), Elisenda	1396, 1412-1414
Quer, Sibil.la	1389?
Rogera, Margarita	1470

Vicaireses

Alanyà (Alanyana), Clara d'	1381
Esteva, Joana	1474
Ger, Elisenda	1415
Montaner (Montanera), Blanca	1426
Morera, Clara	1468, 1473
Morera, Margarita	1475
Planes, Joana	1365
Virà (Viraria), Clara	1364
Virà, Margarita	1361-1362

CAPÍTOLS DEL CONVENT DE SANTA CLARA

Nota: El motiu dels capítols era quasi sempre econòmic: nomenament d'un procurador, venda d'una propietat, pagament d'un censal o d'un deute, rebut d'ingressos etc. No sempre totes les monges assistien als capítols, que també podien tractar de l'elecció de l'abadessa, la solució d'una disputa o la necessitat d'aparellar l'altar. A continuació donarem l'any del capítol conventual amb el nombre de vegades que es reunien les monges, el nombre de monges que hi assistien i el motiu del capítol.

<u>Any</u>	<u>Nº</u>	<u>Nº</u>	<u>Motiu</u>
1361	1	9	desconegut
1364	2	10	venda i procurador
1366	1	16	llegats
1373	4	16,8,11	altar, relíquies, propietats, llegats
1380	1	9	llegats
1381	1	14	deute
1382	2	10,8	llegat, venda
1396	2	13,16	rebut, ingressos
1398	1	13	deutes
1407	1	8	procurador
1412	2	13	procurador
1413	2	12,13	vendes
1414	1	13	venda
1418	1	11	llegat
1420	3	11	venda, procurador i economia
1425	1	7	deutes
1426	1	10	elecció
1427	1	9	censal
1431	1	10	venda
1432	4	10,9,7,6	procurador
1434	1	7	disputa
1443	1	9	procurador
1456	2	8	dot, censals
1468	1	5	venda

1473	1	6	procurador
1496	1	3	procurador
1542	1	5	rebut
1574	1	2	Consell

Patri sororum

Canals, Bartolomeu	1373
Conomines, Pere	1366
Domenge, Ramon	1373
Duran(?), Arnau	1422
Esteva, Francesc	1479-1480
Fabra, Jaume	1412
Gerau, Guillem	1399-1400
Sabater, Francesc	1403
Sala, Ramon	1329
Sala, Ramon de	1385-1398
Sans, Guerau	1373
Vallserà, Pere de	1412